

Lesz még egyszer ünnep a világon!

FEHÉR VÁR

A SZÉKESFEHÉRVÁRI
VÖRÖSMARTY TÁRSASÁG ÉVKÖNYVE

Szerkesztette: vitéz SZARKA GÉZA.

62113
SZÉKESFEHÉRVÁR

R 30

ROD

Cc 5366

NYOMTA:
SZÁMMER IMRE UTÓDA
PANNONIA NYOMDAVÁLLALAT SZÉKESFEHÉRVÁROTT.
F. k.: CSENDES GÉZA igazgató.
1942. — 52.697.

Székesfehérvár nekünk magyaroknak a városok városa, minden magyar város anyja. Nemzeti királyaink és a keresztény királyság, a magyar egység és a nemzeti önkormányzat szülőföldje. Ezeréves magyar és keresztény művelődésünk őstalaja.

Tizedfél századdal ezelőtt innen indult hódító útjára a széthúzó magyar erőket egységbefogó Szentkirály. Itt őrizték századokon át az ő Szentkoronáját, a magyar közösség csodálatosan szép szimbolumát. Itt fakadtak első csirái a keresztény magyar művelődésnek: alkotmány- és jogrendszerünknek, tudománynak, irodalomnak, művészetnek.

Történeti életünk viszontagságai közepette Székesfehérvár elhanyaglott és elszegényedett; a nemzeti életben betöltött vezetőszerpét is más városok vették át. A művelődés iránt való fogékonyság mégsem veszett ki a fehérvári lélekből, s mikor a gazdasági élet fellendülésével megindult a város ujjászületése, a gazdasági emelkedéssel párhuzamosan veszi kezdetét az új szellemi fejlődés.

A legutóbbi tíz esztendő építőmunkájának legjellemzőbb vonása a művészi alkotások és tanítóintézmények hosszú sorának életre hívása volt. Székesfehérvár nemesizlésű, új és ujjászületett épületei, ihletett művészekről származó szobrai, festményei, más művészi alkotásai, módszeresen feltárt ré-

gészeti emlékei, muzeuma, könyvtára, színháza, élénk zenei élete s ujonnan épült iskolái a szellemi élet fellendülésének ékesen szóló tanúi. Ennek a szellemi fellendülésnek egyik tünete volt most tíz esztendeje a Vörösmarty Irodalmi és Művészeti Társaság megalapítása is.

Székesfehérvár írói és művészei s az egész fehérvári társadalom tudatára ébredtek, hogy a művelődés csak úgy fejlődhetik egyenletesen és helyes irányban, a szellemi élet csak úgy lehet folytonos és gyümölcsöző, ha a művelődés munkásai — az író, a művész, a tudós és a műélvező — egymásra találnak és egymás példájából, tanításaiból, elismeréséből és bírálatából új ihletet és új ösztönzéseket meríthetnek. Tudatára ébredtek, hogy a város szellemi erőit össze kell fogniok.

Most, hogy a fiatal munkaközösség beszámol tíz év munkásságáról, látjuk, hogy ez az összefogás nem volt hiábavaló. Az Évkönyvben olvasható versek és novellák, irodalmi és történeti tanulmányok, művészettörténeti és esztétikai elmefuttatások szép tehetségek kibontakozásáról, nemes törekvésekről, komoly buvárkodásról, elmélyedő munkáról tanuskodnak. A sokatigérő kezdetnek lendületes folytatását várjuk. Evvel az óhajjal indítjuk újtára ezt a kötetet.

H ó m a n B á l i n t

AZ ÚJ CSONGOR ÉS TÜNDE.

Irta: NÉMETH ANTAL.

Évtizedekig hagyomány volt, hogy Katona József nemzeti tragédiájával, a „Bánk bán“-nal nyisson a Nemzeti Színház. Sűrűn előfordult az is az utóbbi 50 esztendőben, hogy „Az ember tragédiája“ volt az évadkezdő darab. 1941. szeptember 5-én történt először, hogy a magyar költészet mindhárom műfajában halhatatlan alkotásokat életre hívó Vörösmarty Mihály szavai szóltak a Nemzeti Színház évadnyitó előadásán a közönséghez.

Kétségtelen, hogy a „Csongor és Tünde“, Vörösmarty Mihálynak ez a rendkívüli, költői értékben gazdag álmjátéka az előbb említett két mű mellett a magyar nemzeti irodalomnak legmaradandóbb értékű alkotása. A XIX. században, amikor a valóság kultusza uralkodott az élet-megnyilatkozás minden területén, nem számíthatott olyan elismerésre, mint a századforduló nagy irodalmi forradalmi után, amikor ismét felfedezték, hogy a valóság megszólaltatásán túl is létezhet igazi költészet. Egy-egy mű halhatatlanságának legékebben szóló bizonyítéka éppen az, hogy kivárja az idő szigorú, de igazságos ítéletét. Ha idők múltán is újra meg újra el tud jutni az emberi szivekig, akkor megállta a próbát, akkor a maradandó becsü művek osztályába — klasszisába — kerül. Az Ady Endrén felnőtt új magyar nemzedék és Babits Mihály irodalmi bírálatait iskolán kívüli olvasmányokként olvasó tanulók számára 1910 és 1930 között egy új Vörösmarty arc bontakozott ki. Nem azt mondom, hogy hitelesebb Vörösmarty-kép, mint a nemzeti klasszicizmus bírálói által festett, de mindenesetre más: a mi Vörösmartynk mai lelki portréja. Magyar és európai portré. A XX. század európai szimbolista költőit olvasó nemzedék új mondanivalókat fedezett fel Vörösmartyban. Amíg fél évszázad alatt Paulay Ede nagyszerű szinpadra alkalmazó készsége ellenére is alig ötven ház nézte végig a „Csongor és Tündét,“ utána az

új nemzedék alig öt év alatt ugyancsak ötvenszer ámult és lelkesült, borongott és derült a nagy költő mesejátékának szinpadi előadásain.

„Háború van most a nagyvilágban“, énekli a költő élete végén az örület szakadékaik felett támolyogva, és zengő szavak szárnyán menekül az emberiség tragédiájától az álmok világába. De nem úgy, hogy ezek az álmok ne hordoznák magukban az élet tragikus élményeinek égzengésszerű visszhangjait. Még a boldogságot kereső mesekirályfi utját is keresztezi a három vándor, hogy a csillogó, szárnyaló mese mögött a feneketlen örvény szélén eszméljünk rá a nagy sorskérdésekre. A mesekirályfi, Csongor vándorútja a Hajnal országából a Dél országán át az Ej birodalmába is elvezet, ahonnan fenyegetően villámlik felénk a Vén cigány és az Előszó Vörösmartyjának kegyetlen látomása saját jövőjéről és minden földi valóság létezésének jövőjéről: „Sötét és semmi lesznek, én leszek, Kietlen, csendes, lény nem lakta Ej.“

A Nemzeti Színház évadnyitó előadása eltért mind a centenárius év felújításától, mind pedig attól az előadástól, amellyel a nemzeti együttes Frankfurtban és Berlinben 2—2 estén át vendégszerepelt. Ott tekintettel kellett lennünk arra, hogy a magyarul nem tudó közönség számára csak olyan előadás lehet elfogadható, amely nem annyira a szó, mint a nyelv általános zeneiségére, a pantomimikus jellegre, a játékosásra támaszkodik. De még így is jól érzékelteti a költészet magasabb formavilágába emelt magyar, népi jellegzetességeinket. Évadnyitó előadásunk a frankfurt—berlini rendezésnek csupán alapelveit őrizte meg, és a pontosan kétszer annyi szövegből 2139 sor Vörösmartyé, a költő eredeti szövege, és csupán 120 sor a külföldi vendégjáték szinpadi átdolgozását készítő Szabó Lőrincé. Erre azért volt szükség, hogy a kihagyott részek átkötésénél a szerves összefüggést megteremtsék és a húzás ne a darab értelmének rovására menő nyirbálás legyen, hanem kerek egészé tegye a mű szinpadi megjelenését. Új a műnek három felvonásra való tagozása is. Az első és utolsó felvonás 2—2 képből áll.

A második felvonás 5 képe Csongor vándorlásának egy-egy mozzanatát jeleníti meg. A III. felvonás ismét a hármas út bűvös körébe visz. Visszatérnek a gazdagságot, a hatalmat és a tudást hajszoló vándorok, csalódva, céljukat veszítve. Itt bizonyosodik meg Csongor arról, hogy a tévútra csalogató tündér illúzió volt csupán, mely légbe tűnik. Szertefoszlik az evés-ivás örömei után kapkodó

Balga repülő palackja és mesebeli sült galambja is. A III. felvonás utolsó színtere pontosan, szimmetrikusan Csongor kertjébe vezeti a reménytelen szerelme. Itt nyílt változás varázsolja az álomból ébredő királyfi elé a boldog beteljesülést.

11 esztendővel ezelőtt volt 100 éve annak, hogy a „Csongor és Tünde“ egy magyar költői lángelme agyában megszületett. Úgy érzem, hogy ennek a halhatatlan költőnek a tisztelete Magyarországon nem áll eléggé arányban azokkal az értékekkel, amelyeket ő nemzetének adományozott. Ha a Csongor előadásának élménye alapján leemelték könyvtárunk polcáról a rég kézbe sem vett „Csongor és Tünde“-kötetet és elolvasták a teljes költeményt, amelyet a színpadon sohasem lehetett az utolsó betűig megszólaltatni, évadnyitó előadásunk nem volt hiábavaló.

PUSZTA SÁNDOR:
ÓDA VÖRÖSMARTYHOZ

*Nótára fel! A hitek s csodák
Már egyre fogynak, Bús magyar igán
Elvérzik az Eszme és a Vágy,
Húzd rá vén cigány . . .*

*Húzd, ki tudja meddig hömpölyögnek
Itt e vészes vad idők,
Húzd, úgy fáj a józanság most, hogy
Csak hittük a szebb, boldogabb jövőt!
Alkonyoddal a mult hullott porba
S egy kor kongatott ijedt bucsuzót,
Húzd rá cigány, s ha kell, hát
Rongyos kóccá törjön a vonód!
Jajodra szálljon zengő riadó,
Sikoltsd a szélbe hömpölygő dalod,
Vagy sirjon át a magyar jegenyéken
Bánatosan, búsan, ahogy akarod . . .
Zokogd el, hogy mindenki hallja:
Legnagyobb a magyar árvaság,
Akarásunk rút hamuvá váltott
S az üszkös seb csak fertőz tovább!
Húzd, húzd cigány, bort is ide mellé,
Mert rettentő e józan vigalom,
Egy ezredévnék folytatása lesz-é?
Jussot kér a magyar fájdalom!*

*Húzd rá cigány, bomoljon a sok húr,
Ne hallassék a kenyér-sikoly,
Vén cigány, a kezed ne remegjen,*

Csak húzd, vagy verd, mindegy, vagy sipolj,
Hogy ne látszódjék az a szörnyü árok,
Mi ember s ember közt rohan
S áthidalni nincsen már erőnk,
És hid sem nő már végzet-boldogan!
Az Eszme bukik, tántorog az ember,
Ki alkuszik, csak az él igazán,
Rongy lett a zászló, mi szenten lengett,
Makulátlan százezer csatán!
A fölsereglett milliók nevében,
Kik benned biznak egyedül talán,
A kiéhezett milliók nevében,
Húzd rá Költő, húzd rá vén cigány!
Ne bánd, ha vonód szertepállott,
Húzd daccal, büszkén, dühvel, kihivón,
Dalodat egy tengernek muzsikáloed
Utolsó emberként süllyedő hajón!

Húzd! Vagy mégse . . . Fáj a bús jelen,
Pusztába fül az elkiáltott szó,
A nyéki templom fehér tetején
Rőt szint vet a kékes nyárutó . . .
S jött, mert kértük, tántorgó karokkal,
A nagyszerűbbnél nagyszerűbb halál,
S a megátkozott pusztaszeri rónán
A testvér magyar testvért nem talál.
Húzd, húzd cigány, vivát az Örök,
Mely megismétli folyton önmagát,
Mely kijózanít minden vak magyart,
Ki leteperte s öli a faját . . .
Húzd rá cigány! Vivát új napok!
Vonóddal ránk ciklont szabadíts,
Nyögesse meg a nyéki jegenyéket
S hallja meg majd Szép Ilonka is,
Legyen testvér a két szomszédvár újra,
Fusson csatavesztőn sok galád Zalán
Bor újuljon a fóti kupában, s legyen
Kenyér minden magyar asztalán . . .

(1936.)

SZÉKESFEHÉRVÁR SZELLEMI ARCA.

Irta: vitéz SZARKA GÉZA.

A kövek, terek, utcák és emberek mögött megbuvik egy rejtett arc, melyet a benyomások mozaikjából, a város életének ritmusából tudunk valahogy összerakni és egységben látni. Több ez, mint városkép: a város szellemi arca ez, félig a történelmi fejlődés eredménye, félig maga is teremtő erő, kikristályosító idea, mely mindig jelentkezik a város fejlődésének fontos állomásain.

Milyen Székesfehérvár szellemi arca? Milyen szellemi erők feszülnek kövei és lakói mögött? Dinamikus-e ez a szellem vagy sztatikus? Egyáltalán: van-e jellegzetes fehérvári szellem, mely itt valamiféle egyéni kulturát tudott magából kikristályosítani?

Talán ne induljunk ki a mai benyomásokból. Ez felületes és önkényes eljárás volna, nem hatolna le a gyökérig. Fehérvár szelleme kilencszázéves. Csak történeti szemmel tudjuk összerakni szellemi mozaikarcát.

Az alapvonásokat maga alapítója, Szent István király véste rá azzal, hogy királyi városává: a maga és utódai koronázó és temetkező városává tette. Európai hírű templomot emeltetett itt, mely — a legenda szerint — gyakran volt csodák színhelye. Itt tartotta a nagy király törvényt napjait és épen Nagyboldogasszony napján.

Egyik utóda, III. Béla itt állította fel az állami jogélet központját, a királyi kancelláriát. Nem csoda, hogy a középkori Fehérvárnak, az *első Fehérvárnak* szellemi arcára uralkodó vonásként a királyság szinte misztikus tisztelete, a vallásos érzés és az országos fontosság tudata rakódott fel.

Talán a királyság mindent elhomályosító fénye s a város kiváltságos helyzete, mellyel minden kiváltságot királyi kegyből, harc nélkül kapott, volt az oka annak, hogy a polgárság itt nem jutott oly irányító fontosságra, mint más magyar városokban. Ez a kényeztetettség az egyik gyökere talán a fehérvári lélek passzivitásának is.

A szellemi élet legérzékenyebb lemezére, az irodalomra is ráütötte jegyeit a királyság. Itt is az Egyház fiai, a papok, róják ékes betűiket a kódexek pergamenjeire, mint másutt. De figyeljük meg: nem legendákat és himnuszokat írnak, hanem krónikákat a királyok és a nemzet történetéről. A legtárgyilagosabb magyar krónikát Kézai Simon mester tollából és a legszebb, legköltőibb krónikát Kálti Márk őrkanonok tollából Fehérvár adta a magyarságnak. Be szegény lenne a magyar irodalom Márk atya királymondái nélkül, melyeket a tőle írt *Bécsi Képes Krónika* őrzött meg Arany János, Vörösmarty és többi nagy költőnk számára! Mikor azt olvassuk benne Szent Lászlóról, hogy „tündöklött, mint a hajnali csillag és világított népe előtt, mint a husból kiolvasztott zsir“, — akkor büszkén valljuk Márk atyát az első fehérvári költőnek és joggal nevezzük mi, fehérváriak, a *Bécsi Képes Krónikát* származási helyéről *Székesfehérvári Képes Krónikának*.

Aztán meghalt ez a Fehérvár! Eltemette a török vihar szellemével együtt. Templomai elpusztultak, Szent István koporsójából pedig török szpáhik itatták lovaikat . . .

Milyen lett a szellemi arca az újjáépülő *második Fehérvárnak* a török kitarodása után? Ráeszüdült-e királyi voltára, országos fontosságára? Nem. Mit is érdekelhették a jobbra idegen: német vagy rác telepest a magyar mult fényei és árnyékai? A Bazilika köveit beépítette háza fundamentumába. Meg lehet ezért róni? Nem. Neki az élet volt a fontos. A fészekrakás. Természetesen más a lelkülete is, mint a királyi Fehérvár magyarjainak, akikből csak kevés maradt itt kovásznak. A telepes elzárkózó és családias, szorgalmas és szerző. Céh-ember. Főszménye: a család, a céh és a vallás. Barokk az ünnepi és biedermeier a köznapi stílusa. A magyar öntudatig, a hazáig még nem ért el.

Csak a költők érzik a magyar dicsőség-tudatot ebben a korban. Ányos Pál, a fehérvári pálos-rendházban telitődik meg a magyar alkotmány kegyeletes szeretetével. Itteni élmények hatása alatt írja meg a *Kalapos királyt*, ezt a maró pamfletot II. József ellen. *Virág Benedek*, a szent öreg, ódai lantjának legegényibb hurjai a régi dicsőség pusztulását zengik, és *Vörösmartyban*, városunk legnagyobb szellemi neveltjében itt sarjad ki egyszerre a régi dicsőség után való elégikus vágy és a forradalmi elégedetlenség a törpe jellel szemben.

A legfogékonyabb években, 1811-től 16-ig szívja be lelkébe Fehérvárt mint ciszterci-diák, „*Engem serdülő korban megbájola*

nyelve a győztös apáknak,“ — vallja később a fehérvári évekről, melyek alatt megtelt lelke, „*a képzelmeknek ez az édes tartománya*“, a benyomások mézével.

Milyen benyomások lehettek ezek?

Milyen szellemet betűzhetett az ősi város arcából a serdülő ifju? A régi dicsőség emlékei csak romokban vagy halvány legendákban voltak meg. A Belvárosban német szó, az utcákon por, a lelkeken pangás. A megyei élet is merő külsőséggé aszott. A mult már nem, a jövő még nem élt.

Már Gyulai észrevette a királyi Fehérvár termékenyítő hatását a legnagyobb magyar költőre. De Vörösmartyt a város akkori elesettsége is ihlette, ha negatív irányban is. Gyógyíthatatlan idealista volt: álmodott arról, ami már nem volt meg, és elégedetlenkedett a miatt, ami hiányzott. „*Fehérvár*“ című elégiája hű tükröképe a város akkori sivár szellemének és a költő elégedetlen hangulatának. Szent István sír az elégiában, mikor meglátja városát, Szent László szeme vérbe borul, és Könyves Kálmán „undok változásról“ beszél. Végül így sir fel maga a költő:

— *Óh hőseink lelkei, várhat-e Az elfajult kor töletek uj erőt?*

A Zalán költőjének türelmetlen dicsőség-keresését a diákkori multjához hűtlen Fehérvár érlelte ki a költő lelkében.

Folytassuk a költők panaszát? Petőfi csak a disznótort veszi itt észre, Vajda János, a fehérvári diák pedig, 30—40 évvel később „hamvadó mumiának“ nevezi a „hajdan királyok székét.“

Még Prohászka is lázad a Soliloquiájában. Panaszolja, hogy püspökségének második évtizedében is idegenül jár Fehérvár utcáin, ahol a „turáni közönség“ bizony nem sokat hederit püspökére.

De ne legyünk igazságtalanok. Bizonyos, hogy az említett zseni ítélete nem volt alaptalan. De az is bizonyos, hogy a zseni erősen szubjektív. És tegyük hozzá: inadaptált, be nem fogadott, bárhol is van.

Ma már tisztán áll előttünk, miért nem tudott ősi jelentőségének, multjának értékére eszmélni az újjáépült második Fehérvár, a céh-Fehérvár. Mert kevert fajú lakossága el volt foglalva a legnagyobb munkával, ami az élő szervezetnek osztályrészül juthat: a háromféle népelemnek, a háromféle vérnek, a *magyarnak, németnek* és a kevesebb *szláv*nak lassú összeolvasztásával. *Először önmagát kellett adoptálnia az ősi Fehérvár szelleméhez*, aztán tudott csak a szelleme hatni. A török utáni Fehérvár 200 éve a gyökérverés, a mélyszántás, a fészeképítés verejtékes korszaka volt.

Hogy a *lélek* egészséges volt, mutatja a vallásos élet virágzása a népi tömegekben még a liberális korszakban is. Ezzel együtt vagy ennek következtében a fehérvári gazda például a városi életforma kísértései között is megőrizte régi népviseletét, s így megmentette Fehérvárt a népi elszintelenedéstől.

A kommunizmusnak és Trianonnak kellett jönnie, hogy felébredjen a város lankadt erőtlenségéből. A kommunista terror és a trianoni bilincs szorítása ébresztette rá sajátos hivatására. Feltámadt a lelkekben a királyi és a barokk-Fehérvár értéktudata és öntudata, vele együtt azonban mind erősebbé vált a korszerűsítést sürgető közhangulat is. A lelki renaissance-hoz azután kiváló vezetők irányítására hozzá hangolódott a külső városkép is: feltárták a régi Fehérvár rejtett emlékeit, és korszerű intézmények seregével látták el a rohamosan fejlődő várost. Az utolsó 10—15 évben a csodák korát élte az ősi koronázó város, és ez a változás sok tekintetben végbement a szellemi életében is. Ez a *harmadik* korszak a város fejlődésében.

Székesfehérvár szellemi arcára új szín rakódott: *a kiegyenlítődésnek, a szintézisnek a színe*. Már-már klasszikus kiegyensúlyozottság ez, vagy ha úgy tetszik, Prohászka nyelvén: *az objektiv idealizmus útja*. Jelenti a város nagy multjának cselekvő megbecsülését, de jelenti a kor sürgető szavának, a fejlődés törvényének megértését és követelését is. Ez a napsütéses, bizó szellem, a megtalált középsernek ez a tudata: a legnemesebb értelemben vett dunántuli szellem, a pannon örökség korszerű magyar kifejeződése. Sok mindent át kell hangolni még ehhez a szellemhez, de ez az áthangolás tervszerűen folyik.

Ha az ősi város a történelem végzetes katasztrófái közt hűtlenné is vált koronkint önmagához, mindig, minden körülmények között kisugárzott belőle, ma, az ujjászületés korszakában pedig még jobban kisugárzik valami láthatatlan, hűvös erő, mely átüt a házakon, romokon és emberi gyarlóságokon. Az örök Fehérvár szelleme ez. Biztosíték arra, hogy Alba Regia volt, van és lesz!

BÓDÁS JÁNOS:
JEGENYE A VIHARBAN.

*Nekirohan a vihar
s veri, tépi. Zúg, üvölt.
Iszonyú az ereje.
Szinte hullámszik a föld.*

*Mint egy vállas óriás,
vagy dühöngő fenevad,
ökleli a jegenyét,
s tördeli a bokrokat.*

*Dőlnek a fák ropogva.
Boglya, kéve, nyul, madár,
zörgő kóró menekül.
Vert hadként fut a határ.*

*S a fa állja a vihart,
fejét büszkén emeli.
Mint a küzdő hős haja
lobognak levelei.*

*Jön a zúgó légiraj,
bombái a mennykövek.
Tombolva szórja, veti
szét a nagyszemű jeget.*

*S a jegenye küzd, pedig
fogy mögötte a sereg.
Ága csapkod s görcsösen
fogóznak a gyökerek.*

*Hősi harc ez, gyönyörű!
Az ég minden ereje
harcra kelt, és állja ezt
egymaga a jegenye!*

*Kemény, harcos dereka
megtorpantja a szelet
s tépve bár, de győztesen
áll a dúlt határ felett.*

*Csak az a harc: amikor
minden gyáva menekül,
állni hősen gúnyt, vihart,
halálos vést . . . egyedül!*

*Sorsunk ez a jegenye,
sorsunk volt és az marad:
Jegenyefa a magyar
a viharzó ég alatt!!*

VESSETEK!

*Vonaton ülök. Április van.
Kint mennydörög, zápor zuhog.
Füst, fülledtség bent. S ebben ülnek
busa, nehéz csontos kunok.*

*Nézik a záport, vizek árját,
s mind aggodalmas arcot ölt:
— nem lehet szántani, se vetni,
mint a csiriz, ragad a föld!*

*S foly a szó szántásról, vetésről,
s hogy elkésik minden dolog,
pedig élni kell, s ez az élet!
S a szó mindig erről forog.*

*(Északon dül vízen és égen
s földön a szörnyű küzdelem,
egész világ feszült ideggel
várja : hol tör ki hirtelen*

*veszett dühvel újabb világvesz? . . .
Ez a kérdés a legnagyobb . . .
Utcán, gyárban és betegágyban
ezt kérdik kicsinyek, nagyok.*

*S a cukor-, zsírjegy, . . . és ki tudja
mi készül még? . . . Talán a vég?
S akárhol járok, a szemekben
titkos félelem láza ég . . .)*

*De itt nem esik szó sem erről.
Itt csak vetnek és szántanak.
Nap, Föld, Jövő, Kenyér és Élet . . .
szállnak, zengnek e szent szavak.*

*Csodálatos ez az ősi ösztön,
mely életet készít, noha
a pusztítás örült viharja
nemzeteket sodor tova.*

*A gólya indul így, s a fecske,
s viharral, veszéllyel dacol,
mert hívja a jövő, a Holnap,
hogy fészket rakjon valahol,*

*mert mindennél nagyobb az élet,
s ha száz halál is fenyeget,
kell, hogy legyen szántás, vetés,
fészekrakás, hit, szeretet !^a*

*De áldott ez a rendületlen,
fenséges, magyar nyugalom,
mely vet és tervez, bárhogy reng is
a föld északon, nyugaton !*

*Aldott faj ez : lelkén a világ
láza túllontúl nem emészt,
s háborút, rablást, pusztulást is
úgy tekint csak, mint jégverést,*

*de szánt-vet újra bízó hittel,
s kezét tördelve nem nyafog,
nem percet néz, mert látásai
örökkévaló távlatok !*

* * *

*S míg a vonat száguld velünk,
himnuszt zengnek a kerekek :
— Az élet : élet ! Emberek,
ne álljon meg a kezetek,*

*akármi jön, ne féljeteK,
csak szántsatok és vesseteK,
szeresseteK és szüljeteK,
s szebb jövőre készüljeteK !!*

VÖRÖSMARTY MIHÁLY FEHÉRVÁRI ÉVEI.

Irta: MILLER JÓZSEF.

Legnagyobb nemzeti költőnk, aki felrázta a nemzetet nagy tespedéséből, itt élt köztünk, a mienk volt elsősorban. Bizonyos, hogy Vörösmarty első hazafias benyomásait részint családi hagyományaiból, részint fehérvári iskoláztatásából és tanulmányai-ból merítette. Mert ha nem is tudott arról, hogy családja már a középkorban és a reformáció idejében nagy hazafiakat adott a hazának, mint a milyen Veresmarty Mihály volt, aki református lelkészből kath. pap, pozsonyi kananok lett, és Forgách és Pázmány Péter primások alatt nagy szolgálatokat tett a hazának, a korabeli politikai irányok mindinkább meggyőzték őt, hogy a magyarság szellemi inferioritásában meg nem maradhat, és meg kell találni rá a módot, hogy a nemzet az igát mielőbb lerázza és régi dicsőségének kiküzdése által az európai művelt nemzetek sorába lép-hessen. Ez a tudat napról-napra nőtt és fejlődött lelkében, és mivel abban a korban ezt politikai eszközökkel elérni kevés sikerrel biztatott, azért is nyult a költészet eszközeihez, hogy a magyart felkeltse halálos letargiájából, és hazafias elhatározásra serkentse.

Az öt év, amíg Fehérváron járt iskolába, szörnyű és nyomorult állapotban találta a fehérvári tanügyet. A jezsuita gimnázium megszűnt, és a kalapos király rendelkezései az utánuk következő pálosokat is kiűzték onnan. Egypár öreg civil és kivetkőzött paulinus tanított, a házat katonai raktároknak és sebesült katonák kórházának használták, az egyes osztályok részint magánházakban és más hivatalokra rendelt helyiségekben húzódtak meg. A tanárok betegek, öregek voltak, és sokszor hetekig nem tanítottak, a diákok teljesen el voltak hanyagolva, a helytartótanács és iskolai hatóságok nem tudtak Bécsben semmit sem kieszközölni. Míg végre a zirci apát nagylelkűsége megelőzte a bencések készülődését, elfoglalták az iskolát és 1813. novemberében tanítani ott kezd-

tek. Tehát 2 évig Vörösmarty is az ex-lexes időben járt, és csak azután került a ciszterciák keze alá. Mindig kitűnő tanuló volt. Persze a ciszterciák alatt más volt a rend és fegyelem, mint azelőtt, a mint azt Villax igazgató erélyétől el is lehetett várni — aki később zirci apátúr is lett. Segített ehhez az új Ratio Educationis is, mely megrendszabályozta a középiskolák tanulmányi rendjét. Ekkor kezdődött el a magyar nyelv tanítása is, mert eddig a tannyelv kizárólag latin volt, a latinon kívül pedig az adminisztráció nyelve nagyobbrészt a német volt. Innentől kezdve aztán a magyar nyelv fokozatosan tért hódított, míg aztán az abszolutizmus korában a német tanítást kezdték erőszakolni, de a ciszterci tanárok a status-quoból alig akartak engedni.

Dormuth Árpád múzeumi igazgató a Vörösmarty-család fehérvári kapcsolataival foglalkozó tanulmányában nem tudja teljes határozottsággal megállapítani azt, hogy hol volt Vörösmarty diákkorában szálláson, és azt mondja, hogy csak a szájhagyományra lehet támaszkodni. Én diákkoromban az öreg Babocsay bácsitól, aki valamiféle rokonsági kötelékben állt a Vörösmartyékkal és akit a költő később is felkeresett, azt hallottam, hogy Vörösmarty náluk is lakott. Ezt az állításomat nem tudom semmivel bizonyítani, mint hogy gyerekkoromban hallottam. Ki is volt az a Babocsay bácsi? Épen olyan vágásu magyar úr, mint a milyenek társaságában Vörösmarty akkor meg szokott fordulni, szóval kortárs, aki pipázni és quaterkázni szokott, és nagyokat mondani. Azért szeretett előkelő urak társaságába szórakozni, mert ott lehetett a magyar aspirációkról beszélni és újságokat hallani, melyek a magyar aspirációknak kedveztek és a magyar füleknek jól estek. Ezt a tekintélyt, melyet ily módon szereztek, aztán fel is használták *lefelé*. Amint velük bántak a társaságbeli urak, azonmód továbbadták. Babocsay bácsit is néha jóízűen kifigurázták. Városi állatorvos, ugynevezett kurschmied volt, tehát voltak bizonyos tapasztalatai e téren.

Hogy milyen világ volt akkoron Fehérváron, kitűnik a következő kis anekdotából. A Babocsayék háza mellett a későbbi Simor-házban, valami farsangi házibált tartottak, amelyen csak német viseletben, vagyis cilinderben, bugyogóban és frakkschesslis kabátban — u. n. Ferenc Józsefben — lehetett megjelenni. Öregapám, aki mészárosmester és boldog vőlegény volt, de kizárólag attilában és csizmában járt, okvetlen részt akart azon venni, hogy ott jövődöbeliével találkozassék. Az utcán azonban sehogy sem

akart a német gunyában megjelenni, mert ismerve szigorú elveit, kigúnyolták volna. Azért úgy oldotta meg a kérdést, hogy megcsináltatta a német ruhát és este odavitette a legényével a kapu alá, ott aztán hirtelen átöltözködött és bement a bálterembe, ahol néhányat táncolt leendő menyasszonyával, és ezzel beváltotta ígérését, hogy megjelenik a német bálban, és eltávozott. A kapu alatt aztán letépte magáról a német ruhát, és az ott várakozó legényétől átvéve a magyar ruhát, gyorsan átöltözködött, és ismét magyar ruhában távozott.

Vörösmarty sok ideig ragaszkodott Fehérvárhoz, egyrészt, mert existenciáját irodalmi téren nem igen látta biztosítottnak, másrészt, mert a politikai viszonyok, különösen a szabadságharc leveretése után, annyira romlottak, hogy a nemzeti küzdelem Magyarország önállóságáért mindinkább kilátástalannak látszott, és épen azért, hogy magának és családjának biztosabb existenciát teremtsen, inkább ügyvédi oklevelére akart támaszkodni, és azért akart Fehérváron ügyvédi irodát nyitni, mert itteni klienturája ehhez több alapot szolgáltatott volna. Barátai azonban észbekaptak, és semmikép sem akarták, hogy Vörösmarty otthagyja Pestet, mert hiszen az egész magyar nemzeti irodalmi mozgalom központja Vörösmarty egyénisége volt. Azért, hogy szándékától eltérítsék, felkínálták neki a „Tudományos Almanach“ szerkesztőségét és egyéb munkáit is erősebben honorálták. Így aztán sikerült őt szándékától eltéríteni, és megmaradt végleg a magyar irodalom művelése terén, úgy, hogy ez a működése teljesen a fővároshoz kötötte és egyszersmind ezeknek a mozgalmaknak vezérévé tette.

LENDVAI ISTVÁN:
MAGYAR VIDÉK

*Velence háborgó taván egy sirály sikolt,
szürke, siralmas eső veri a jegenyest.
Kúpos tetejű, kiholt kráterek áznak messze.*

Egy sárga kúria álmodik a sárba veszve.

*Magyar vidék ez, keserű magyar vidék,
pár római katona itthagya a szívét.
A kúriában régi Kossuth-kép, gyászfátyollal takarva.*

A tavon a szél a Vén Cigányt szavalja.

A VÖRÖSMARTY TÁRSASÁG TÍZ ÉVE.

Irta: ORMOS GERŐ.

Akik ott voltunk bölcsőjénél, meghatottsággal gondolunk első lépéseire. Kemény ugart törtünk meg Szent István városában, senki se művelte ezt így előttünk, ujság volt magunknak s még inkább ujság a város társadalmának. Hosszú tárgyalások, töprengések után 1932 május 16-án alakuló közgyűlésre ültünk össze s nekivágtunk az utnak, melyen nem a magunk sikeréért, hanem az irodalom, a művészetek ápolásáért, a közönség izlésének nemesítéséért küzdöttünk.

A Társaság első tisztikara a következőkből állott: dr. vitéz Szarka Géza elnök, aki azóta is vezeti a Társaságot, dr. Say Géza társelnök, György Oszkár alelnök, Ormos Gerő irodalmi szakosztályi és Tihor Gábor képzőművészeti szakosztályi titkár. Változás azóta a társelnöki tisztségben történt: dr. Say Géza elköltözött a városból, más, magasabb munkahelyen szolgálja az irodalom és művészet érdekeit. Utóda Schmidl Ferenc műszaki tanácsos lett. Leköszönt György Oszkár is az alelnöki tisztségről s B. Szabó István foglalta el helyét. Változott néhányszor az irodalmi titkár személye is. Ormos Gerőt az első év végén Kinizsi Andor követte, utána dr. Révész Amadé, majd Cseh István végezte a titkári munkát s 1938. szept. 24.-óta megint Ormos Gerő a szakosztály titkára. Hasonlóképpen változott néhányszor a képzőművészeti titkár személye is. Tihor Gábor után Pallay József, majd 1940. máj. 12.-óta Nagy Lajos dolgozik a szakosztály ügyében.

A Társaság első nyilvános szereplése egy irodalmi délelőtti volt, melyet a régi ciszterci gimnázium disztermében rendeztünk.

Munkarendünkön évenként négy irodalmi est és a körülményeknek megfelelően rendszerint ugyancsak négy szűkebbkörű kamaraest szerepelt. Estjeink műsorát mindig úgy igyekeztünk összeállítani, hogy azokon tagjaink munkái mellett az élő magyar irodalom minden elérhető értéke felvonulhasson. Nagy gondot for-

dítottunk arra, hogy az irodalmi anyag mellett zenei szórakozással is szolgáljunk. Estjeinken kiváló zongoraművészek, hegedűművészek, énekesek, zenekarok s kórusok szerepeltek. A tiz esztendő sok irodalmi estjének minden szereplőjét hosszadalmas lenne felsorolni. Estjeinken a következő vendéglőadók szólaltak meg: Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Erdélyi József, Sik Sándor, Harsányi Lajos, Áprily Lajos, Szabó Lőrinc, Rónay György, Gulácsy Irén, Dallos Sándor, Németh Antal, Babay József, Thurzó Gábor, Terescsényi György, vitéz Bodor Aladár, Szabó Pál, Vályi Nagy Géza, a városunkból elszármazott Jankovich Ferenc és Kinizsi Andor; városi zeneiskolánk volt igazgatója: Országh Tivadar, a székesfehérvári dr. Imre Vince felesége: Réthy Eszter, a bécsi operaház művésznője, Kiszely Gyula. Velük együtt szerepeltek Társaságunk tagjai, akik közül nem egynek országos csengésű neve van.

Hogy estjeinket a társadalom minél szélesebb rétegei látogathassák, mindig csak műsorváltási kötelezettséggel rendeztük s rendezzük. De rendszeresítettünk diák-szabadjegyeket is, melyekkel arra akarunk módot nyújtani, hogy a diákság kielégíthesse irodalmi érdeklődését.

A Társaságnak tiz esztendő munkássága alatt sajnos nem volt állandó hivatala és előadó, illetve kiállító helyisége. Megoldásokat ugyan mindig keresett az elnökség, az anyagi nehézségek azonban eddig kerekét kötöttek törekvésére. Maga a tisztikar az egyes tagok otthonában, a választmány esetenként megválasztott alkalmi helyiségben végezte önzetlen munkáját. Előadásaink egy részét a ciszterci rend előzékenységéből rendelkezésünkre bocsájtott gimnáziumi diszteremben, más részét a Vörösmarty Kör nagytermében s néhányat a Szent István-teremben tartottunk. Sokkal nagyobb gondot okozott kiállításaink helyének megszerzése. Első reprezentatív tárlatunkat a Megyeház nagytermében rendeztük. A következő egyik közintézményünk jóval szerényebb termében kapott helyet, legutóbb 1941-ben végre megfelelő helyre kerültek képzőművészeink alkotásai: a muzeum képtárába.

A Társaság költségvetését a tagdíjakból fedezte s ma is nagyrészt abból fedezi. A rendes tagok évi négy pengős tagdíján kívül hozzájárulnak a pártolótagok, akik évi kétpengős tagdíjkkal tulajdonképpen csak mint állandó közönség támogatják a Társaságot. Ugyanis tagdíjuk fejében minden irodalmi estet teljesen díjmentesen látogathatnak. Örömmel említjük meg, hogy 1942. január 1-óta Székesfehérvár sz. kir. város és a vallás- és közoktatásügyi

minisztérium is támogatja anyagi hozzájárulásával működésünket.

Munkarendünkön évenként egy irodalmi est Vörösmarty Mihály emlékét szolgálja. Ezt az estet néhány esztendő óta a Vörösmarty Körrel együtt rendezzük s időpontját a lehetőségek szerint a nagy költő névünnepének közelébe tesszük.

Társaságunk, az alapszabályaiban s tagjainak lelkében lefektetett alapokhoz mindenkor hiven ragaszkodott. Szolgált a keresztény nemzeti szellemű irodalmat és művészetet. Példaképe nagy névadó költője volt. A város szellemi életébe új szint hozott az írók és művészek tömörülése. Az egyetemes szempontok mellett azonban igyekezett, ahol s amennyire tehetette, a dunántúli lelkiséget, tájat kifejezni és kisugározni. Megfogható dunántúli irodalomról és művészetéről ugyan nem nagyon beszélhetünk, de az írók és művészek, akik e termőtalajon élnek, keresik s hisszük, hogy meg is találják egyszer a tájnak és jellegzetes lelkiségének hangját.

Egyrészt ennek a szempontnak, másrészt a vidéken működő írók, művészek szorosabb kapcsolatának megteremtésére igyekezett Társaságunk más városok hasonló egyesületeivel csere-esteket rendezni. Sikeres látogatást váltottunk a soproni Frankenburg Körrel és a nagyvárad Szigligeti Társasággal.

Kamaraestjeinken a szórakoztató elemek mellett mindig komoly tanulmányok gazdagították a szűkebbkörű közönség érdeklődését. Az utóbbi esztendőkből, egyrészt képzőművészeti szakosztályunk megerősödése, másrészt zeneirodalommal és esztétikával foglalkozó tagjaink öröndetes szaporodása folytán, e művészeti ágak tárgyköreit is módunkban állott alapos tanulmányok formájában közönségünk elé vinni. Az érdeklődés fenntartása és fokozása érdekében vitaesteket is rendeztünk, melyeken komoly művészeti és városszépítészeti problémákat tárgyaltunk meg.

Kiállításaink nagyon komoly színvonalon művelték a társalom műizlését, sajtópropagandájukban erélyes harcot folytattak a selejtes házalóművészet ellen.

Mindent összegezve egész sor nagy irodalmi est, kamaraest s néhány színvonalas kiállítás áll mögöttünk. Rendes tagjaink száma az időközben beállott kiválások és új tagfelvételek megközelítő egyensúlyát figyelembe véve: gyakorlatilag alig változott.

A tizedik évforduló nem jelent nagyon komoly állomást egy irodalmi társaság életében. Annyit azonban igen, hogy túl van a kezdet nehézségein, megtalálta utját, s erejének teljében kiforrottan áll célja szolgálatában.

AMIRŐL A KÖVEK BESZÉLNEK...

Irta: MAROSI ARNOLD †

A pannoniai őskereszténység elsőrendű utjelzője a székesfehérvári muzeum Krisztus-monogrammos köve a maga csodásan beszélő szimbolikus nyelvével. A rajta látható fa a paradicsomi bűnbeesés, a hal a Megváltó, a delfin a Krisztusban való remény kifejezője. Az egy méter magas oszlopocska a Krisztus monogramm és szimbolikus ábrázolásai alapján csak templomi felszerelés lehetett. Valamely nagyobb templomban a szentély és hajót választó korlátnak volt alkatrésze.

Hol volt ez a templom, erre is a mult idők kövei adnak feleletet. Nem Fehérvárott, ahol a római telepnek elfogadható bizonyítéka ez idő szerint nincs. Amelyeket ilyenekül tartottak, az újabb kutatások világánál elvesztették bizonyító erejüket. De igenis tőle 10—12 kilométer távolságra Tác-Fővenypusztán, ahol a korábban lelt római faragványok és az ujabban feltárt épületmaradványok oly nagy római telepet mutatnak, mely kizárja, hogy a közelben fekvő Székesfehérvárott jelentős római telep lehetett volna. A Krisztus-monogramm kőnek is, amely Székesfehérvárott a Mirthéle ház falzatából, mint felhasznált építő anyag került elő, a tácfővenypusztai IV. századi őskeresztény bazilika volt eredeti lelhelye.

A Krisztus-monogrammos kő ez eredeti helye, az őskeresztény templom, egyéb újabb felfedezett őskeresztény emlékekkel együtt fényes bizonyossága annak, hogy Krisztus után a IV. században Pannonia keleti részén is már jelentős keresztény élet folyt. Ezt a virágzó őskereszténységet azonban az V. században nekilendült népvándorlás mindent elsőpró vihara magával sodorta. Csak szórványos töredékekben hagyott vissza a keresztény kultúrával kapcsolatos emlékeket germán és avar sirlleteink jelképes diszitó motivumaiban. Ez az őskereszténységből kiinduló vékony erecske a Duna-medencében csak a megtérő magyarság útján dagad ismét

oly áradattá, mely egységes keresztény világnézetet áraszt szét, rajta a magyar fajisággal összefüggő árnyalattal.

Hogy ennek az újraéledő kereszténységnek és vele együtt a nyugati művelődés bevonulásának a Kárpátok övezte medencében hol voltak a gócpontjai, erre az árpádkori bazilikák adnak feleletet. Az esztergomi, az egri, a nagyvárad, gyulafehérvári, kalocsai, pécsi, veszprémi székesegyházak és mindenekelőtt a székesfehérvári bazilika voltak azok a gyűjtő lencsék, melyek magukba fogadva a keresztény hitnek Rómából kiinduló sugarait, új fényt árasztottak az Árpád szerzete új hazában megtelepült pogány magyarságra, és egyben köveik útján letéteményesei az itt meghonosult nyugati kulturának.

A minta, amely szerint a gócpontok kiépültek, a Szent István építette székesfehérvári bazilika volt, melynek képe a feltárt romok alapján így elevenedik meg előttünk. 80 métert meghaladó mérete vetekedett Európa legnagyobb templomaival, a mértani pontossággal faragott kövekből épült apsziszainak mozaik-képei Bizánra utalnak, a belsejét három hajóra tagozó pillérek, nyugati homlokzatának oszlopos előcsarnoka itáliai mintára készültek. Az ásatások nem igazolták régebben vallott négytornyuságát. Első alakjában valószínű torony nélkül épült vagy csak egy különálló toronnyal, később két nyugati tornyot kapott. A török hódoltsági metszeteken már mint kéttornyu templom szerepel, és ily állapotban érte a pusztulás.

Pilléreinek megmaradt lábazata három építés nyomait viseli magán. Közepük négyzetelaku fehér mészkőből faragott románstilusu pillérmaradvány. Ez volt a szentistváni templom pillére. A román pillért körülvevő lazább faragványok már csúcsíves stilusuk. E gótikus elemek Károly Róbert idejéből valók, ki a templomnak boltíves kőmennyezetet adott, és ennek tartására a szentistváni pilléreket meg kellett erősítenie. A pillér északi oldalához támaszkodó tagozat nincs vele szerves összefüggésben, csak melléje épült, tehát nem lehet vele egykoru. Ez az egész a templomnak Mátyás király idejében történt átalakításából származik.

A diszitéses kövek változatos kiképzése a kulturális kapcsolatok egész sorozatát tárják elénk. Bizánci hatás észlelhető a muzeum ama kövén, melynek ábrázolása: az egyenlőszárú görög kereszt két oldalán gyökeres, lombos águ fákkal, oly régies, hogy talán még a Szent István előtti idők hagyatéka. Ennek a hazai bizánci hatásnak másik képviselője a püspöki kőtár egyik kihajló

akantusz-levelekkel diszített köve. Hasonmása az aquilejai bazilika szenteltviztartóján látható. E kő másik érdekessége a sarkát diszítő angyal szárnytöredéke, mely a X—XI. század világ végétől rettegő hangulatának kifejezője.

Szent István koporsójának egyik keskeny oldalát szintén angyal diszíti. Az égbeszálló lélek jelképezésére pólyás gyermeket tart kezében. A koporsó egyébként a X—XI. században virágzó bizánci művészet legszebb dunántúli alkotása. Készítője talán azon mesterek között kereshető, kiket Szent István örököse, Péter a pécsi bazilikánál alkalmazott és Lombardiából hozatott. A szarkofág rozettái bizánci, az azokat keretező szalagfonatok északolaszországi motívumok, míg a rajta látható két fa, az életfa, mint a helyi izlés kifejezése, nemzeti vonásnak tekinthető. Sorrajárva Olaszország románstílusú templomait, itt is, ott is ráismerünk egyegy, a fehérváriakkal rokon faragványra. A páviai San Michele kapurészlet indás medaillonokban foglalt palmettái, a modenai dóm oszlopfőinek motívumai, a Toscana, Pisa, Lucca művészetében mindennapos, u. n. árkádós oszlopfő-típusok nemcsak Esztergomban, Pécsen, Gyulafehérváron, Veszprémben és Budán fedezhetők fel, Székesfehérváron is gyönyörködhetünk bennük a bazilika romjait környező árkádok alatt elhelyezett kövek között.

Ezek a kövek beszédes dokumentumok azok ellen, akik szerint Székesfehérváron árpádkirályok korabeli lakosságában szereplő latinok az itten lakott rómaiak utódai volnának. A székesfehérvári latinok csak a bazilika, a királyi palota és egyéb középületek építésére behívott itáliai faragó mesterek lehettek, akik itt meg is telepedtek. Éppúgy Fehérvár latin neve is, Alba Regia, nem az itt levő római romok fehér színétől származik, avagy, amint azt mások gondolják, a szláv Beograd egyszerű fordítása, hanem a magyarság őshazájára, keletre utal, ahol a nagyot és kiemelkedőt szokták fehérnek mondani. Szent István nem a római romokat látta, hanem az ősi keleti szokást követte akkor, mikor a székhelyül választott várost elnevezte, ezzel is jelezni akarván annak elsőségét.

Köveink a bizánci, adriamelléki és nyugateurópai határok mellett arról is beszélnek, hogy a Duna mentén megtelepült magyarság nem volt szolgáló utánzója az idegenből átvett műizlésnek. Rajtuk kívül még két forrásból táplálkozott: a körülötte levő antik hagyományból és a magával hozott ősi nomád művészetből. Ezek az ősi források oly motívumokkal gazdagították kora árpád-

kori művészetünket, melyek a szomszédokkal szemben helyi bélyeget nyomtak reá és sajátos nemzeti árnyalattal vonták be azokat.

Annak, hogy a XI—XII. század román faragványai jórészt Pannonia még nagyszámban meglevő barbár-római emlékei hatása alatt készültek, fényes bizonyosága a pécsi altemplom bejáratának domborművén a csillagtól vezetett Krisztust imádó pásztoroknak ruházata: a bőujjú, egyébként testhez álló ing, a nyakon fibula által összetartott szőrmeköpeny, a szijakból font harisnya, a keresztbefont szijakkal combhoz szorított nadrág, teljesen elűt a XII. század ruházatától. Mintaképe a római provinciális művészet barbár, kivált germán tárgyú jelenetein fedezhető fel. Hazai román szobrászatunk újabban felfedezett remeke, a Szent Gellértet és Szent Imrét ábrázoló székesfehérvári dombormű ruházatán római és bizánci hatás látszik. Az arcvonásokból már a kereszténység magasztos szelleme áramlik felénk: a fiu elmerültsége, benső feszültsége, a két alaknak mintegy lelki párbeszéde az átszellemülésnek oly fokát árulja el, mely tipikusan középkori.

A távol Kelet művészetének képviselői népvándorláskori anyagunkban az állatviadalo és griffes bronzveretek. Amaz belső-ázsiai hagyaték, emez a hellén befolyás eredménye. Velük rokon legpompásabb kőfaragványunk a vértesszentkereszti romokból származó zárókő a csákvári parkban. Sárkányt ábrázoló domborműve — a XII. századból — hasonmása egy Szamárából származó ezüstcsészének, továbbá a kezdeti ősmagyar tarsolylemez köralakban csavarodó sárkányának. A honfoglaláskori süvegcsúcsok, kard-, hüvely- és tarsolyveretek palmettás díszítése nemcsak a veszprémi XI. századi párkánytöredékeken, az esztergomi oltárkövön, Pilisszentkereszten, hanem a székesfehérvári muzeum egy kis faragványán is megvan. A pogányságból átvett állatalakoknak, aminő az egyszer négylábú, máskor madáralaku griff, valamint a természetből átvett igazi állatok is tulajdonkép jelképes díszitmények. A székesfehérvári muzeum leveles ágfonattal körülzárt vadkana valószínű a fősვნისეget, a nyul a bujaságot, a szarvas a kevelységet, a medve a restséget ábrázolja.

Székesfehérvár román köveinek díszítése tehát, miként általában a kereszténység után nemzetté szerveződött magyarság árpádkori építőművészete, keleti és nyugati pogány, és keresztény elemekből tevődik össze, ami visszatükrözöje egyrészt a Dunamedence földrajzi fekvésének, de a magyarság akkori kettős arcula-

tának is. A kereszténységgel importált idegen művészet mellett párhuzamosan helyet kapnak az ősi elemek is.

Hóman Bálint megállapítása, hogy Szent István korában egymás mellett, de sok pontban érintkezve, sőt egymásba ékelődve két különböző eredetű és természetű társadalmi és gazdasági szervezet, két jog élt és működött hazánkban, áll XI. századi művészetére. Székesfehérvár kövein is Pannonia provinciális és Bizanc klasszikus, az Adria melléke és Nyugat-Európa, Keletnek pogány és a helyi környezetnek keresztény diszító elemei olvadtak egységes művészetté. Ez a mozaikszerűség ad neki sajátos ízt és zamatot, helyi és nemzeti mezbe öltözteti, aminek számontartása és megbecsülése mint a nemzeti öntudat forrása, nemcsak tudományos, de hazafias feladat is.

A székesfehérvári bazilika tehát köveivel összekötő kapocs a múlt és jövő között. Orzöje az ősi hagyományoknak és bölcsője kereszténységünknek, Nyugattal való kapcsolatunknak. Még romjában is úgy áll előttünk, mint kulturális értékeink gyűjtőlencséje, és a magyarság belőle kiinduló civilizációjának kisugárzója. Szent kövek ezek, mert boltíveik alatt szenteket koronáztak, és mert a nemzet, ha öröm érte, közöttük róttá le háláját, ha baj üldözte, közöttük sirta el panaszát. Itt talált vigaszt és reményt, amire — tán sohasem volt nagyobb szükség, mint manapság, mikor a lét és nemlét damoklesi kardja lebeg felettünk. Valóban minden értékünket latba kell vetnünk, hogy mások előtt a megbecsülés, magunkban a nemzeti öntudat erősödése legyen osztályrészünk. Ezt kívánják szolgálni a székesfehérvári bazilika kiásott, zöld pázsittal, virágokkal körülvett romjai, a romkertet körülvevő árkádok magas kulturát hirdető faragványos kövei és Szent Istvánnak a számára emelt mauzoleumban elhelyezett koporsója.

Ezek a romok élő bizonyosságai európai mivoltunknak, cáfolata a kulturátlanságunkról terjesztett rágalmaknak, és meggyőző szószólói annak, hogy egy népnél sem vagyunk silányabbak. Az idegen csak megilletődéssel járhat a romok között, melyek láncszemként kapcsolták össze keletet nyugattal, bástyaként védték Európát a bizantinizmus, a tatárdulás, az izlam ellen, és a belőlük fakadó hit forrása volt egy kis testvértelen nép ezeréves életének. Nekünk magyaroknak erekleként kell tisztelnünk e romok minden kövét. Hisz Szent István, III. Béla, Nagy Lajos, Mátyás kezei rakták azokat egymásra, királyaink koronázásának fénye tükröződik rajtuk, koronás fők temetésének gyászos akkordját zengik felénk. Bolt-

iveik alól indultak eleink csatába és tértek meg alájuk a diadalért való hálára. Átkos, kegyeletet nem ismerő kezek nagy részüket széthordták, a megmaradtak annál kedvesebbek nekünk. A nemzeti akarás megszentelt, megtépett lobogójának kijáró tisztelettel álljunk meg előttük, és hallgassuk az örökbecsü intelmet, mely Szent István mauzoleumának koporsójából hangzik felénk: — Az én népemet a kereszténység tette nemzetté, ez adott neki ezer éven át éltető erőt. Kereszt nélkül csonka teste is szétesik, velük kiegészül és új életre kel.

GAÁL FERENC:
TÉL AZ ÖREGHEGYEN.

*Olyan szép a tél itt fent a hegyen
és az élet : az élet is más itt.
Két préház kapaszkodik a hóba :
Álmos ablakuk nagyokat ásít . . .
Távol, a völgyben szelid szél zenél,
s köröskörül szikrázó hó vakít.
Jó lenne most nagyot kiáltani,
s hívni, idehívni valakit . . .*

*Mutatni a fehér Andrásgyepet,
a síró vadlibákat hallani,
s itt a télbennyúló hegytetőn
csendes, tiszta örömről vallani.
Hogy néznének a dermedt fák,
ha szólnék, ha hívnám a végtelent,
s felriadt, álmos préházak lenék,
hogy elhaló szavam az égbe leng . . .*

SAVANYÚ BOR.

*Szemük fehérje úgy villan,
mint hideg, hajnali fagyok.
Gyűrött arcuk pergamentjén
mély ráncot életük hagyott.
Homlokukra vad lobogók :
sötét hajtincsek lengenek.
Sorsukról erős torokkal
üvöltő nótát zengenek . . .*

Nem néznek a pisle fénybe.
Mellüket veri a fejük.
S ha megszakad hangos daluk :
isznak. Elrontott életük
ott keseredik a borban,
s a szájuk ízét elrontja
életük ezernyi gondja,
ruhájuk megtépett rongya . . .

Csendesek lettek hirtelen.
A bor összehúzta torkuk.
Tépettnek, nehéznek érzik
szomorú, fuldokló sorsuk.
S gyéren lobogó életük
nem zeng már mámoros dalon.
Félrebillent nehéz fejük,
s bajszukon lóg a fájdalom . . .

M Á R C I U S.

Kibontott földek illata árad,
húsodba nyilaz a tavaszi fény.
Nincsen boldogabb ember ma nálad,
a zsongó, zszibongó föld kerekén.
Kibomlott hajad foszlik a fényben,
mert eldobtad már a nyútt kalapod.
Rohansz az utcán ragyogó délben,
s egy tavaszi versed elhadarod.
Különös ritmust lüktet a szíved,
míg bíbor vér fut az ereden át.
Az égre szórod utolsó rímed,
s tapsolnak nagy tenyerükkel a fák.

NAPSZÁMOSOK.

*Nem az övék a mennybolt
s a mennybolton heverő
tündöklő gyémántpor.
Valami ősi, vad erő,
ameddig élnek, mindenkor
földrehúzza tekintetük.
Szürkék és kopottak,
mint a régi betük,
amelyek közül egy mit sem ér.
Több betüből áll a szó :
a fájdalom, a jaj, a vér . . .
Tudják ők is, hogy egyikük
egyedül senki. Pusztá légt.
Falkába verődtek, mint az ordasok,
s közülük száz sem volna sok,
hogy azt kiáltsa : — elég . . . !*

TÉLI HAZATÉRÉS.

*Ez hát a régi város, régi táj.
Szívemre vigyázó hű rokonom.
Felém int a téli szürkületben,
s most hozzávezet puha lábnyomom.
Szél leng a messze templom tornyán,
a szőlőhegy didergőn elmereng.
Télbe futnak a letarolt földek,
s a régi ház felett hűs pára leng . . .
Két csontos jegenyét szúrt a földbe
a Királysor környékén valaki.
Égi felhő-kócot tépnek e fák,
s egymást lesik a házak falai.
Egy gyárkémény felliheg az égre :
Porszürke füstje lustán lebegő.*

*Égfele szállongó füsttel remeg
az estébe hullt párás levegő.*

*Megyek az úton tefeléd, város.
A színes emlékek árnya kísér.
Visszatérek az elhagyott házba,
hisz útam a régi küszöbig ér.
Elfáradt gyermekére vár a ház,
s a vén diófán, egy zörgő ágon
még ma is lobog a téli szélben
ottfelejtett, fehér ifjúságom . . .*

A PORCELLÁNBÖLÉNY.

Irta: BARÓTI GÉZA.

I.

Házasságuk harmadik évében, amikor már kiheverték a kezdők apró földrengéseit, megszabadultak az adósságtól és a házasság élet furcsa kis lázadásaitól, — János egy porcellánbölényt vásárolt az évfordulóra. A bölény a kirakat közepén állt, tükördarab ezüst tócsájában leszegte vad, bozontos fejét s — úgy tetszett — minden porcikájában forró indulat remegett. János sokáig állt a kirakat előtt, bámulta a bölényt, lenge porcellán nimfák, metszett poharak és findzsák között élvezte tagjainak dermedt arányát, hideg szemének véres, bölcs pillantását. Később restelkedve vette észre, hogy vállát előre görbítí, mint a bölény, pupozza a hátát, csaknem fujtat elragadtatásában.

Gyorsan bement, megvásárolta a bölényt, gondosan ügyelt a csomagolásra, aztán hóna alatt a súlyos műtárggyal, hazasietett. Emma piros, gyermekes izgalommal bontogatta a csomagot, elnémult, amikor megpillantotta, elfulladt az örömtől és megbűvölten szemlélte.

— Olyan, mint te, — suttozta — olyan vad és erős.

János megint felvette a bölény görnyedt tartását, hörögve fujtatott és dübörgött Emma nyomába, aztán végigdőlt a heverőn és nevetett. Emma melléje kuporodott, s lihegve a játéktól, helyet kerestek a bölénynek a szűk egyszobahallos józsefvárosi lakásban, ahol ilyenkor a gőzfűtés száraz festékszaga keringett.

— Hová tegyük? — kérdezte János és nyomban érezte, hogy a bölény nem fér el a lakásban. Emma bólintott. Most látta csak, hogy milyen nagy az araszos állat. Attól tartott, hogy éjjel felébred, feldúlja az öreg butorokat, legázolja álmában félelmetes csülkeivel, amelyeket sáros talajba merített a szobrász. János megérezte félelmét és magához húzta.

— Ne félj, te gyerek. Porcellánból van, majd eláll az íróasztalon, legalább látom.

— Jó lesz, — bölintott komolyan Emma — legalább látod. Hozhatom a vacsorát?

2.

A bölény évekig állt az íróasztalon, mint egy pogány cimer. Nem volt többé egyszerű disztárgy, babonákat fűztek hozzá, s Emma egyszer beismerte, hogy hisz a bölény titkos, ősi erejében. A kabala nem is volt alaptalan. Mióta János hazavitte a bölényt, soruk jobbra fordult, a siker a férfi nyomába szegődött. Kiadták a regényét, egy előkelő hetilap állandó munkára szerződtette, a kapós szinpadí szerzők közt emlegették.

— Csibinek köszönheted, — mondta az asszony, amikor a népszerű színésznő számára filmet irattak vele, — Csibi a szerencséd. Nem hiába, hasonlítasz rá.

Csibinek becézte a bölényt gyengéden, a fiát egyszerűen Andrásnak hívta. János valóban hasonlítani kezdett a bölényre, belsőleg is. Vállas, vaskos ember lett, csak a csipője maradt karcsú. Bozontos sörényt eresztett vastag nyakára, mély, szomorú pillantást lesett el, amikor az állatkertben felkereste Csibi élő őseit. Nemes, bölcs írónak ismerték, és az irodalmi kávéházban egy fiatal szerkesztő kimondta a háta mögött:

— A bölény. Olyan nehéz és komor, mint a bölény.

A gúnynév, amelybe különös tisztelet vegyült, Jánosra ragadt, de fel sem nézett, amikor visszamondták neki. Természetesnek vette, akár a keresztnevét, de azért elmondta Emmának, amikor hazament. Már elköltöztek a kényelmetlen, józsefvárosi bérházból, Pasaréten laktak egy villa második emeletén. Csibi most is az íróasztalon tanyázott; az új, óriási mahagóni asztalon, amelyre elmés világítást szereltek s amikor János lámpát gyújtott, rőt ferde fény érte a bölényt. Úgy festett, mintha most merült volna fel az alkonyattal a préri fűtengeréből.

— Bölény — nevetett az asszony szomorúan, — te vén bölény. Még utóbb magad is elhiszed.

— Miért? Azt jelenti, hogy nagy vagyok, súlyos és tekintélyes. Félnék tőlem.

Emma elfordult. Tudta már ő is, hogy valóban félnék Jánostól, akit hideg, kemény büvölet fogott körül. Szivesebben látta volna, ha mindenki szereti.

— Ezt is neki köszönheted . . .

János felnézett az asszonyra.

— Miért bántod? Csibi maga a szerencse. A szent állatom. Nem engedem bántani. Ha nem látom meg akkor, ki tudja hol tartanánk?

Emma nem is felelt. Eloltotta a villanyt és sokáig álmatlanul feküdt az ura mellett, aki sűrű, nyers horkanásokkal aludt, hatalmasan, mint egy kimerült bölény.

3.

János sikert sikerre halmozott. Tekintélyes irodalmi társaság választotta tagjává, minden sorát arannyal fizették. Az a ritka író volt, akiről mindenki elismerte, hogy kivételes magányos tehetség, de azért a népszerűség is kitartott mellette. Nem győzött eleget dolgozni, titkárt fogadott, aki kézíratait másolta, válaszolt leveleire, és számontartotta bokros társadalmi teendőit. Életét már csak a munkának szentelte, családjával futólag érintkezett, s megesett, hogy nem is vette észre Emmát, aki Andrással sétált a Dunaparton. János a divatos színésznővel feketézett, akivel sűrűn emlegették az utóbbi időben. Valótlan hírek voltak, mert semmi köze sem volt a színésznőhöz; úgy viselte, mint egy feltűnő külföldi rendjelet.

Emma akkor elpirult és hazament. Nem szólt semmit, házasi életük értékes belső tartalma már régen bomlani kezdett, mint a hajóteknő, amit élősdiék szálltak meg. Bekopogott Jánoshoz, aki már magában élt könyvei, kézíratai között a porcellán bölénnyel.

— Nem zavarlak? Csak azt akarom mondani, hogy szerdára vendégeket hívunk.

— Az államtitkárákat?

— Nem, azok elutaztak. Írókat, ujságírókat, pár festőt és színészt. A szakmát. Itt az ideje.

— Jó. Intézd el. Szervusz.

Futólag megcsókolta a feleségét és munkájába merült.

Az estély kitűnően sikerült. A „szakma“ kitett magáért. Előzönlötték a lakást János szektájának alsóbbrendű papjai, egyszerű kis ujságírók, kezdő írók, friss színészek és festők. Fedor, a titkár úgy állította össze a vendégsereget, mint a színházi rendező, ügyelve arra, hogy mindenki János mögött maradjon, aki jókedvű fölénynyel úszott a népszerűség hullámain. Kedves volt ez a rajongó,

féktelen banda, amely felfalta a büffét és mámorában birtokába vette az egész házat.

Éjfél felé aztán únni kezdte őket. Bántotta a kezdők csipogása, a bizalmaskodás, úgy érezte, beszennyeződik köztük. Emma pompásan mulatott. János irigykedve figyelte csapongó kedvét, és egyszerre megkeseredett szájában a szivar füstje. Heves vágyat érzett, hogy közibük vesse magát, mint régen, táncoljon a feleségével! — de Csibire gondolt, amint áll az íróasztalon és szeméből bölcs közöny árad. Hirtelen meggyűlölte az ártalmas állatot, mint fogoly a rabtartóját, egy pillanatban, amikor megcsapja a szabadság szele.

— Leszámolunk, — suttogta és besurrant a szobájába. Felvette a hideg, nehézkes testet, és gondolkodás nélkül a sarokba vágta. Hitvány, lukacsos, sárga cserepeibe gázolt, amikor Emma benyitott.

— Mi történt, János?

Mosolyogva legyintett:

— Semmi. Valaki leverte ezt a vén vacakot. Nem kár érte. Már ugyis úntam. Gyerünk.

Belekarolt az asszonyba és vitte a hall felé, ahol valaki éppen elindította a gramofont . . .

A KERESZTES SAS.

Irta: HAJÓS JÓZSEF.

Püspöki címerében az ég kék mélységein szárnyaló sas a keresztet emeli a magasba csőrével. Földi életében a kereszt dicsőségét szolgálta a nagy apostolpüspök lelke. A hit hirdetője és átélője volt. Intuitív szelleme korán meglátta és érezte, hogy a modern hithírdetés a hivatása; ennek szentelte életét.

Tünelmes lelke a hit fáklyája volt; gigászi tudását is a hitvédelem szolgálatába állította. Mint siremlékének szoborcsoportja is találóan kifejezi: a hit fáklyáját fenséges haldoklásakor, az egyetemi templom szószékén adta vissza az örökélet angyalának . . . . Fáradhatatlan apostolkodásában elégette önmagát, hogy nekünk lángoljon.

Istenáldott, gazdag egyéniség volt. Legalaposabb ismerője, Schütz professzor szerint: „Prohászka-hoz hasonló érték még nem jelent meg a magyar szellemi égen.“ Elnevezték az élet mesterének, Magyarország tanítójának, a nagyok hitoktatójának, Isten kerestetének, lélekosztogatónak, váteszi léleknek. Megállapították, hogy egymaga oly eredményesen apostolkodott, mint egész szerzetesrend. — Ma már mindez közhellyé vált a Prohászka-ról szóló irodalomban. Nagyon nehéz is róla újat írni. Be kell vallanunk, hogy akik szerencsések voltunk közelebbről ismerni őt, tünelmes lelkének ígézetében éltünk; így amit őrá írunk, azt is őtől tanultuk.

Prohászka a saját útjain járt, de a kegyelmi élet fényözönében lépdelt. Dúsgazdag lelke nem igényelt az emberek közül barátokat, de barátságosan és szeretettel árasztotta szellemkincseit bölcsesekre és tanulatlanokra, gazdagokra és szegényekre egyaránt. Megjelenése is kifejezte kimagasló egyéniségét. A megkülönböztetetten nagy zsenit sejtető magas homlokára vonatkozik Dániel próféta jövendöléseinek e mondata: „Az értelmesek tündökleni fognak,

mint az égboltozat fénye ; és akik igazságra oktatnak sokakat, világítanak, mint a csillagok örökkön örökké.“ (Dániel 12. 3.) Reálóban áll a régi magasztaló mondás : *defunctus adhuc loquitur*, még holtan is beszél ; irodalmi hagyatéka századok múlva is radioaktív marad, fényözönében lelkek gyógyulnak és üdülnek jövőendő nemzedékeken át.

Természetbölcseletében minduntalan megcsillant a misztikus természetszemlélet, melynek kiváló mestere volt. Az élettudományban is az evangéliumi elvet akarta érvényesíteni, hogy megvalósuljon a krisztusi mondás : „életük legyen és bőségesebb legyen az élet“ ; az Életforráshoz hívogatta az embereket. Nagy érdeme, hogy hazánkban ő kezdte meg a természetbölcseleti hitvédelem modern irányát *Isten és a világ* (1890), a *Föld és ég* (1901) című műveivel, melyekben azt bizonyította, hogy az exakt tudás nem ellenkezik a hittel. A természetbölcselető művész invenciójával : a költészet aranyporát hintette még az őslénytán albumának sárkányaira is. Ragyogó stílusa a legszárazabb témát is vonzóvá varázsolta.

Prohászka nem szerette a külső pompát, nem kereste a kitüntetések, mégis mindenki tudta, vagy sejtette, hogy Prohászka nagyobb volt, mint kortársai. Mikor akadémikussá választották, már régen tagja volt a zsenik legfelsőbb areopagjának, melyben sz. Ágoston, Dante, sz. Tamás, Duns Scotus, Nic. Cusanus, Descartes, Newton és hasonló kevesek az Istentől kiválasztott tagok. — Mikor székvárosa díszpolgárrá választotta, már az ország díszpolgára volt . . . Nem volt bíboros főpap, de a köztisztelet Bíbora övezte, és szociális lelke a szeretet bíborával borította embertársait, főleg a szegényeket. De fájlalta a bíborvörösben grasszáló bűnözést. Fájoan panaszkolta : „Sok modern ember lelke van az alkonypírral átitatva, s úgy fest nekem, mint egy szoba, melynek falai piros, járványt jelző cédulákkal vannak teleragasztva . . . , e pír nyomában a sötétség és halál jár.“ Prohászka a lelkek orvosaként fertőtleníteni akarta az erkölcsi kórt, és preventív eljárásokat ajánlott a fertőzés elkerülésére . . . Hattyúbeszédében vérző agyával is hangsúlyozta : „Fiatalemberek, hozzátok szólok : nincs más kódex, csak az evangélium !“

Fáradságot nem akart ismerni, tudatosan őrizte aktivitását, mint főpásztori székfoglalójában híveinek hangsúlyozta is : „mindennap imádkozom az oltár lépcsőjénél ifjúságom megtartásáért ; ifjú akarok maradni a lelkem fiatalságában, hogy dolgozzam.“ Lelke

antenna volt, a szeretet hullámhosszán sugározta a jóságot . . . . Életének egyik legvonzóbb vonása, hogy bár a magasságokban élt és nagy tudásával a makrokozmosz titkait vizsgálta, mégis szeretettel törődött azzal a mikrobiológiával, melyet a küszködő kisemberek sokféle apró és nagy gondja alkotott . . . . Nem kereste az olcsó népszerűséget, hanem felemelni akarta az elesetteket is.

Művész-zseni volt ; vallotta, hogy „az én lelkemben a legnagyobb hatalom a szépség, melynek teljesen hódolok . . . . ; az igazság és jóságnak előttem a szépségbe kell öltözködniök“ . . . . A szépség morális tündöklését és áttetsző lelkiségét szerette és sürgette. Ezért oly páratlanul szépségesek, mégis keresetlenül dagályosságmentesek az írásai és beszédei. *Stílusa teljesen egyéni*, a jellegzetesen Prohászka-stílus, melyet önmaga alakított ki, melyet senkitől nem tanult, senkit nem utánozott. Szépségtől ihletett misztikus lelkületének kiáradása határozta meg remek stílusát.

Az élet harmóniáját kereste, alakította önlelkében és másokéban is. A harmónia életművésze volt ; ellentétekből is tudott összhangot létesíteni : Isten és világ, — föld és ég, — tűz és víz, — magasság és mélység, — hit és tudás, — lélek és test, — ész és ösztön, — szabadság és törvény, — egyéni érdek és kollektívizmus, — szegénység és gazdagság összhangosításán fáradozott. A Miramare tájának szemlélésekor így írt : „Tűz és víz látszólag ellentét ; tulajdonképpen pedig a legmélyebb összhang ; két hatalom, melynek küszködő khaoszából emelkedik ki a világ, hogy egyensúlyukban kifejlessze szépségét. E két végtelen kék mezőben szemléljük az Isten örök és hű gondolatait. Tűz izzik minden virágban, s víz foly ereikben ; tűz hinti be aranyporral a napsugaras levegőt, s víz vet könnyű, átlátszó selyemfátyolt a gesztenyés és olajfás lejtők festői körvonalaira.“ Így tudott látni és szemlélődni ! Nemcsak elméletben vallotta az élet összhangosítását, hanem erre saját életével példaképpül szolgált ; legmeggyőzőbb tanítása a saját életmódja volt ; — nemcsak tollal, hanem szóval és *példával* is tanított.

Mi volt Prohászka tüneményesen gazdag lelki életének és apostoli sikereinek titka ? *A kegyelmi élete !!* Misztikus kapcsolatban élt Istennel, kinek fáklyahordozója volt. Őmaga hirdette : „A lelki élet úgy függ a Szentlélektől, mint a színkép a napsugártól ; mihelyt a napsugár kialszik, eltűnik valamennyi szín.“ A misztikát átélő Prohászka az égi fényt az életszentségre törekvő lélek féltő gondjával ápolta.

Sokak lelkében az igazság csak akkor hat, ha nagy egyéni-

ségből sugárzik feléjük, miként a tűzoszlop a puszták éjjelében. Igazságokat eredményesen hirdetni csak a lélek fényéből és a szív melegéből lehet! Prohászkaról kegyelettel állapította meg Ravasz László is: „Szellemét valami hatalmas prófétai páthosz hevítette át és az örökkévalóság szenvedélye lüktetett benne. Nem volt hideg csillag, merengő pásztortűz, enyhe holdvilág; égő, izzó protuberancia volt: láthatatlan lelki nap tüze csapott fel benne, világította meg az éjtszakát, hevítette át az életet. Nemcsak a hit nagy embere volt, hanem a nagy cselekvésnek embere is. Életét áldozatul az oltárra tette és igehírdetésének harangzúgásán kívül örökre beszélni fog róla a megszegett kenyér, a letörölt könny és a meggyógyított seb néma bizonyágtétele.“

Napbanézó sas volt, a Végtelenbe szárnyalt. Túlvilági kozmikus sugár éltette és irányította a lelkét, megövtá a tévedéshez való ragaszkodástól és elbizakodástól. Ravatalánál püspöktársa Glattfelder Gyula megkapóan hirdette: „A verebek azt hiszik, hogy problémát fejtenek meg, amikor az elhagyott sasfészek avult hulladékai között kotorásznak és csipognak, mikor a levegő királya a magasban úszik s az Úr teremtő erejét és nagyságát példázza szédítő lendülettel. S ha a magasságok művésze egyszer hibásan lendíti szárnyait, a törpék ne örvendezzenek, hanem okuljanak, látva, hogy a gondolat királya nemcsak az ellenséges áramlatok, hanem saját gyöngesége fölé is emelkedik. S amikor a hitnek bajnokát hódolatunk kíséri utolsó útjára, tisztelettel valljuk, hogy legnagyobb akkor volt, amikor nemcsak szóval és írásban, nemcsak vallomásban és vitában, hanem engedelmisségben ragyogtatván hitét, szerezte meg nekünk Krisztus igazsága abszolút érvényességének vigasztaló érzetét.“

Isten sasmadara az örökkévalóságba költözött, szelleme a Végtelenbe szárnyalva boldogan gyönyörködik a szépség forrása, az Ősfény szemléletében. Mi pedig a magasságok felé tekintve mondjuk: — Imádkozzál értünk, áldott Ottokár Atyánk!

PUSZTA SÁNDOR:
CSAK ELREPEDT.
(Prohászka Ottokár.)

*A Lelket, a Lelket nagyon szerette,
Szürcsölte a szépség tűzborát,
A lángot hordta alabástrom teste,
Mint békés kancsók, boldog amforák.*

*Mint egetjelző roppant nagy torony,
A templomszószéken úgy állt,
Lángolt, mint az Isten csipkebokra,
Igét lángolt, tüzet prédikált!
A Lelket szórta tüzesen magából,
Modern kornak modern Miatyánk,
Testének törékeny üvegfalán
Szinte keresztül izzott a láng . . .*

*S megégette egy nagyobb tűz-zsarátnok,
egy másvilágból jövő lehellet,
A pohártól, Uram, zokon veszed-e,
Ha ötszázfokos lángban megreped?*

SZÉKESFEHÉRVÁR MŰVÉSZETI FELADATAI.

Irta: Dr. SAY GÉZA.

Székesfehérvár a Szt. István emlékévé alkalmából megszépült. Kibontakoztak újból a régi szépségek, sőt a város újakkal gazdagodott. Régi hirneve fényesebb lett, és mint a művészetek alkotósaival ékes várost, követendő példaként emlegetik. A székesfehérváriak méltón büszkék megújhodott városukra.

A jól végzett munka örömén túl elgondolkoztat azonban a jövő. Vajjon mindazt, ami e városban a szépítés, diszítés terén történt, csak a Szt. István emlékévé kivételes alkalma váltotta-e ki, vagy pedig folytatása lesz annak az elkövetkezendő hétköznapi gondjai között is? Egyes férfiak kitűnő akarásának, az ország és város időhöz kötött áldozatkészségének voltunk-e tanúi, vagy pedig a magyar művészet szebb és boldogabb kora indult-e el a történeti évfordulón.

Mind e kérdésekre csak egy felelhet: a mindenkori, örök fehérvári polgár. A vezető férfiak változnak, az állam érdeklődése, támogatása más irányelveket követhet. Marad és felel városáért a fehérvári polgár, akinek ércbe öntött alakja immár rövidesen a városház udvarán fog állni.

Ehhez a mindenkori, örök fehérvári polgárhoz akarok szólni. El akarok neki egyet mást mondani arról, ami a lelkünket a nagy változás során eltöltötte. Szeretném, ha az abban foglaltakat maga is fel tudná használni, és továbbadná a soronkövetkezőknek. Nem szólok nevekről, érdemeikről, hiszen a polgár is, kihez beszélek, névtelen.

Az 1914—18. évi világháború, a kommunista uralom, az országcsönkítés, a gazdasági összeomlás után csodába vetett hittel készültünk a Szt. István emlékévre. Úgy éreztük, hogy a mi nemzedékünk egészen közel jutott Sz. Istvánhoz, hiszen neki is a lét és pusztulás között kellett választania. Megértettük a gondterhelt,

sors-sújtott nagy és szent uralkodó minden vívódását, keménységét és Istenbe vetett hitét. Ezt, a mi szemléletünkben új fényt és erőt nyert Szt. Istvánt örökítette meg a nagy magyar művész a meggyház előtt álló szobron.

Az ősi koronázó templom romjait nem kincskeresés végett ástuk fel. Nem a leletek voltak fontosak, hiszen a korábbi ásatások eredményeit ismertük. Nekünk a szent hely kellett, ahol a legnagyobb királyaink, Szt. István, Nagy Lajos, Mátyás és még anynyi mások nyugodtak. Nemzeti zarándokhely kellett nekünk, melyet kegyelettel, művészettel, bízó hittel akartunk diszítani. Nemcsak ősi kultúránk bizonyágai, a remekbefaragott kövek voltak nekünk fontosak, hanem az a töredezett márványpadozat rész is, melyen valaha az ő lépteik hangzottak.

Istenáldotta magyar tehetség diszítette festményekkel a Romkert mauzoleumának falait. Némelyeket megdöbbennek ezek az ábrázolások. Úgy találják, hogy a fejek torzak. Vitába szállni e felett nem lehet. Te, jövő magyarja, bizonyára megérzed, hogy ezen az arcokon a barázdákat a történelem, a magyar történelem nehéz ekéje szántotta. Egy ősserejű nagy magyar művész vívta utolsó művészi harcát ezeken a falakon. Érthető, hogy nem a nyugodt béke-kor meglegedettsége sugárzik róluk.

Szt. Imréről való megemlékezésünk természetes volt. Mindennél fontosabb, hogy ifjúságunk elé állítsuk az ő példaadását. Az ország egykori reménysége szent és tiszta életével a magyar ifjúságnak örök példaképe. Ma, mikor anyyi kéz nyúl ifjúságunk után, különösen fontos, hogy figyelmeztetőül az örök magyar eszményt állítsuk szeme elé.

Nagy Lajos szobra emléket állít az egyik legnagyobb magyar uralkodónak, kinek birodalmát tengerek határolták. A szellem, a kultúra kifinomult alakja tekint reánk szobráról abban a városban, ahol maga megpihenni kívánt. Figyelmeztető e szobor, hogy ne kicsinyes harcokban, szűk látókörben éljünk, hanem rendeltetésünket az emberiség, az emberi szellem nagyobb távlatai között keressük.

A városház-téren a török uralom alól történt felszabadulás emlékműve nemcsak a város viharos multjára figyelmeztet, nemcsak a régi ékességek eltűnésének okát magyarázza, hanem egyúttal mementója a kelet és nyugat harcának, a magyarság helytállásának is.

E gondolat körébe tartozik a két várkapitány : Varkócs György

és Wattay Ferenc szobra. Varkócs György vitézi küzdelemben a vár, a város védelmében hősként esett el. Wattay Ferenc sorsa teljes tragikumában mutatja a magyarságnak magára hagyott küzdelmét a törökkel. Kardot és tollat forgató kezét rab-bilincs zárta le, küzdelmes életét nem csökkenő hazaszeretettől égve, mint anynyian mások, török rabságban fejezte be.

Kálmáncsai Domonkos Mátyás király főpapja volt. Emlékműve az általa építtetett kápolna előtt az ország egyik dicsőséges korszakát juttatja eszünkbe, tanuságot téve a magyar főpapság nagy kultúrájáról, áldozatkészségéről.

A város hősi emlékművén nem a megszokott módon akartunk eleget tenni a hőseinkről való emlékezésnek. Szeretők gondoskodással olyan megoldást kerestünk, amely mélyebben kifejező és kegyeletes. A székesegyház szentélyénél levő kis tér kitűnő lehetőséget biztosított ehhez. E bensőséges kis tér a legnagyobb forgalom vonalán fekszik, nap-nap után eszünkbe juttatja hőseink önfeláldozását. A hétköznapi gondjai között is ünnepi érzés fog el bennünket, ha az emlékműhöz közeledünk.

A volt cs. és kir. 10. huszárezred tisztjei és legénysége lemondtak arról, hogy jól megszokott, szép egyenruhájuk feszüljön az emlékművük lovasán. Nem személyes megörökítést kerestek, hanem a lovas-szellemnek akartak emlékeztetőt állítani. Bőven volt mindegyik ezrednek hősi halottja. Vitézségben, bátorságban egyek voltak. A magyar huszár szóra mégis melegebb lesz mindnyájunk szíve. A régi lovas-nép szeretete tör elő. A külföld a magyar huszárt például választja. A magyar huszárezredekben évszázados, talán évezredes hagyományok élnek. Ennek az időhöz és ruházat-hoz nem kötött magyar lovas-szellemnek állított az ezred emlékművet. A tizes huszárok azt szeretnék, ha az a magát és mászt megbecsülő, mértékkel rátartó, mindegyik huszárt ősi úri érzéssel eltöltő, találékony hősi, vitézi szellem mely az apákról fiúkra szállt, közöttünk tovább éljen.

Hangzottak el kifogások, sokaknak hiányzott a szívükkel egybeforrott, szépen zsinórozott egyenruha. Hiányzott az már a huszároknak is nemcsak az első világháború második felében, hanem ma is. Nem hiányzik azonban ma sem a régi magyar lovas-szellem, amelynek bronzba öntött lovas-alakja méltó helyen, Szt. István városának főterén, az ősi koronázó templom tövében hirdeti a magyar katona őrtállását.

A püspök-kert sarkán Prohászka Ottokár emlékműve emel-

kedik a magasba. Prohászka maga tiltakozott az ellen, hogy alakját ércbe öntsék, márványba faragják. Tiszteltük akarátát. Szerette a püspök-kert árnyas fáit, itt fogantak meg sokszor lelkében az égbetörő, tüzes gondolatok. E kert sarkán nyúlik most a magasba a pillér, mely Isten angyalát, küldöttét tartja. Nehéz időkben küldötte nekünk Isten Prohászka Ottokárt. Jelképesen sem lehet kifejezőbb, mint hogy emlékműve az ősi Nagyboldogasszony-templom tövében, a nemzet legnagyobbjai között hirdeti a ma nyelvén az örök isteni bölcseséget, igazságot. Világító fáklya volt ő nekünk a sötétség napjaiban, aki költői szárnyalásával egybefogta azt, ami örök és mulandó, a multat és jövőt, megittatta a ma agyonhajszolt, fáradt emberét az örök vizek forrásával.

A város kellős közepébe, szívébe, a városház-térre mit állíthattunk volna, mint legkifejezőbbet, legtöbbet mondót? Nem jöhetett ide más, mint annak a fehérvári jognak jelképe, amely jogot a város az országot és várost alapító szent királytól kapott. Az Árpádok párdukai tartják az országalmát, a koronát és a kettős keresztet. A felírás pedig hirdeti, hogy ez a város külön jogait Szt. Istvántól nyerte. A székesfehérvári különleges öntudat és kötelesség emlékműve ez; figyelmeztető mindenkorra mind a város vezetőinek, mind minden egyes fehérvári polgárnak.

Kicseréltük a szokványos feszületet a Szt. Ferencrendiek templomának falán, és a nagy magyar szobrászmester, Fadrusz János remek alkotásával pótoltuk. Aki Isten fiát akarja ábrázolni, annak lelkét tisztítsa meg előbb a művészet tüze. Léleknélküli alkotás akkor sem való a városháztér történeti keretébe, ha a legjobb szándék állította is oda.

Városházánkat művészettel díszítettük. Megemlékeztünk a városunkban kiadott aranybulláról; szobor, festmény, faliszőnyeg, kovácsoltvas, itt mind a magyar multról beszél. A falak felírása erről szól hozzánk, de emléket állít a város főispánjainak, főbíráinak, polgármestereinek, követeinek, díszpolgárainak is.

Immár elkészül a Horthy Miklós kultúrház. Országgyarapító Kormányzó Urunk nevét viseli, kifejezésre juttatva a 20 éves kormányzói jubileum alkalmából a város soha nem múló háláját. E mintaszerű intézmény művészeti alkotásokkal ékes. A homlokzat mozaikja a fehérvári kultúra folyamatosságáról mesél. Anonymus, Kézai Simon mester szobrai a nagy magyar krónikásokra emlékeztetnek.

Néhai Aba-Novák Vilmosnak a párisi világkiállításra készített pompás történeti falitáblái itt találták meg végleges elhelyezésüket.

Csak azokat az alkotásokat említettem, amelyek szorosan a Szt. István Emlékéhez fűződő megújuláshoz kapcsolódnak.

Nem teljes a felsorolás, mert hiszen említést kell még tenni az Egyházmegyei Múzeumról, a képtárról, a székesegyház és Szt. Anna kápolna művészi tatarozásáról, amiket felsorolni azonban inkább már a krónikás feladata. Vigyáztunk a városképre, hogy az új épületek abba illők legyenek; a portálok, névtáblák, világitó-testek mind az épületekhez, a környezethez illeszkedjenek.

Lehet-e azt mondani, hogy ez a munka már befejeződött, hosszú ideig nincsen már több tennivaló? A megállás annyi lenne, mint visszafejlődés. Székesfehérvár története még nagyon sok nevet őriz, kiknek megörökítése kötelező. Mátyás, Mária Terézia nem hiányozhat a díszes sorból. Szt. István Nagyboldogasszonynak emelte a koronázó templomot. Ezt meg kell jelölnünk. Ki tudja a fehérváriak közül az ott koronázott, vagy ott eltemetett királyaink, királynőink névsorát? Jeles, nagy családok is temetkeztek oda. Ha idegen érdeklődik a kérdések iránt, bizony csak kitérő, általános válaszokat kap. A történelemből élő valóság csak úgy lesz, a köztudatba csak úgy kerül, ha azt szemléltetn, nap mint nap elénk tárják. Ez nem azt jelenti, hogy mindennyiknek szobrot állítsunk, a történelmet más alkotásokkal is szemléltethetjük. A Romkert különben sem szabad művészileg túlterhelnünk. Elképzelem e helyett a Szt. István-szobor mögött a Papnevelő Intézet előkertjének kerítését, amint erre a célra használjuk fel. A mai kerítés nem szerencsés. Magam előtt látok e helyett egy súlyos kovácsoltvas kerítést, mely mint egy függöny zárja le a teret. Ez a kerítés mindazoknak címerével ékes, kiket Székesfehérvárott koronáztak, vagy a Nagyboldogasszony-templomban temettek el.

A feladat művészi szempontból nagyon szép. Alkalmas azonban arra is, hogy a város apraja-nagyja rövid idő alatt elsajátítsa a város történetéből azt, amit eddig sajnálatos módon nem ismert. Varkócs, Wattay neve is már feledésbe ment, de mióta emléket állítottunk nekik, azóta ismét mindenki ismeri hősi, példátmutató történetüket.

Julián barát tudomásom szerint Székesfehérvárott élt. Nem ismerek emléke számára méltóbb helyet, mint a Megyeház oldalán újabban kialakított kis pázsitos teret. Székesfehérvár polgári társadalma sem szűkölködött jelesekben. A városház udvara mó-

dot adhat, hogy bölcs mértéktartással az ő emléküket is megfelelően ápoljuk.

A legnagyobb hiány, hogy városunk történelmét kellő formában még nem írták meg. Károly János Fejér vármegyéről írt munkájában külön kötetet szentelt ugyan Székesfehérvárnak, a nagy felkészültséggel és buzgalommal megírt mű azonban inkább csak adat-gyűjtemény. A város lelkes polgáraitól sok értékes tanulmány jelent meg az utóbbi időben. Mindez nem pótolhatja azonban a város történetének összefoglaló megírását. Bármennyit is áldozott kulturális célokra a város, ettől az ugyanis csekélyebb áldozattól nem szabad visszariadnia. Igen sok város megelőzött ebben bennünket, pedig melyiknek lehet fényesebb multja, mint az őskoronázó városnak.

Kevésbé fordult még a figyelem a város levéltára felé is, amely pedig bővelkedik a polgári társadalomnak kialakulására vonatkozó érdekes adatokban. Nemcsak a tudományos munkálkodásra nyílnék itt bő lehetőségek, de a mai élet sok kérdése is kellő megvilágítást nyerne.

Ha Székesfehérvár története így a maga teljességében bontakoznék ki előttünk, úgy készen lenne az a program is, melyet a város diszítése terén követnünk kell. Eddig megvolt a tervünk, de szükséges a továbbiakat is előre megállapítanunk. E nélkül zür-zavar áll be, és a legjobb szándék nehezen helyrehozható hibákba esik. Mindnyájunknak éreznünk kell, hogy ezért a városért mi felelünk, és fejlődésének, szépítésének részesei vagyunk. Aki a város polgárságának tagja, az érezze át, hogy nemcsak joga van élvezni az ottlakás előnyeit, de saját személyében is hozzá kell járulnia a város szépségének fokozásához. Aki tehát épít, építsen szebben, úgy, ahogy a hozzáértők tanácsolják. Hirdessen minden izlést, még a saját lakásunk is.

A külföld sok városa azért lett világhíressé, mert a művészet lett az életformájuk. Legyen meg a székesfehérvári polgárnak is a maga külön, művészi, magyar életformája. A Szt. István emlékévé volt a kezdet, mely után megállnunk már nem szabad. Nehéz a feladat, mert valaha királyok díszítették a várost, de viszont könnyebbé is az teszi, hogy nemcsak jogai voltak e városnak királyiak, de emlékei is azok.

A fehérvári polgár, a Szószóló szobra a városház udvarán immár kötelez bennünket. Kötelez arra, hogy az élet ezer gondja között se feledkezzünk meg többé soha a magyar szellem egyik legszebb, legértékesebb hajtásáról: a magyar művészetéről.

VÁROSSZÉPÍTÉS.

Irtta: SCHMIDL FERENC.

Somogyi Antal írja a „Székesfehérvár, művészet és város“ című kis tanulmányában: „Az idegen, aki akárcsak 20 évvel ezelőtt is elvetődött Székesfehérvárra, egy vidéki város álmatag benyomásával találkozott. A szürke középszer porosodó fátylán keresztül ott vibrált ugyan a barokk letűnt pompája, de sem az új élet ébredésének, sem a régebbi multnak nem voltak láthatók feltűnőbb nyomai. Ma, mintha varázslatból ébredne, újjáéledő várost talál a látogató.“

Ennek a „varázslatnak“ nyitját ismerjük: 1931. decemberében új polgármestert választott a város, és új élet indult a régi falak között, hogy rövid 10 esztendő alatt a „szürke középszerből“ a vidéki városok élére törjön az elfelejtett Alba Regia. Ennek az új életnek egyik eredményeként ma már *szép városként* is emlegetik Székesfehérvárt, s most ennek a jelzőnek műhelytitkaiból szeretnék elmondani egyet-mást. A titkokat kutatva azonban egyszerre két akadály is tornyosul elénk. Az egyik az anyag szinte kimeríthetetlennek látszó nagysága, a másik a szépség értelmezése városépítési vonatkozásban.

A várospolitikától a mesterségbeli tudáson és aprólékos gondon keresztül az emberi gyarlóságok leküzdéséig olyan széles klaviatúrája van annak a zongorának, amelyen a városszépítőnek játszania kell; annyi szellemi és anyagi adottságnak, körülménynek összetevődéséből születhetik meg a *szép város*, hogy erről teljes, részletes tájékoztatást adni alig lehet.

De még nehezebb talán a szépség meghatározása. A város élő szervezet. A városrendező, városszépítő munkatere egészen mai, anyaga a jövőbe is átnyúló és állandóan változó. Az idővel és a várossal együtt változik az ízlés is. Alig 30—40 esztendővel ezelőtt *gyönyörű* város volt Marosvásárhely. Nagyváradot *körösparti*

Párizs-nak nevezték. Szeged, Szombathely *nagyvárosi* szinten álltak. Mert nagyszerű ütemben fejlődve, palotasorok nőttek utcáikon. Akik ezeket építették, jóhiszeműen, tudásuk javával szépítették városukat. Mégis, mai szemmel a szecesszió boszorkánytáncát látjuk e palotasorokban, és az akkor szép városok legnagyobb mai gondja éppen az akkori szépség lett.

Ebből tehát az következnek, hogy hiú ábránd az értékálló szépváros? Nem. Hiszen ismerünk évszázados városokat, amelyeknek szépsége ma is eleven valóság. Hogyan határozzuk meg tehát azt a *szépet*, amiért dolgozunk, amit el akarunk érni? Mikor annak a szépségnek, amit mi ma annak látunk, éppen azért viszonylagos az értéke, mert az érték-meghatározás egyik legfontosabb eleme, az elfogulatlan tisztánlátáshoz szükséges időbeli távolság, hiányzik.

A látszólagos dilemmára egyszerű a felelet: ne kívánjunk a városszépítésre örökértékű szabályokat felállítani, a városszépítés előírásait művészet-filozófiai értelemben meghatározni, mert ez — legalább is — céltalan. Elégedjünk meg a saját művészi törekvéseink tisztázásával, szépítsük a várost a saját mai legtisztább meggyőződésünk szerint, az eredmények elbírálását pedig bízzuk a jövőre.

Ha tehát nem kívánunk teljességet, a szépséget pedig ebben az értelmezésben nézzük, akkor vállalkozhatunk arra, hogy a városszépítésről beszélgessünk.

* * *

A városszépítés alapja a mindenütt jelenlévő és mindent összefogó művészet: az *építészet*. Az épületek, a fák, a szobrok, a hirdetési oszlopok, a világító testek, a hulladéktartók, mind, mind csaknem teljesen egyenrangú architektonikus elemek, amelyek jó vagy rossz összerakásából, csoportosításából születik a jó vagy zavaros városkép, a szép vagy közömbös, esetleg csunya város. A fenntartás, gondozás, tisztogatás fokozataiból pedig az ápolt és kellemes, vagy az elhanyagolt, s ezért kellemetlen város képe alakul ki.

A szemünk elé táruló város legnagyobb, legállandóbb, tehát legjellegzetesebb eleme a ház, az épület. Természetes tehát, hogy ezzel van a városszépítőnek legnagyobb gondja-baja. Ezzel az elemmel foglalkozva dr. Kotsis Iván egyik tanulmányában*) a magyar vidéki városok mai kedvezőtlen városképeinek okát 3 pontban foglalta össze:

*) L. Dr. Kotsis Iván: „Eszttétikai szempontok a magyar vidéki városok képeinek kialakításánál.” M. Kir. Állami Nyomda 1940.

1. A magyar városok kiépülésének kora, az 1870-től, vagyis a kiegyezéstől kezdődőleg eltelt mintegy 60 esztendő építőművészi szempontból rendkívül zavaros periódus volt.

2. A hamis reprezentatív törekvések elburjánzása az épületek megjelenésében: A túlzott előkelősködés és annak az épületek homlokzatain legtöbbször ízléstelen kihangsúlyozása főképpen a vidéki városok képeit rontotta el.

3. A városok kiépülése nemcsak városrendezés, de esztétikai szempontból sem volt kellően irányítva: Mindenki azt épített, amit akart, s az épületek nemhogy alkalmazkodtak volna egymáshoz, de — éppen az első két ok következtében — túlkiabálták egymást, mert az összhangolásra az arra hivatott közületi tényezőknek sem gondjuk, sem lehetőségük nem volt.

Az okok megállapítása és tömör megfogalmazása után — leszögezve, hogy a kezdeményezés dicsősége Székesfehérvárt illeti — a gyógyítás módját a következőkben foglalja össze: „Minden város kiépülését jóízű, nagyperspektívájú vezetők irányítsák és segítsék elő a tervező építészeknek a helyes ténykedést, szükség esetén kényszerítsék őket a köz érdekében való fokozott alkalmazkodásra, sőt továbbmenőleg, ha kell önmegegyezésre . . . A városképeket ma már túlnyomórészt nem is megalakítani kell, mert ezek nagyrészt megvannak, hanem okosan továbbfejleszteni, úgy, hogy a jövőben keletkező épületek azokba organikusan beleilleszkedjenek, kerekded, egységes városrészeket alkotva. A másik feladat a meglévő hibák kiküszöbölése, a városképek esztétikai szanalálása, a kirívó létesítmények eltávolításával és azoknak fokozatosan történő összezsírozásával.“

Egyszerű, jó orvosság. Ha a beteg beveszi. De milyen nehezen veszi be! A túltengő individualizmus és az ízlések különbözősége következtében az építetőknek a közösségi szellem megértésére hangolása állandó küzdelem, mely sok kitartást, állandó éberséget, megértést, tapintatot kíván, és az eredményben (talán éppen a megértés és tapintat következtében?) még mindig, sőt leggyakrabban sok a megalkuvás. A legkisebb bűnösök ebben a tervező építészek, hiszen — ha különböző utakon is — végeredményben mindegyik a művészi szépre törekszik. Az építészek közül csak az a veszedelmes, aki nem tudja, vagy nem akarja megérteni a főváros és a vidéki város közötti különbséget, és nem tud vagy nem akar felemelkedni arra a magaslatra, ami nélkülözhetetlen kelléke az al-

kalmazkodásnak, a művészi egyszerűségnek és önmérsékletnek. Ezeket viszont legtöbbször nem nehéz kikapcsolni.

Súlyosabb feladat az építetők helyes irányba való terelése. Mivel pedig Magyarországon még a városszépítés is a politika, tehát a hatalmi kérdés függvénye: érthető, hogy az építetők közül is a közületi építetők a nehezebbek. Nem akarok példákra hivatkozni, de ha egy-egy ilyen harcra gondolok, a *szépváros* fogalmának meghatározására azt a paradoxont merném felállítani, hogy a szép város az a csodálatos valami, ami az illetékesek állandó gáncsai és akarata ellenére, Isten különös kegyelméből megszületik! Pedig a középületeknek — különösen a vidéki városokban, ahol aránylag kevesebb van belőlük és méreteikkel rendszerint meghaladják a magánépületeket — rendkívül nagy a jelentőségük. Helyes telepítésük a környék kialakulását mozdítja elő. Megfelelő elhelyezés esetén a környező városkép dominánsai lesznek, sőt az egész város esztétikai jellegére éreztetik hatásukat. Ezt kellene belátniok az illetékeseknek, és akkor mérföldes lépésekkel haladna előbbre a városszépítés.

Semmivel sem kevésbé fontos azonban a magánépítkezés irányítása, hiszen a közületnek minden szépítő törekvése meddő marad, ha a várost alkotó legnagyobb tömeg, a magánépületek átlagos színvonala nem kielégítő.

Nagyot lendíthetne ezen a szinten, ha nemcsak a nagyobb bérházakat, hanem a családi házakat is tervező építészek terveznék. Gazdaságosabb lenne az építési anyagok felhasználása; emelkednék a ma oly szomorúan mélyponton álló lakáskultúra színvonala, talán megtanulnának „lakni“ az emberek; megnövekednék a házak értékállósága; és — ami most pillanatnyilag legjobban érdekel bennünket — megszépülnének utcáink. Tehát mindenki jól járna. De ez a világ még nagyon messze látszik. Addig folyik tovább a mai: mindenki maga tervezi a házát.

Igaz, hogy nem világraszóló, hanem hétköznapi feladat a lakóház-építés, de ért is hozzá mindenki. Ha pöre van, ügyvédhez, ha baja van, orvoshoz megy. Cipőt vagy ruhát nem csinál magának, mert ehhez nem ért. De ha egy életen át megtakarított kis vagyonát házra váltja, ezt maga tervezi, mert ehhez mindenkinél jobban ért! Természetes tehát, hogy — jobb példák hiányában — a legtöbb építető házának alaprajzában gondolkodás nélkül átveszi a szomszéd vagy a rokonság házáét, tekintet nélkül arra, hogy a sógornak egy gyermeke van, neki pedig öt. A homlokzat:

az már más. Azt sokat látott, ott válogat. Innen egy ablakkeretet, onnan egy oszlopot, amonnan a tetőt. Így születtek a városképeket hosszú évtizedekre elrontó szörnyű tetőalakulatok, értelmetlen tornyok, kis lakóházak rosszul értelmezett újbarokk formákkal, bérházak főúri palotákat utánzó homlokzatokkal, túltengő ornamentikával, *magyaros homlokzatok* itt-ott egy-egy színes csempével, és így született meg a városképek egyik legszörnyűbb ellensége, a takaratlan tűzfal.

Szinte tragikomikus, de az egész kérdést legjobban megvilágítja a takaratlan tűzfalak makacs kérdése. A saját takaratlan tűzfalát senki sem vakoltatja, nem gondolja, mert „*azt csak a szomszéd látja.*“ Pedig milyen egyszerű ezeket a tűzfalakat megoldani, legalább zölddel befuttatni, vagy a szomszédos házakat ikerszerűen összeépítve, eltakarni egymás tűzfalát. De az építetők legnagyobb része állandó harcban áll azzal a várossal, amelynek egyik alkotó eleme az ő háza is. Ahol a városkép vagy a városrendezés érdekében zárt sorú emeletes beépítést írt elő a th. bizottság, ő földszintes villát akar építeni. Ahol viszont csak villaszerűen szabad építeni, bizonyosan III emeletes bérházra kér engedélyt. Az egyik a telkének egész területét kívánja beépíteni, a másikat alig lehet rászorítani, hogy legalább az utcavonalat építse végig. Mindegyik „*csak egy arasszal*“ kívánja a házát magasabbra építeni a szomszédjájánál, és mindegyik kivételes, különleges elbánást kér.

Ezeket az építetőket több önmérsékletre szorítani, a környezethez való alkalmazkodásra bírni, és megértetni velük, hogy az összehangolt, egységesen megoldott utcafényben a legegyszerűbb ház is többet mutat, tehát többet ér, mint a rossz környezetben elhelyezett legpompásabb épület is: ádáz és hálátlan munka, de — amint a fehérvári példa mutatja — eredménnyel kecsegtet.

Rihmer Pál, az új magyar városépítési irodalom egyik legkiválóbb művelője azt írja a budai várról szóló kedves, szinte lírai tanulmányában*) : „Szépek, megkapóak a hullámóriások, amint eltakarják a szemhatárt, felborítják a víz síkját, de ha túlsoká háborognak, fárasztóak lesznek, majd unalmasak. Ugyanígy a város. Szépek a büszke középületek, az ünnepélyes terek, de ha már eleget gyönyörködtünk bennük, jól esik visszatérnünk a mindennapos utcákba, az egyszerű házak közé. *S milyen fárasztó, sőt bosszantó az, ha ezek a mindennapos utcák és terek megannyi legegyszerűsi-*

*) Rihmer Pál: „Városok a múltban és jövőben.“ Kir. Magy. Egyetemi Nyomda Bp. 1942.

tett, szakmányba készített díszútak, díszterek ; ha minden lakóház egy-egy olcsó, lemásolt, elvetélt középület ! Pedig ilyenek a mi városképeink, lakóházaink javarészt, s azt hiszem, azért oly lehangolóak, oly sívárok, azért menekülünk olykor-olykor a Várba és kívánjuk azt a különös, vonzó hangulatot ott, az öreg házak között.“ A Vár vonzóerejét pedig így fejti meg : „Mi hát az, ami ezeket az öreg házakat oly vonzóvá varázsolja, mi hát az, ami a Várat, egyszerű polgárok, pallérok művét a nyugalomnak, a meghittségnek valamely ittfelejtett szigetévé teszi ? Én azt hiszem, hogy éppen a polgárok, pallérok szelleme, — *persze más polgároké és palléroké, mint akiket mi ismerünk !* Mert ezek a házak arra vallanak, hogy hajdan a polgárok éppen csak polgárok voltak, sem többek, sem kevesebbek, és nem is törekedtek arra, hogy többnek mutassák magukat ; a pallérok éppen csak pallérok, s nem az volt a legfőbb gondjuk, hogy művészeknek neveztessenek.“

Azt merem hinni, hogy 10 esztendei küzdelem árán a fehérvári polgár felemelkedett az egykori budai polgár színvonalára, és ez a lelki kiemelkedés egyik legfontosabb összetevője — egyben jövőbeli záloga — a „szép Fehérvár“-nak ! Új takaratlan tűzfalak már csak átmenetileg mutatkoznak ; a belváros területéről lassan eltűnnek a környezetbe bele nem illő, zavaró vagy rossz homlokzatok ; az újak több megértéssel alkalmazkodnak a régihez ; az épületek külső megjelenésében több a szerénység és ezzel együtt a művészet is.

Rádöbben-e még néha valaki a Bazilika-tér pár év előtti és mai képének különbségére ? Milyen más lett a Városház-tér ! Büszkén, de meleg belső örömmel mutogatjuk a Székesegyház környékét, ahol a Káptalan megértő áldozatkészségéből ujjászülettek a régi szép kis házak. A most alakuló Széna-tér egymástól eltérő, de hangulatban, tömegekben, tartózkodó egyszerűségben összehangolt házcsoportjai, a város minden részében fellelhető egy-egy újabb ház erről az új fehérvári polgárról mesél. Külső városrészeinkben is örvendétesen emelkedik már az épületek átlagos esztétikai színvonala ; az épületek összeépítésével, vagy a minden oldalról azonos módon vakolt és cseréppel fedett magas kerítésekkel összekötött házak megnyugtató hatásával javulnak az utcaképek.

Csak kereskedőink és velük belvárosi üzleteink nem akarnak még javulni. Amit az építetők nehezen vesznek tudomásul, hogy t. i. az emberek rendszerint előre néznek az utcán és nem oldalt,

ezt kereskedőinkkel az üzleti érdek már rég észrevétette: akkora táblákat dugtak ki a járdák fölé, hogy nem látod tőlük az utcát, sőt néha az eget sem. Valamikor széppé tették az utcákat ezek a hirdetési eszközök, mert áttört, szépművű, kézzel kovácsolt vagy rézből domborított művészi munkák voltak. Akkor cégérnek hívták ezeket. De korcs utódaik, a mai kiálló táblák nemcsak egymást ütik, hanem a városképet is agyoncsapják. Eltávolításukkal lélekzethez jutottak utcáink. De nem úgy a házaink! Megmosolyogjuk a cigányt, aki a fekete pantalló kikopott részét pepita mellényből foltozta ki és boldogan pompázik benne. És csodálatos, senki sem nevet, amikor szép öreg házaink földszintjén a portálokat nézi. Pedig — ha sírni nem kellene — ezen jobban lehetne derülni, mint a cigány nadrágján. Pokoli ötletességgel tudják ezek az üzleti bejáratok és kirakatszekrények elválni a homlokzatokat, tudnak belevágódni a pillérekbe, sőt ablakokba, és jámboran mutatni nagy ürességet ott, ahol épen tömör falat kíván a szemed. Ha egy percre végigszaladsz nyitott szemmel a Kossuth- vagy a Szögyény-Marich-utcán, rádöbbenhetsz arra, mivé fajultak a régi szépségek, *az üzleti érdek parancsoló szavára*, és elmélázhatsz ebbéli kultúr-szinvonalunk és az említett nadrág feltűnő rokonságán.

Pedig az ország egyik legszebb utcája lehetne a Szögyény-Marich-utca, és könnyen nagy értékünké válnék a Nádor- és a Kossuth-utca, ha finom, szép házaiknak földszintjéről eltűnnének az otromba portálok és cégtáblák. Az átalakítások nemcsak a városképnek, hanem az üzleteknek is hasznára válnának. A ma összeépített és összefolyó portálok önálló egyedekké alakulnának; nem kellene a bejáratokat keresgélni és az eredeti szépségükbe visszaállított házak kihangsúlyozni az üzleteket is. A Hősök terén és a Kossuth-utcának a Zichy-házzal szemben fekvő oldalán a házak földszintjének — aránylag csekély mélységű — árkádos felnyitásával egyedülálló hangulatot lehetne teremteni; az árkádok alatt pedig — az árkád külső falára helyezett, művészi cégrékekkel és lámpákkal olyan úri üzletsort lehetne varázsolni, amilyenre a város közönsége már régen igényt tart!

Amint látjuk, az építkezés terén a köz- és magán-tevékenység olyan szorosan láncolódik egybe, hogy szép várost a kettő együttműködése, kölcsönös megértése nélkül elképzelni sem lehet. A közület feladata a jövőt alakító, előrelátó irányítás, az összehangolás, az állandó tanácsadás, de mindenek felett a jó példa. Az egyéné: a megértés, a látszólagos önérdek és az eredményben gyümölcsöző

közérdek kölcsönösségének felismerése és a közös cél érdekében való alkalmazkodás.

A közület feladata azonban ezzel még korántsem ért véget! Az építkezések irányított összehangolásából, a kinövések lenyirbálásából és az építési hibák kiküszöböléséből még nem lesz „szépváros“. A „szépváros“-hoz kell még ezenfelül valami többlet: a bevezetőben említett többi architektonikus elemnek az épületek adta keretbe való beillesztése, és a szépítésnek, a gondozásnak a város lehető legnagyobb területére való kiterjesztése.

Ha már az egyenrangú elemek között — a felsorolás rendje érdekében — az épületekkel rangsort kezdtünk, akkor a fákkal és parkosítással kell folytatnunk, mert ezek nélkül szép várost elképzelni sem lehet. A növényzet a legkellemesebb díszítő eszköz. Hasznossága mellett legnagyobb értéke, hogy aránylag olcsón igen nagy és változatos lehetőségeket nyújt. Egy-egy szépen elhelyezett fa, vagy bokorcsoport gyönyörűen egészíti ki az építészeti keretet. A Szent István-szobor mögött álló öreg hársfa, vagy a Szent Imre-szobor mögött álló két szép akácfa nélkül ezek a terek legalább is semlegesek lennének. A parksávok a szükségtelenül széles utcákban — lakóutcákban — a drága burkolatot helyettesítik, ugyanakkor az utca képét üdítővé teszik. A forgalmi útvonalakon elválasztják a kocsik, kerékpárosok és gyalogosok egymást zavaró és veszélyeztető forgalmát. Sőt egy-egy szép fasort arra is fel lehet használni, hogy a kevésbé egységes, vagy kevésbé értékes házsorokat eltakarjuk velük, s ezzel tegyük az utcaképet vagy városképet kedvezőbbé. A városba vezető utak most kialakuló jegenyeszegélye pár év múlva olyan „Isten hozott“-tal köszönti majd a hozzánk érkezőket, amilyen eddig csak Hollandiát tette emlékeztetéssé az utazó számára.

De amilyen hasznos, ugyanolyan kártékony is lehet a fa a városkép szempontjából, ha megbontja az architektonikus tér egységét. Bennszülött kritikuskaink felháborodva tárgyalták a Ferenc József-tér keleti oldalán végighúzódó fasor kivágását. Ugyanennek a közhangulatnak tulajdonítható, hogy a püspöki palota előtt diszlő fákat máig sem lehetett eltávolítani. Pedig, aki ma megnézi a Ferencz József-teret, és értékelni tudja a tér keleti oldalának egységes, patinás házsorát és az egész térnek *most* zavartalan, kiegyensúlyozott és minden oldalról finoman zárt egységét, annak el kell ismernie a látszólag barbár fairtás jogosságát; s az azt is el tudja képzelni, hogy a püspöki palotát az előtte álló fák derékban ketté

szelik, s ezzel nemcsak annak klasszikus arányait és részleteit zavadják, hanem a Városháztér e részének szépségét is lerontják. A szénatéri új iskola megkívánta, hogy a tér többi, rendezetlen, sivár részéből elválasszuk, fákkal bekeretezzük és ezek segítségével egyuttal lehetőleg a port is felfogjuk. Ha a tér peremén az építkezéseket befejezik, a jegenyefák egy részét el kell távolítani, átültetni, mert akkor már a kialakult tér egységét rosszul osztanak meg. Ez sem lesz „barbár rombolás“, hanem a fejlődés-követelte helyes átalakítás. A szép város csak akkor maradhat szép, ha állandóan fejlődik, és a fejlődés érdekében néha látszólagos áldozatokat is hozva, minden téren lépést tud tartani önmagával.

Városunk átalakulásának egyik ilyen fontos fejlődési pillanata volt, amikor a ketrecbe zárt parkok kerületéről raktárba vándoroltak a magas vasrácsok. Kezdetben ennek is sok ellenzője akadt. Ma ki tudná elképzelni a Zichy- vagy a Vörösmarty-ligetet régi alakjában? A merész újítást még Budapest rendezői sem restelték utánozni, és azóta a városi parkok nem élnek környezetükben önálló életet, hanem beleilleszkedve abba, szépségükkel kiegészítik azt.

A fasorok és parkok ültetése, gondozása, fenntartása a közület feladata, de itt sem kisebb semmivel sem a város közönségére háruló kötelesség: a parkok megóvása és tisztán tartása. Ha a közönség nem szereti, nem tekinti magáénak a parkokat, akkor ezeket fenntartani sem lehet. A szépen megtartott fehérvári parkok az új fehérvári polgár lelki kultúrájáról tanuskodnak.

A fák és parkok mellett a legjelentősebb szépítő elemek az emlékművek, szobrok és kutak. A régi szép városok egy-egy uralkodó vagy nagyúr parancsszávára épültek, később pedig, amikor már a polgárság építette városait, évszázadokon át élő stílusok biztosították a kialakuló városképek egységét és művészi értékét. De hol van ma az a város, amelyben csak egy önkényúr van és Bernini az építész? És hol van ma az egységes stílus? Az építkezések terén tehát ma meg kell elégednünk a nyugalommal, a csendes finomságokkal és az elérhető összhanggal, tehát egy viszonylagos művészi fokkal is. Az emlékművek, szobrok terén azonban csak az abszolút művészi értékek jelentenek gyarapodást a szép városban. Minden házat nem tervezhet művész, ehhez túl sok az épület egy városban. De annyi művész mindig lesz az országban, hogy a városok csak időálló művészi alkotásokkal díszíthessék közterületeiket vagy épületeiket. Ez az egyetlen olyan architektonikus elem tehát a szép városban, amelynek kiválasztásánál nem szabad

csak a mai értékmérést tekinteni, hanem a messze jövővel is számolni kell. A művészek mindig kortársaik előtt járnak. Alkotásaikat tehát gyakran csak a beavatottak — és a következő generációk tudják értékelni. Éppen ezért ezen a téren csak a beavatottak intézkedjenek, a többiek higgyék el, hogy valami baj van azzal a szoborral vagy képpel, ami *első látásra mindenkinek* tetszik.

Emlékezzünk csak: Erdey Dezső Varkocs-szobrának „nem volt nyaka“, talapzata „méltatlanul ócska“ kövekből állt; Ohmann Béla európai hírűvé vált Kálmáncsay Domonkosa: „primadonna“, Sidló: Szent Istvánja „borzalmas tatár“ volt. Hogy a Pátzay „meztelen huszár“-ja körül kerekedett fergeteget ne is említsük! Ugyanakkor a hozzáértők himnuszokban zengték elismerésüket ugyanezekről az alkotásokról. És — mert a szobrok tényleg kivétel nélkül tiszta művészi alkotások — hamar megszoktuk vagy rövidesen megszokjuk őket, s ma már minden fehérvári polgár büszkén tudja, hogy országszerte a jó szobrok városának is hívják Székesfehérvárt.

Ennek a jelzőnek azonban még egy titka van: a szobrok elhelyezése. Ezt viszont elsősorban a szobrászoknak kell megszívlelniök. Be kell látniök, hogy a szobrok is architektonikus elemek, mint ahogy évszázadokon át voltak, s amiké újra lenniök kell, ha maradéktalanul művészi akarnak nyújtani és önmaguk is maradéktalanul akarnak érvényesülni. A városépítésben, az itt szószereint is értett terművészetben csak így találhatják meg helyüket, mert csak a környezet adhat a szobroknak léptéket és ezzel hangsúlyt. A szobroknak, emlékműveknek a környezethez való illesztése korántsem jelent rangfosztást. Sőt rangemelést, mert ezáltal a térkompozíció lehangsúlyozottabb tényezőjévé válik a szobor.

Talán kissé visszásan hangzik, de itt kell megemlékeznünk a hirdetési oszlopokról is, mert ezek ma éppen olyan önálló egyedei a városi utcaképeknek, mint a szobrok. Csak ezek problémáját sokkal nehezebb megoldani.

Az üzleti érdek követeli a reklámot, új magyar szóval: a „hírverést“. Találóbbs neve lenne a „városverés“! Falon, ablakon, tetőn keresztül-kasul veri a villany a szemedet, városodat; kigyúlad, elalszik, cikázik, vakít, kápráztat, ordít a fény. Nappal alszik, de ilyenkor még visszataszítóbb, mert otromba tartószerkezete csontvázként vigyorog rád. Talán csak az ehhez szokott idegeneknek tűnik fel Fehérvárott ennek a hiánya. Pedig szebbé alakulásunk egyik fontos tényezője ez a nehezen tartott negatívum.

Ha a háború ideje alatt a fényreklámok területén egyelőre szünetel is a fegyverzörgés, ilyenkor is dúl a harc a hirdetési oszlopok körül. A hirdetőknak van egy hatalmas bádoghengerük, amelyet Budapest számára készítettek. Nem akarják megérteni, hogy ami jó lehet Budapest 5, 6 emeletes házai között, és az ezekhez mért szélességű utcákon, azt nem lehet beállítani egy vidéki városba, mert ami ott törpe lehetett, az itt óriás lesz. Szerintük ezek az oszlopok adnak fővárosi színvonalat a városnak, és csodálkozva — talán sajnálkozva is hallják, hogy mi nem kérünk ebből a színvonalból, mert az a meggyőződésünk, hogy más a nagyváros és más a kisváros, a vidéki város szépsége. A vidéki város soha se utánozza a nagyvárost, mert a versenyben csak alul maradhat. Mi tehát azt követeljük, hogy szabadítsák meg fáinkat és szemünket az éktelelen hordóktól, bádogoszlopaikat pedig kisebbítsék le és alakítsák át a mi utcáink arányaihoz. Keressék meg azt a művészt, aki ennek a mindig nagyobb teret követelő mai jelenségnek művészi alakját megoldja. A legszebb, legértékesebb képet is leronthatja a rossz keret: a legművészebb plakát hatása is elvész, ha csunyán tálalják.

A másik ilyen nehéz feladat a világító testek és a világítás kérdése. Nem helyi, hanem világprobléma. Városunk itt is uttörő munkát végzett, amikor a belváros öreg utcáin a finoman megrajzolt kovácsoltvas-lámpákat helyezte vissza ősi jogaikba. Ezeknek az utcáknak esti hangulatához ez a világítás simul. Lehetőleg rejtett fényszóróinkból szétsugárzott fehér és színes ünnepi világításunk is a legújabb törekvések élén halad. A derengő kékfényű környezetben erős fehér sugárral megvilágított Kálmáncsay-szobor mai szemmel tökéletes világítástechnikai megoldásnak számít.

Sok-sok kísérlet, próbálkozás eredményei ezek is, mint ahogy általában az egész városépítés. Sablont szabni nem lehet. Minden kis részlet, minden kis sarok külön gondot igényel, ha azt akarjuk, hogy az elemek szervesen kapcsolódjanak egymásba, összhangjuk nyugalmát, — de nem a halál, hanem az élet harmonikus nyugalmát — nyujtsák az agyonhajszolt városi embernek. De mindezen felül következik még a tisztaság. Mindaz az ezernyi apró vagy nagyobb munka, belső és külső harc, vita vagy veszekedés, kivitelre vagy papírkosárba kerülő ötlet, gondolat, terv, amelyek eredményeként a városképek kedvesebbé, barátságosabbá alakultak, kárbavesztett erőlködés lenne az állandó tisztántartás nélkül. Ahogy a jólöltözött ember első lényeges kelléke a tisztaság, a szép város is csak addig lehet szép, amíg tiszta is: amíg útjai és járdái

burkoltak, s ezek a burkolatok jók; amíg parkjaiban a fű zöld, a virágok és bokrok üdék; amíg az épületeket karbantartják, az utcákat tisztogatják.

Le Corbusier, vagy Albert Speer építészetéről, Aba-Novák vagy Medgyesy Ferenc alkotásairól ma még lehet vitatkozni. De elképzelhetetlen ma az a kultúrember, aki a pizsokban még hajlandó romantikát látni; aki tagadná, hogy megkapó, kedves látvány a tiszta, üde gyermekszem; vagy aki vitatni kívánná a kiegyensúlyozott nyugalom értékét. A szép város pedig ennek a kultúrembernek a kedvéért készül. A szépség titka tehát végső fokon, a nagy összefüggéseken túl a hétköznapi részletekben is rejlik!

PÁLFI ISTVÁN:
KOLOZSVÁRI KÉPEK.

SZENT MIHÁLY-TEMLOM. Óriás.

*Tornya az égre szökken.
Lóg rajta már a vakolat
s kőcsipke nagy fürtökben.
Tornya mellett a szentegyház
a Hargitáig elvigyáz,
éberem, mint a jó pap :
még nyugdíjban is oktat.*

*

A FARKAS-UTCAI TEMPLOM.

*Kálvinista templom. Nem csodás.
A patinája ódon ragyogás.
Keresheted a tornyát, nincs neki :
ha kell, ha jó a vész,
bármelyik oldalát neki szegezheti.*

*

A BÁNFFY-HÁZ. Hát itt szökelltek röpkén

*a piskótatopánkás, büszke nőcskék,
s mellettük kifent csizmák csikorogtak.
Vadásztak, ittak, hogy idejük töltsék.
Itt forrtak gondban a busa, nagy fejek,
s kész tervvel gördültek tova a hintók . . .
Most malterszag és penész dohja illan,
s a sarkokban leng sok elszáradt vén pók.*

*

AZ UTCA.

*Lám, itt halad az alkotó,
a konok, ifjú Ábel.
Kós úgy ül ki az ablakba,
mint avitt kandeláber.
A lányok hátrafordulnak,
mellettük Nyírő ment el,
Szent Mihály tornya feketén
int alá a keresztel.*

*

A HÁZSONGÁRDI TEMETŐ.

*Alette van der Maet-ot nem találok,
de itt nyugszik Babette és Iliána,
nem messze csikmindszenti Nagy
Jolán álma fölött mereng a pálma.
Bogár villan a déli fényben el,
zizegnek alá a sárga levelek.
Az ősz minden sírt egyként betemet.
Fölöttük egyként kúszik el a gyík,
egy földé lesznek omló csontjaik.*

EGY NEMZEDÉK SÍRFELIRATA.

*Szerdán születtem. Jól süített a nap.
914-ben gyermek voltam.
Lassan elmúlt a világháború.
Fáztam, szerettem, sokat robotoltam.
Később jött még egy világháború
s most itt alszom holtan.*

A FEHÉRVÁRI SZŐLŐHEGYEN.

*Másnak jut India
vagy a görög romok,
a hűs északi fény
gazdagabbnak lobog.*

*Szegény, ha pénzed nincs,
légy legalább merész!
gyáva s bamba barom,
ki egyhelyt legelész.*

*Mégse vess rám követ,
nem bátorság-hiány
köt ehhez a földhöz,
hanem az, hogy : hazám.*

*A kápolna tornya,
mely a hegyen ragyog,
kedvesebb s szebb nekem,
mint a piramisok.*

*A kéklő bányató
a fjordnál többet ér,
hallgatag, mint fajom,
s az ég beléje fér.*

*Mit ér a Szahara?
itt a dombi homok
erőin érlenek
aranytűzű borok.*

*S a zöld dombhátakon
gyümölcsfák vringanak,
homlokuk süttetik
közöttük a falak.*

*Mint egy erdő, olyan,
haján az est ragyog,
mint fajtám lelkén a
megkövült bánatok.*

A MA PROBLÉMÁI A MULT TÜKRÉBEN.

Irta: dr. CSITÁRY EMIL.

„Minden kornak megvannak a maga problémái“ — halljuk gyakran a vizsgálatnak szánt bölcs kijelentést, amikor mindennapi életünk kisebb-nagyobb kérdései és az azokból adódó nehézségek miatt panaszra nyílik az ajkunk, és a „régis szép világot“ kezdjük emlegetni. Ha azonban az emlékezés mindenén áttörő tekintetével belenézünk a mult semmit sem szépítő, mindent hűen visszaadó tükrebe, meglepve kell látnunk, hogy az egyes koroknak nincsenek, vagy alig vannak külön problémái. Ellenkezőleg, hosszú évszázadok óta ugyanazok a problémák kísérik mindennapi életünket, ezek nehezdednek rá — a mindenkori közszellem és az ahhoz símuló életviszonyok szerint változó súllyal és jelentőséggel — az egymást felváltó, egymás nyomdokaiba lépő nemzedékekre.

A székesfehérvári városházának a Szent István jubileumi évre történt átépítése módot nyújtott arra, hogy a török hódoltság megszűnése óta keletkezett levéltárunk régi értékeit megfelelő módon összegyűjtsük, és a multból meríteni akaró búvárkodás, de főként a tudományos kutatás számára elérhetővé tegyük. — Dr. Juhász Viktor városi főlevéltárnok szakszerű munkája révén már is számtalan érték és érdekesség került napfényre, melyek a városháza átépítése és a levéltár rendezése nélkül bizonyára elvesztek, és a feledés örök homályába merültek volna.

Ezek közül az érdekességek közül kívánok egy párat ismertetni, hogy megláthassuk belőlük az egyes korok, a multba hanyatlott századok ma is élő közös problémáit. Azokkal kezdem, amelyekből az ezidőszerint is kísértő országos kérdések csillannak fel.

Az áremelkedés és az árdrágítás szinte kísértetiesen visszatér az egyes korok immár fakult írásaiban. — A régi legfontosabb városi intéző szerv: a belső tanács számtalan határozatában utal II. Ferdinánd 1625. évi dekrétumának 40. cikkelyére, amely mintha

csak a mai időkről szólna a következőkben: „Mint hogy az országban minden dolognak az értéke oly határtalanul felemelkedett, hogy ki sem mondható, ennek okáért, hogy ebben a legtermékenyebb országban a dolgoknak és az összes élelmiszereknek a bőséghez mérten, azoknak az ára is a régi állapotba visszatérjen, elhatároztuk, hogy ezeknek a mostani végzéseknél kihirdetése után, az egyes vármegyéknek az ispánjai és alispánjai, a főpap uraknak, mágnásoknak, nemeseknek és szab. kir. városnak közgyűlést hirdetvén, úgy az élelmiszerekre, mint az összes egyéb árucikkekre s úgyszintén mindenféle kézművesekre és mesteremberekre nézve is, akképpen intézkedjenek, hogy ezáltal minden dolognak az értéke és munkának a bére az országban régóta fennállott árszabásra szálljon alá.“

Az árak és munkabérek pontos megállapítása időközönként természetesen meg is történt, azonban sűrűn akadtak ellene vétők. A szigorú pénzbüntetés, a fogdába zárás, — a megbotozás és a városháza előtti téren elhelyezett pellengér-oszlop mellé állításon kívül az árdrágítás hatósági üldözésének több különleges módját őrizték meg a levéltári emlékek, amelyek közül a legérdekesebb az az 1766-ból származó belső tanácsbéli rendelkezés, amely szerint az árdrágító pékek zsemlyéit az ellenőrző piaci bíró azonnal elkobozta és nyomban behányta az árusító hely mellett elhúzódó csatornába. Le kell azonban szögezni, hogy ez az eredeti megtorlási mód nem sokáig állott fenn, mert a ferencrendi barátok a csatorna piszkos vizébe szánt zsemlyéket alamizsna címén elkérték a belső tanácstól.

Az árak és munkabérek hatósági megállapítása alkalmával gondoskodás történt arról is, hogy a munkás megfelelő munkateljesítményt nyújtson és ne válhasson munkakerülővé. — Amikor 1714-ben meghatározták a szőlőmunkások bérét, és pedig szőlőmetszésért napi 5 garast, kapálásért férfinak 5, nőnek pedig 4 garast, e rendelkezéshez azt fűzték hozzá, hogy: „komolyan szorgalmaztassék a munkás munkájának elvégzésére, és nem szabad tűrni, hogy a munkás munkanapon ne dolgozzék.“

Szigorúan és minden időkre igen tanulságos módon védekeztek a mezőgazdasági termelés érdekeinek szabotálói ellen is. Így 1755-ben a belső tanács megállapította, hogy egyes polgárok nem vetették be földjeiket, és így a várost károsodás érte. Kimondotta tehát, hogy „ezen visszaélés megszüntetése érdekében az ilyen polgárok kötelesek átengedni földjeiket azoknak, akik azt megművelik.“

Megvolt a mai gabonajegy őse is, amennyiben a molnárok csak akkor örölhettek, ha az öröltetők megelőzőleg „örlési cédulát“ hoztak a városi kamarástól. — A reánk maradt belső tanácsbéli határozatok szerint e rendelkezést megsértő molnárt elrettentő például nyilvánosan megúsztták a város egyik csatornájában.

A zsidókérdés is egyik sűrűn visszatérő problémája volt elődeinknek. 1752-ben a belső tanács úgy rendelkezett, hogy a zsidók, akiknek tilos volt a városban lakni, még a városon sem mehetnek keresztül. Szigorú büntetés járt annak, aki a tilalom megszegését bármiképp elősegítette, főként, ha zsidónak szállást mert adni. — A zsidók ellen hozott különböző rendelkezések közül a legsúlyosabb követelést kétségtelenül az az 1848-ban hozott határozat támasztotta, amely eltávozásukat kívánta a városból 3 napon belül.

Megtalálható régi írásaink között a keresztlevél-hamisítás szomorú esete is, amennyiben a belső tanács ennek elkövetése miatt foszt meg egy „kereskedő legényt“ polgár-jogától, és tilt el boltjának kinyitásától.

A tekintély-tisztelet biztosítását minden korban az egyik legfontosabb feladatnak tekintették. Az 1689-ben Székesfehérvárott járt „kormányiszéki bizottság“ reánk maradt utasítása szerint, a város sorsát intéző belső tanács fejét, a főbíró a legnagyobb tisztelettel kellett körülvenni, — az ülések alkalmával magasabb helyre kellett ültetni, és legteljesebb csendben kellett meghallgatni. — Engedélye nélkül az ülésről senkinek sem lehetett távolmaradnia, a későn jövőknek tilos volt az ülésre bemenni és ezzel zavart okozni. A jelenlevőknek pedig nem volt szabad addig eltávozniok, amíg a főbíró fel nem állott, és az ülés bezárását kalapjának felfeléjevel nem jelezte. Távozásakor az összes jelenlevőknek az ajtóig sorfalat kellett állniok előtte, és csak a főbíró után, akkor is életkor szerint, — tehát a legfiatalabb legutoljára, — léphetett ki az ajtón. A tekintélytisztelet fenntartásának ezt a szigorú módját a főbírók erősen betartották, amit bizonyít Traszler András belsőtanácsbéli esete is, aki — amint az 1693. évi jegyzőkönyvből kiténik, — a rend betartása nélkül kelvén fel a bírói asztaltól, a bírói tekintély ellen vétett, tehát széksértést követett el. Veres Pál főbíró csak azért nem járt el ellene, mert a harmincados közbenjárására, a főbírótól nyert engedély alapján alázatosan bocsánatot kért. — Mivel két év múlva Traszler András lett a főbíró, Veres Pál pedig belsőtanácsbéli, elgondolható, hogy a főbírói tekintély ezután is tökéletes védelmet talált.

A hivatalos titok megőrzése érdekében a belső tanács zárt üléseken vitatta meg a város nyilvánosan nem tárgyalható nehezebb kérdéseit. Ezekről az ügyekről természetesen semminek sem volt szabad kiszivárognia, s azt, aki ezt megszegte, példásan megbüntették. — Így történt ez 1690-ben is, amikor Ujváry Péter szenátort azért, mert a zárt ülésen történekről valamit elbeszélt, nyilvánosan megfosztották tisztségétől.

A „közvélemény szava“ minden korban erőteljesen érvényesült, és gyakran sok nehézséget, kellemetlen percet szerzett az intézkedésre hivatott hatóságnak. A tolmácsolására külön tisztségviselő, a „Szószóló“ állott rendelkezésre, aki a polgárság nevében és megbízásából terjesztette elő kéréseit és javaslatait, vagy tiltakozott a belső tanács egyes intézkedései ellen. Mennyi szép terv köszönheti ennek valóra válását, és mennyi merült el e miatt az akták életetkioltó útvesztőjében! A soha el nem hallgató „közvélemény szavá“-nak egykori megtestesítője, a „Szószóló“ most gyönyörű szoborban fog feltámadni a városháza patinás udvarán örök figyelmeztetésül arra, hogy a közügyek intézésében mindenkor a nép helyesen meglátott és felfogott érdekeinek kell érvényesülnie.

Az álláshalmozás kérdése már 1745-ben kísértett az öreg városházán. Ekkor nyújtotta be ugyanis a polgárság különböző sérelmeket feltáró panasziratát, amire a belső tanács pontonként válaszolt. A 4. és 5. pont a következőképen szólt: „Vásárhelyi Pál nótárius tanácsossá választott, azért óhajtja a polgárság, hogy a nótáriusi hivatalát tegye le. Válasz: Nincs ok arra, hogy letegye a nótáriusságot, mivel több királyi városnál is bevett szokás azt megtartani.“ „Dalmata József ügyész uramtól is, mivel a vármegyénél is van hivatala, kívánja a polgárság, hogy valamelyik hivataláról mondjon le. Válasz: Más városoknál is találtak vármegyebeli szubjektumok, és mivel a felséges komissió is aprobálta, ratifikáltatik.“

A közbenjárás sem volt ismeretlen. Székesfehérvárnak már a XVII. században nagy szüksége volt arra, hogy a felsőbb hatóságoknál levő fontosabb ügyeit — amint annakidején nevezték — „ágensekkel“ sürgettesse, vagy azok közbenjárásával intéztesse el. Ettől az időtől kezdve tehát állandóan volt a városnak „ágense“, aki évente 100—150 forint tiszteletdíjat élvezett, sőt azonfelül „diskrétio“ címén minden esztendőben ajándékokat is kapott. De voltak olyan nehéz ügyei is, amiknek Bécsben leendő kedvező elintézésében az „ágens“ sem bízott, és erről őszintén be is számolt a belső tanácshoz intézett értesítéseiben. Ilyen esetekben a belső

tanács — költséget nem kimélve — felhatalmazást adott az „ágens“-nek, hogy a „nervus rerum gerendarum“ segítségével kérjen fel a város nevében egy befolyásos főurat, aki azután rendszerint ismét meg tudta indítani a kátyuba akadt szekér kerekét. — Sok szó esett mindig a „diskrétióról“, vagyis a különböző tárgyú és célzatú ajándékokról is. Bár több királyi és kormányzékenyi rendelet tiltotta ennek adását és elfogadását, mégis megtaláljuk azok nyomát a királyi udvari kamara által felülvizsgált városi számadásokban is. Így az 1746. évi számadás szerint Pánitz Pál belső tanácsbéli, akit a Pesten lakó főhadbiztoshoz küldtek ki a városunkban akkor állomásozott katonaság élelmezési ügyének megtárgyalására, a főhadbiztosnak a város nevében 1 forint 60 denár értékű vadat ajándékozott. Néhány évtizeddel később pedig az országgyűlési követek levélileg sürgősen kérték a belső tanácsot, hogy küldjön Pozsonyba egy szekér dinnyét, mert az egyik fontos városi ügyet illetőleg azal eredményt lehetne elérni.

Az annyiszor kárhozottatott „protekció“ is megörököltette magát levéltári emlékeink között. 1749-ben a híres veszprémi püspök: Padányi Biró Márton Chorhorr Kristófot városi aljegyzői állásra ajánlja a belső tanács jóindulatába. A belső tanács azzal válaszol, hogy a „nyomorúságos időkre“ való tekintettel — szellemi szükségmunka! — csak ingyenesen veszi fel a püspök pártfogoltját. — Az 1764. évben pedig herceg Grassalkovich királyi személynök Molnár Ferenc nevű pártfogoltját ajánlja az ügyészi állásra. Nincs azonban nyoma, hogy ennek a protekciónak mi lett az eredménye.

Nagy szerep jutott a hatóság intézkedései sorában mindenkor az erkölcsvédelemnek is. A városi levéltárban számos adat található arra, hogy erkölcstelenség miatt — nőt és férfit egyaránt — igen szigorúan büntettek meg, amely sok esetben odáig ment, hogy pl. a bűnös nőt hajának lenyírása után szégyenruhába öltöztették, vásár- és ünnepnapokon a templom ajtajába állították, vagy a pellengér oszlophoz kötötték, nyilvánosan megszégyenítették, és az „Urféda“ néven ismeretes eskü letétele után kikorbácsolták a város kapuján. (Az Urféda szövege szerint a bűnös megfogadja, hogy megjavul, bosszút nem áll, és sohasem tér vissza többé a városba.) Hasonlóképpen bántak el a részegeskedőkkel, csavargókkal és notórius dologkerülőkkel.

Sokszor és sokat küzdött a hatóság a káromkodás ellen is. Még az 1723. évi 110. törvénycikkely meghozatala előtt, amely a régi, feledésbe ment törvényes rendelkezések felelevenítésével szí-

gorúan eltiltotta a káromkodást, a székesfehérvári belső tanács 1695-ben kimondotta, hogy a káromkodókat személyválogatás nélkül, nyilvánosan 100 bottal sújtja, — ha pedig többbizben is káromkodnak, „más büntetést sem fognak elkerülni.“

Megérdemelt sors várt a nyelvelőkre és rágalmazókra is, akik között — ezt a régi írások mondják — az asszonyok voltak túlsúlyban. Könyörtelenül kalodába csukták őket.

Időközönként sok baj volt a postával, főként a levelek kézbesítése körül is. Sok megmaradt levélboríték hátán olvasható a postamesterhez intézett ilyenforma kérelem: „Ajánlatik a postamester úrnak, hogy lehetőleg gyorsan kézbesítse.“

A városi problémák közül kétségtelenül az örökös pénzzavar áll úgyszólván minden korban előtérben. A számtalan erre vonatkozó emlék közül elégséges csak kettőt kiemelni. Amikor a Jezsuita-rendet 1773-ban feloszlatták, és a városban levő vagyonát értékesítették, borkészletüket 6035 forintért a város vette meg. A vételárat azonban a város „keserves pénzállapota“ miatt csak két részletben tudta nagynehezen megfizetni. — A város legrégebb pénzügyintézete a Székesfehérvári Takarékpénztár, amelyből a mai Székesfehérvári és Fejérmegyei Takarékpénztár fejlődött ki, 1845. november 10-én kezdte meg működését. Két napra rá, vagyis november 12-én már jelentkezett a város, és 7000 forintot vett fel 6%-os kamat mellett kölcsön.

A régi városi számadások adatai szerint az adókon kívül a korcsmák, a salétrom készítés, a sörfőzés, a halászat és a rákászat adta a város jövedelmének jelentős részét. Az adójövedelem tehát sohasem volt elégséges a városi szükségletek biztosítására, és így minden korban szükség volt „közművekre“. A villany, víz, csatornamű, jégüzem stb., vagyis a mai közművek őse tehát a városi korcsmák, serfőzők és salétrom üzemek alakjában él Székesfehérvár multjában.

Sűrűn napirenden szerepelt az annyira hangoztatott földkérdés is. Fennmaradt levéltári adataink szerint a város már 1691-ben bérbevette a határán kívül eső Báránd-pusztát, hogy meghatározott díjazásért, vagyis bérért kiadja polgárainak. Mintha csak iránymutatásul szolgálna ez arra, hogy miként igyekezzék megoldani a mai város is az egyik legsúlyosabb problémáját: a földhiányt.

Alig múlik el most is városi közgyűlés, hogy szóba ne kerülne a városi határ dűlőútjainak pontos kitézése és kövekkel való megjelölése. Nagy kérdés volt ez a multban is, mert hiába helyezték

el időközönként újból és újból a határköveket, egyesek azt önhatalmulag eltávolították és az útterület egy részét elszántották. — XVIII. század elején aztán a belső tanács szigorú határozatot hozott, amely szerint azt, aki e köveket elmozdítja, első ízben 2 forintnyi pénzbüntetésre kell ítélni, ismétlődés esetén pedig a kezét le kell vágni.

Az egyik legérdekesebb emlékünkből az az 1840-ből származó belső tanácsbéli határozat, amely a pápai „Reformata iskola“ vagyis a főiskola idehelyezése érdekében jelentős mérvű áldozatvállalást ajánlott fel, s ezt a következőkkel indokolta: „Székesfehérvár fekvésénél fogva a kereskedelem minden ágaitól kizárva vagyonszerzési és mesterségi készítményeit Pest-Buda fővárosok közelléte nyomja, természetmunkái elfogyasztására pedig parasztság hiányában vagyonszerzési és e miatt a város régi óhajatai közé tartozik egy kormány-, vagy ítélszék, vagy valamely főiskola helyezését eszközölni.“

Elődeink tehát száz évvel ezelőtt is jól látták a városunk fejlődését akadályozó okokat, bölcsen meg is határozták a segítség módját és útjait, de sajnos hosszú-, hosszú évtizedeken semmi, vagy nagyon kevés történt, hogy a mostoha földrajzi fekvésből adódó szomorú helyzetet kulturális és egyéb intézmények, nagyszabású kereskedelmi és ipari vállalatok megszerzése és letelepítése útján kedvező változás történjék.

Azok az érdekességek, amelyeket a múlt feledésbe merült emlékeiből előtártam, mindenki előtt beigazolhatták azt, hogy mai életünk apró vagy sötétlően nagy, tömegjelszóvá és követeléssé vált problémái úgyszólván kivétel nélkül megvoltak az elmúlt évszázadokban is. Csak az akkori egyszerűbb életviszonyok között nem nőhettek olyan nagyra, mint ma.

Az emberiség örök tragédiájához, úgy látszik tehát, hozzátartozik az is, hogy vannak problémái, amiket sohasem tud megoldani. Miként a mesebeli hétfejű sárkányok, különböző erővel újból rátörnek és végigkísérik az egyes nemzedékek útját.

De itt is jelentkezik az isteni vigasztaló kegy: vannak örök erények is, amelyek áttüzesítik és gyümölcstermővé érlelik az egyes korok lelkét. Ezek az erények, elsősorban a vallásosság, a haza- és városszeretet, teremtik meg az egymást felváltó nemzedékek életmunkáján keresztül azt az elpusztíthatatlanul szilárd alapot, amelyen a hitéhez, hazájához és történelmi emlékektől gazdag földjéhez hűségesen ragaszkodó Székesfehérvár mai élete és jövője sorsa nyugszik.

ÚJ UTAKON EGYHÁZI MŰEMLÉKEINK VÉDELMEBEN.

Irta: KÚTHY ISTVÁN.

Az elmúlt évtized eredményekben gazdag magyar művelődési munkája különös szín pompában mutatkozik be Székesfehérvár életében. Az előző harminc év alatt nem szépült annyit a város, nem keletkezett annyi új kultúrintézmény nálunk, mint a harmincas években, s régi művelődési tényezőink is új erőre kapva, fiatalos lendülettel, céltudatos munkával láttak hozzá helyi kultúránk kiépítéséhez. Mint általában komoly magyar kultúrirányítóink, helyi művelődésünk vezető rétege is szívesen fogadta az egyházi jellegű művelődés szerény munkásainak az ő szélesebbkörű munkájukba való belekapcsolódását; megéreztek, hogy a magyar kultúra, mely századokon át az egyház ölen nevelődött naggyá, csak akkor válik teljessé, tökéletessé, alaposná, színessé, ha a régi gyökéren át kapja táplálékát. Ez a bölcs gondolkodás a magyar lélek szerencsés kettős jellemvonásán nyugszik. Míg ugyanis csodálatos hajlékony belátással fogadjuk el az élet parancsolta reformeszméket, egyuttal okos mérlegeléssel tekintünk vissza a múltba, szeretjük, megbecsüljük históriánk tanulságait, egyensúlyba hozzuk a szilajon feltörekvő s a megcsontosodásnak indult történeti tényezőket.

Székesfehérvár város és Fejérvármegye történeti irányú kultúrtevékenységébe a székesfehérvári egyházmegye erősebben az 1935. év óta kapcsolódott bele. A székesegyház restaurálásával összefüggő historiai és egyházművészeti kérdések, a szentistváni bazilika feltárása termékenyítőleg hatottak régi, hosszú időn át hallgató egyházi kultúrintézményeink életére. Először megújult a 25.000 kötetet, köztük 483 ősnymtatványt számláló, értékes püspöki könyvtár, utána nemsokára a 12.000 kötetes székesegyházi és szemináriumi könyvtár. A püspöki levéltár rendezése és feldolgozása a két könyvtárával párhuzamosan haladt, s betartott a legújabb időkgig.

Az utóbbi munka sok oly régi egyházi műértékre irányította rá a figyelmet, melyekről az egyházmegyei köztudatban majd semmi sem élt, s részint a vágy, hogy kincseinket megismerjük és biztonságosabban őrizhessük, másrészt az alkalom, mely szemtől-szembe állított bennünket műértékeinkkel, lassan-lassan megérlelte az egyházmegyei múzeum felállításának eszméjét. Az alkalom, melyről előbb említést tettem, azon egyházmegyes körút volt, hol sorra vévén parochiáinkat, szorgosan átvizsgáltuk régi plebániakönyvtáraink anyagát s fel a XVII. sz.-ig összegyűjtöttük összes régi könyveinket, sőt a XVIII. sz.-beli nagyszombati nyomda pompás kiállítású jezsuita kiadványait is s gondosabb megőrzés céljából a püspöki könyvtárba szállítottuk be. Kiszállásainkat egyúttal felhasználtuk arra, hogy kutatást rendezzünk plebánialevéltárainkban lappangó értékesebb, régibb okmányok és egyházmegyes papjaink irodalmi hagyatékaik után, s amit tulajdonkép elsőnek kellett volna említenem: átbujtuk pincét, padlást, sekrestyéket, vajjon mi mindenféle ingó egyházművészeti emlék rejtőzik azokban: ötvösmű, paramentum, kép, szobor, bútor stb., melyeket érdemes volna megmentenünk a magyar egyházműtörténelem hasznára, okulásunkra és magyar vallásos öntudatunk épülésére.

Egyházi műemlékeink korszerű, intenzívebb védelme, ennek keretében ingó műtárgyaink elveszelődésének és elidegenítésének megakadályozása a magyar katolikus egyház régi problémája. A gondolat tulajdonképpen ősi törekvés az általános egyházban, mely már a III. sz. közepén rövid szövegezést nyert a papszentelés szertartásaiban. A püspök így inti a felszentelendő ostiariusokat: „Mindennek viseljétek gondot, hogy a ti hanyagságtokból semmi se vesszen el, ami a templomban van . . .“ Majd a templom kulcsait odanyújtva a szentelendőknek, folytatja: „Úgy járjatok el ezekkel, hogy Istennek számot tudjatok adni mindenről, ami eme kulcsokkal el van zárva.“ E rövid és gyakorlatias irányú műemlékvédelmi törvénykezést a középkorban több általános és részleges jelentőségű egyházi rendelet bővíti és szigorítja. Így a konstantinápolyi zsinat 869-ben az apostoli meghagyások alapján kimondja: kincseket és szentédenyeket nem szabad elidegeníteni még akkor sem, ha foglyokat válthatnának ki velök; elidegenítésük érvénytelen, az elidegenítő püspök leteendő, a vásárló vagy elfogadó fél kiközösítendő. A XV. sz.-ban II. Pál pápa szorosan körülírja az elidegenítés fogalmát s pontosan meghatározza az érte járó büntetéseket. Az elidegenítés bűnös ténykedés, akár eladás, csere, ajándékozás,

elzálogosítás által történik, minden esetben, midőn ingatlan vagy ingó oly felszerelési tárgyakra van szó, melyek az egyház — templomok és kolostorok — kincseihez tartoznak, vagyis azok jelentős mű vagy történelmi beccsel bírnak. A XIX. sz. elején azután VII. Pius pápa megbízásából Pacca bíboros az egyházi államban rendszeresen megszervezi az egyházi műemlékek védelmét. 1820-ban szépművészeti bizottságot alakít, s 61 pontból álló rendelkezést (lex Pacca) dolgoz ki az archeologiai és szépművészeti emlékek védelmére.

Ilyen előzmények után természetesnek látszik, mihelyt a magyar archeologiai kutatás a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben élénkebben megindult, régészeink, köztük főként Ipolyi Arnold, Pauer János, Römer Flóris, Czobor Béla, valamennyien tudós papok, hathatósan kezdik sürgetni egyházi műemlékeink lelkiismeretesebb fenntartását, megfelelő helyreállítását, illetőleg összegyűjtés által való megőrzését. Ipolyi a Szt. László Társulatnak Esztergomban, 1867. szept. 24-én tartott nagygyűlésén megpendíti a tervet: minden egyházmegyében az illető főpásztorok befolyásával szakértő, vagy csak műkedvelő bizottságok alakuljanak egyházmegyei építésszel, melyek az egyházépületekre s azok műtárgyaira, fenntartására és javítására felügyeljenek, s működésükkel kapcsolatban az egyházmegyei, vagy csak főmegyei székhelyeken egyházi műgyűjtemények, úgynevezett keresztény múzeumok alapíttassanak, hol egyházi kincstáraink, sekrestyéink műbecsű régiségei, használaton kívül álló szentedényeink, ruháink, butoraink, szentképek és szobrok helyeztessenek el. Ipolyi felhívása nem maradt pusztába kiáltó szó, a munka megindult, de mivel az átkutatandó terület rendkívül széles volt, a szaktudósok száma pedig kevés, másrészt, mert a kor fiainak romantikus érdeklődése úgyszólván kizárólag a középkorra irányult: jóformán a század elejéig alig terjedt ki a figyelem másra, mint középkori egyházi műemlékeink leírására és gyűjtésére. Nagyobb egyházi metropolisainkban alapított keresztény múzeumaink anyaga is jórészt egy-egy székesegyház vagy főpap birtokában álló középkori műrégiségeinkből került ki, és akárhányszor rendszertelen gyűjtések (vásárlás, külföldi behozatal) gazdagították azokat.

A szélesebb látkörű, rendszeres műemlékvédelem hiánya s az újabbkori egyházművészeti stilustermékek hit és lelki tartalmának lekicsinylése nem teremtett egészséges gyümölcsöt. Maga a magyar egyházi műrégészet atyja, Ipolyi Arnold is így nyilatkozik

fent idézett beszédében: „Nem volna eszélyes és ildomos épen csak ezt, vagy amazt a művészi formát kizárólagosan egyháznak kikiáltani, vagy canonisálni, a többit pedig egyszerűen kárkoztatni és kizárni . . . mindamellet . . . nemcsak nem szabad a középkori egyházi műformák előtt szemet húnynunk, hanem hogy inkább éppen azokat kell főleg tanulmányoznunk és alkalmaznunk, mint azon kornak magasztos törekvéseit, mely a hit szent igazságaitól egészen át volt hatva, melynek buzgósága és komoly műiránya minden kérdésen felül áll, s melynek művészete egészen az egyházban, annak tanítása a rituális formáihoz híven csatlakozva élt . . . Míg ellenben az újabb művészetben (itt a renaissance-ról, barokk- és empire-ről beszél) sikerült antik utánzási forma szépségei mellett is mindenütt megérzik a leglényegesebb kelléknek, a hit s vallásérzetnek hiánya.“ Ezen egyoldalú felfogás sokban megpecsételte újabb műtermékeink sorsát. Ama gondos figyelem, mely védőszárnyait kiterjesztette középkori értékeink fölé, legtöbbször egykedvűen nézte barokk és empire egyházi szerelvényeink pusztulását. A népszerűvé vált doktrinér archeologiai felfogás, másrészt a folytonos és okszerűtlen újítási vágy, a sajnós gyakori templomrablások és az országban — egyházmegyénk területén is — kóborló kapzsi vándor műkereskedők csakhamar letarolták a virágos mezőket s jóllehet régi egyházlátogatási okmányaink arról tanuskodnak, hogy templomaink már a XVIII. sz. közepén, méginkább végén, tisztességesen fel voltak szerelve: barokk emlékeink zsengei nagyrészt nyomtalanul eltűntek.

Ma már nem szükséges bizonyítanunk, hogy barokk, sőt empire egyházi műemlékeink a középkoriakkal egyenlő műértéket képviselhetnek. Nemcsak azért, mert a rohanó és súlyos horderejű történeti események a barokk és empire világot messze hagyták maguk mögött, inkább azért, mert mindegyik sajátos, önálló lelkiiséget hordoz. Főként a barokk. Így művészi alkotásaik is önálló, teljes értékű művészi teljesítmények. Van lelkük, külön mondanivalójuk számunkra. A barokk nem elrontott gótika. Csodálatunkra már Nietzsche így nyilatkozik róla: „Csak a hiányos képzettségükben s a merészekben fog a barokk szónál a lebecsmérlés érzete támadni“. A tridenti zsinat nyomán fellendült erőteljes katolikus gondolkodás és érzelmi megújulás, mely az ég felé törő szenteknek egész sorát állítja munkába, kiömlik Nyugateurópára. Itáliából Spanyolországra, Németországra; innét elsőrendben Bécsen át, a mi lelkünk telítődik vele, Erdély még élvezi, hogy

azután a román föld határán álló havasok innenső lejtőin haljon el. Mint a középkori ember, a barokk ember is külön világ. Egyénieskedő, de égbe néző; meggyőződésének diadaláért kérlelhetetlenül harcos, de lelke mélyéből hisz győzelmében. Tetterős, lendületes, hősi eszmények fűtik. Szereti a meleg hangulatú szépet és felemelőt. Az ilyen embertípus ugyancsak nem alkalmas arra, hogy művész-epigonként rágsálja az előtte járók eszményeit. Nem is tette. Művészetében önmagát adja és pedig erő- és örömteljes kifejezéssel. Művészete metafizikát lehel, ahova a diadalmas, csapongó érzelem szárnyain óhajt bennünket felemelni. Ám ez a megóhajtott eszményi világ nem az elvont szürke gondolatoké, hanem fényes, ragyogó levegős, lélettől duzzadó, mozgalmas, színpompás, folyton följebb törtető. S a művészi eszmény, mint említettük, nem egy nemzeté vagy fajé, katolikus lélek mélyéről pattant ki; születését tekintve, az ellenreformációhoz édes-kevés köze volt, inkább a belső lelki és kegyelmi erők megújódását érezte és élvezte. Természetesen a különböző nemzetek fiai más és másként élik át. Más az olasz, a spanyol, a német barokk. Beszélhetünk magyar barokról is, mely természetünknek megfelelően mértéktartóbb, nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb, kifejezésében viszont erőteljesebb, mint külföldi testvérei, ám eszmei tartalmában époly transzcendentális és harcos és meleg-hangulatú. Önálló lelkeséget hordozó.

Önálló lelki, szellemi tartalma, sajátos kifejezőmódja — mely a szfehérvári egyházmegye nagyobbbrészt főúri alapítású egyházi műemlékein különösen gazdag formában mutatkozik be — bőven megokadatulja, hogy a barokk idők egyházi emlékeit lelkiismeretesen gondozzuk, mentsük, összegyűjtsük. Kutató körútunk eredményei azt bizonyítják, hogy a tizenkettedik órában érkeztünk. Ha a római szentszék egészen szakszerű és szigorú védelmi intézkedései késnek — melyeket az archeológiában és művészettörténetben kiváló tanultságú XI. Pius pápa az 1918-ban kiadott Canon Codex alapján 1923-ban, majd a következő év szept. 1-én, végül 1925. dec. 1-én (Dispositioni in materia d'arte Sacra) intézett Itália püspökeihez s a magyar püspöki kar ugyanilyen irányú szervezkedései révén közvetve hozzánk is — ki tudja, húsz-harminc év múlva maradt volna-e hírmondója a XVIII. sz. eleji magyar egyházi barokkművészvilágnak?! Minden régibb barokk ingó műemlékünk elveszett, tönkrement, legjobb esetben kivándorolt volna az egyházmegye területéről épúgy, mint középkori műemlékeink, melyek közül az egyetlen rácalmási, XV. sz.-ból származó, vésettaljú zománc

diszítésű késői gótikus pompás ezüst kelyhet — a híres magyar műgyűjtő, jesziniczei Jankovich Miklós rendelte kegyúri temploma használatára — sikerült itthon tartanunk. A székesfehérvári Boldogasszony bazilika sírleletei, a tököli 1444-ből származó kazula, az ugyanonnnét való 1448. évi palást (Frigyes császár ajándéka), a rác-kevei XV. sz.-beli miseruha, melyet Prunyi Endre odavaló plebános 1873-ban mutatott be Bécsben : egyik sem a miénk. S mi maradt ránk a XVII. sz.-ból és a XVIII. sz. elejéről? Elenyészően kevés műemlék, s mégis vigasztalódnunk kell, hisz a magyar egyházi archeologia egyik legjelesebb papképviselőjétől ép a napokban hal-lottuk, miszerint a nagy esztergomi egyházmegye nálunknál arány-lag jóval kevesebb régi barokk ingó műemlékkel rendelkezik.

Tanulság kedvéért ideiktatjuk az 1937—38. évi egyházmegyei körútjainkon összegyűjtött legrégibb barokk műértékeink szerény sorozatát : a pátkai rózsáskosarú ezüst kehely 1680-ból, tányérkáját 1634-ben készítették, mindkettő magyar munka ; a székesfehérvári belvárosi plebánia ezüst kelyhe, a ráckevei kosaras ezüst kehely, az utóbbi német munka, mindkettő a XVII. sz. végéről ; a székesfehérvári s a hozzá hasonló váli ezüst olajtartódoboz, ez is, az is a jezsuiták tulajdona volt ; ugyancsak tőlük származik egy XVII. sz.-beli papi gyűrű *IHS* monogrammal ; régi magyar barokk mű azon ezüst plakett, mely a máriaradnai kegyképet ábrázolja. A XVII. sz. jellegét mutatja a biai ezüstkosaras réz kehely, és ugyanezen század fafaragása a váli, használaton kívül álló keresztút tetejéről származó keresztelő Szt. János Jézussal szoborcsoportozaton, egy a budakeszi német telepések óhazájából származó (1720. körül hozták be), a szenvedő Krisztust ábrázoló faszobron, végül Szűz Mária a kis Jézussal fafaragványon mutatkozik be ; a két utóbbi színezett népi termék. Paramentumaink közül a XVII. sz.-ban hímezték a székesfehérvári Szt. Ferenc r. templom baldachintetőjét, az ajándékozó Esterházy grófok barokkizáló címerével, alatta az ajándékozás évszámát (1700.) olvashatjuk ; maga a kézimunka renaissance motívumú, lány színezésű, törökös technikával készült pompás recehimzés. Egészen régi barokk munkának látszik azon ezüst brokát kazula is, melynek skutari bársony betétjén fenyőfás, korsós török mintázatú zöld selyemhímzés díszlik, magyar piros szegélyben. Eredeti származáshelyét, sajnos, nem sikerült kiderítenünk.

1700. év körüliek : az ürömi pompás aranyozott ezüst szentségmutató, augsburgi munka ; a bicskei aranyozott réz szentségmutató, kapisztrán Szt. János domborművével, tipikus magyar munka ; gy

ezüst szentségmutató (eredeti származáshelye ismeretlen); a pázmándi jezsuita szentségmutató, aranyozott réz; egy nemes formájú rézkehely a kamalduli szerzetesek címerével (Fejérmegye határán, a komárommegyei Najkon volt kolostoruk); a zámolyi ezüstkosaras réz kehely, magyar munka; a székesfehérvári felsővárosi plebánia ezüstkosaras réz kelyhe; a tinnyei és pákozdi plebániák réz kelyhei; végül egy kettős ón olajtartó, magyar munka, a székesfehérvári püspöki palotából.

1702-ből való a székesfehérvári püspöki kápolna korai barokk ezüst kelyhe, szára és talpfelépítése még gótikus elemeket mutat. 1712-ből származik székesegyházunk legrégebb kelyhe, ezüst, zománcképek díszítik, Görgy Márton esztergomi kanonok ajándéka, bécsi mű. 1719-ben készült a martonvásári ezüst thuribulum, felírata szerint eredetileg a budai Szt. Klára-apácáké volt. Legfeljebb 1720-ig készültek a következő barokk műtermékek: az alapi réz, részben ezüst szentségmutató; a rácalmási ereklyetartó, réz, finom olasz munka; a fülei örökmécs rézből; egy Pieta olajfestmény, továbbá Szt. Anna a Szt. Szűzzel és kis Jézussal, olajfestmény, a székesfehérvári Szt. Anna kápolna hajdaní oltárképe, festők ismeretlenek.

Az itt egyenként felsorolt barokk leletek után ideiktatjuk az 1720-tól készült azon barokk és rokokó, nemkülönben a XIX. sz.-ből származó empire, neobarokk, újromán és gót műtárgyaink statisztikáját is, melyeket már említett kutató körútjainkon gyűjtöttünk össze az egyházmegyében. A XVIII. sz.-ből 41 ötvösművet, 34 egyházi öltönyt, 39 fafaragványt, 27 olajfestményt, 1 oltárt, 3 bútordarabot; a XIX. sz.-ből 58 ötvösművet 53 egyházi öltönyt, 4 fafaragványt, 10 olajfestményt, 2 bútordarabot számolhattunk össze. E statisztika világosan bizonyítja, hogy barokk, empire s többi ingó műemlékeink védelmére hathatós szükség volt, hiszen plebániáink számához viszonyítva, a közölt statisztika nem nyújt nagyon megnyugtató képet.

Ami a gyűjtés módját illeti, szerényen bár, mert munkánkban folyton küszködnünk kellett a kezdet nehézségeivel, mégis hangsúlyozni óhajtjuk: tudunkkal hazánkban ez volt az első akció, mely kiterjedt egy magyar egyházmegye egész területére, s lépésről-lépésre, az egyházhatóság és az ügy érdekében általában szerényen munkálkodó lelkipásztoraink segítségét igénybe véve, rendszeresen kutatta át a vizsgálandó terület liturgikus készleteit s a kiselejtezett felszerelési tárgyak raktárait.

A felkutatott és összehordott anyagból alakult meg a székes-

szefehérvári „egyházmegyei múzeum“ 1938. év őszén. Joggal hangsúlyozzuk a fenti elnevezést, hiszen e múzeum nem egy főpápnak áldozatkészségét, műemlékszeretetét vagy egyháztörténeti irányú pedagógiáját dicséri, hanem egy élő egyházszerkezeti egységnek és magyar történeti tényezőnek egész multját (gondolok most a tárolt okmányokra is, melyekről azonban e rövid cikk keretében külön nem emlékezhetünk meg) tárja elénk. Jelentős lépésnek látszik ez a magyar egyházi műemlékek — ingó műemlékeink — védelmének történetében, hisz a magyar kath. egyház részéről folytatott ily irányú sok és nagy munka a fenti kikezdés által, szerény véleményünk szerint, külterjesebb és szervezettebb irányba kezd terelődni.

Az egyházmegyei múzeum megalakításával azonban korántsem ért véget a műemlékvédelmi tevékenység a szefehérvári egyházmegyében. Sokkal szélesebbkörű, alapos megfontolást és tanulmányt igénylő munka az, semhogy egyetlen kutató körúttal elintézhetnők. A helyes egyházi művédelem tiszteletben tartja a régi hagyományozók szándékát, az istentisztelet érdekeit és a híveknek egyes ősbibb, tekintélyesebb istentiszteleti tárgyaink iránt érzett kegyeletét, s azokat meghagyván eredeti helyükön, ott részesíti megfelelő védelemben. „Csak azon tárgyak helyezendők múzeumba — írja az egyházi műemlékvédelem egyik jeles német képviselője — melyeket használhatatlanságuk vagy alkalmatlan helyük miatt nem őrizhetünk a templomban; akkor is csak letétképpen, hogy később esetleg mégis használatba vehessük azokat. Mert nem a múzeum, hanem a hely, ahol a műtárgy eredetileg állt, ahova azt szánták, a legméltóbb hely és rendeltetés minden műemlék számára.“ E természetes elvet sokfelé és szívesen alkalmaztuk kutató körútjainkon. Távol állt tőlünk pl., hogy a szefehérvári szeminárium templom Maulbertsch oltárképeit, a pomázi templom Cima da Conegliano iskolájának tulajdonított Jézus a jó pásztor képét, a magyaralmási templom Mária mennybevitele tárgyú korai barokk főoltárképét, mely hajdan a szefehérvári szentistváni bazilika Mátyás kápolnájának oltárát díszítette, vagy a felcsuti ugyancsak Mária mennybevitelét ábrázoló Dorfmeister-féle oltárképet, vagy a szefehérvári káptalani kegyuraság templomaiból (Gyuró, Etyek, Sóskut) és a veszprémi székeskáptalani kegyuraság fülei egyházából a jeles magyar mester, Jakobey festette oltárképeket, vagy akárcsak a velencei templom mellékoltárának Giamezzi et Rivaio jelzésű, Szent Anna a kis Szent Szűzzel és Joachimmal tárgyú festményét; a váli templom híres, Ferenczy-féle: „Az idvezült lélek“ márványszobor-

csoportozatát, vagy az ugyanodavaló, eredetileg a kamalduliaiaktól származott pompás intarziás sekrestyeberendezések csak egyetlen darabját is, vagy sok szép oltári barokk fafaragványaink bármelyikét, stb. az egyházmegyei múzeumba kívánjuk. De helyükön hagytuk mindazon ingó természetű felszerelési tárgyainkat is, melyek templomi környezetükbe korszerűen beleillenek s a hívek évszázados kegyelete megszentelte, a tradíció helyhez kötötte azokat, mint pl. a piliscsabai középkori, állítólag 1299-ben faragott Madonna kegyszobrocskát, az ékkövektől, gyöngyöktől csillogó pompás ercsi barokk óriás monstranciát, a pilisborosjenői XVII. századbéli szentségmutatót, a cecei 1732-ből származó barokk kelyhet, Pilisszentlászló 1735-ből maradt kelyhét, a ráckevei Mária Terézia korabeli szép művű ezüst gyertyatartókat, a pázmándi jezsuita származású arany-ezüst brokát, piros-selyem vecseryeköppényt, stb.

Természetesen az okos és rendszeres műemlékvédelemnek az eredeti helyükön hagyott tárgyakra épúgy ki kell terjednie, mint az egyházmegyei múzeumban tároltakra. Sőt még jobban, hiszen a folytonos használat erősebben igénybeveszi és sokféleképpen veszélyezteti azokat. Gondozásuk ismertetése azonban már nem fér e cikk szűk keretei közé. Első feladatunk, hogy hű leírást, találó esztétikai értékelést, lehetőleg fényképfölvételeket készítsünk róluk. E munka is megindult nemrég megkezdett új körútjainkon, melyek az ingó műemlékek számbavételén felül még szélesebbkörű műemlékvédelmi feladat megoldására hivatottak, nevezetesen templomaink és kápolnáink felmérétezésére, műszaki, művészi, liturgikus leírásukra, röviden templombelsőink és külsőink hű képének megfestésére, hogy beszédes magyarázat legyen az művészi fényképeinkhez, melyeket az elmúlt két év folyamán készítettünk összes plebánia-egyházainkról és szerzetes-templomainkról. A külső munkával párhuzamosan halad templomtörténeti adataink szorgalmas levéltári és irodalmi felkutatása.

S csak ha majd mindezzel elkészültünk, akkor tudjuk megrajzolni méltóan annak az élénk, áldozatos, színes és mozgalmas magyar barokk és empire egyházművészeti tevékenységnek hiteles képét, mely városunk és megyénk földjét a török pogány világ után újra megkeresztelte, megszentelte sok szép templomával, művészi felszereléseikkel, alkotó művészeinek, buzgó papjainak, áldozatkész maecénásainak magas eszményű terveivel.

(**Források:** *Blazovich Jákó*: Barokk ember (Pannonhalmi Szemle 1935. 3. sz.); *Ipolyi Arnold*: Kisebbségi munkái. II. Budapest, 1873; *Witte Róbert*: Das kath. Gotteshaus. Mainz, 1939; Sziehervári Egyházmegyei Múzeum leltára, 1938—41.)

HÁMORI LAJOS:
A MAGÁNYOSSÁG BÖRTÖNÉBŐL.

*Megint azt hitted, messze futhatsz,
befúrva magad, mint a strucc,
a város szemmaró, vörös porába.
Szíved, szemed e vak városba ásva
lásd újra most, — hiába futsz.*

*Tapogatsz tétován a fényben
és káprázik, mint a vakond
szeme szemed e vakító világban, —
magadtól messze, ám mégis bezártan
jársz, s fejedről nem száll a gond.*

*A gond csak gubbaszt a szemedben,
nem űzi fény, nem lopja nő.
A rút idő már árkot ront alattad,
s a gond, hogy bárhol, mindig hontalan vagy,
marad, kemény, akár a kő.*

*Ne fuss hát balga, önmagadtól,
inkább magadba ásd magad.
Ha a világot egymagadban járod,
ne börtönnek tekintsed vasmagányod,
de várnak, melyben úr te vagy.*

IMÁDSÁG VONATON.

*Mint mozdonyból kipattant csöpp sziporka
a néma éjet,
a vaksötétet
hulltában záporozza,
úgy szórlak én be téged,
sziporkázón keresve léted
a tegnapi, a mában
beburkoló homályban,
amig elégek.*

*Az évek és a percek, mint sziporkák,
a nagy időből pattanó szigonykák
nem sértenek.
Belőled pattannak ki sisteregve,
s kihunyva visszaomlanak kezvedbe
évezredek.*

*De minden kis sziporka él tebenned
tovább az idő malmai alatt,
mert életet tebenned lelnek
meg mindenek,
és minden él, mi létedből fakad,
benned találkozik az éj s a nap,
tartod a véget és a kezdetet,
legyen áldott neved.*

K É T H Á Z.

Irta: ORMOS GERŐ.

Ősz utolján lebontottak egy házat a Sár-utcában. Földszintes, hosszú épület volt, nyolc család lakott benne, mind szegény emberek. Egy belvárosi hentes volt a tulajdonosa, nem sokat törődött a lakókkal s esztendőnk óta alig költött valamit a házra. A lakbérékért azért elsején pontosan kiküldött valakit, nem volt kegyelem, fizetni kellett s ha egyik-másik lakó haladékat kért, gorombáskodott vele a pénzbeszedő, hogy micsoda dolog ez, Sugár úr háza nem nyomortanya, ő mindig rendes embereket tartott a lakásokban, tessék eltakarodni innen, ha nem tudnak időben fizetni. A nyolc lakó nagyon gyűlölte ezért Sugár urat és minden pereputtyát. Összefogtak ellene, nem tettek semmi rosszat, de a szemükben ott ült az elnyomottak gyűlölete. A lakásokat gondozták, megtörtént, hogy a maguk pénzén foltoztatták a korhadt padlót, sőt egyik pünkösd előtt összefogtak hatan és átmeszelték a külső falat, hogy szép, fehér köntösben ünnepelhessenek. S ezt nem vette észre Sugár úr embere. De a lakók nem is törődtek vele. A maguk gyönyörűségére csináltak mindent, négy családfő kőműves volt közülük, segítettek egymáson, megtörtént, hogy Fekete Imre felesége megbetegedett s szétesztették maguk között a gyerekeit, hogy hóna alá nyúljanak a szerencsétlen családnak. Valami megfoghatatlan, de nagyon erős közösségérzet érett ki közöttük. Egyik-másik hallott valamit arról, hogy Sugár úr eladni készül a házat s rettegetek, hogy egyszer valóban szétrobban ez a megszokott környezet, belekap a szél a családokba és többé nem látják egymást. Igaz, hogy egyszerű emberi gyengeségből marakodtak is olykor, de alapjában mégis szerették egymást. Úgy éltek, mint a gombák a nyirkos talajon. Kellott nekik ez az összhang. Külön-külön és rangosabb környezetbe ékelve lázadókká lettek volna. Itt megnyugtatta őket az egyformaság, az azonos gondok, szenvedések, örömök.

Osz elején egyszer arra riadtak az asszonyok, hogy néhány úr állott meg az udvaron s mérte a hosszát, szélességét. Tudták, hogy mi készül ebből. A konyhaajtók üvegén megült a pára, odakint sáros volt a föld s néhány ablak alatt, lapos virágágyakban silány krizantém virágzott. Valami szél is járt a ház felett, borzolta a fehér virágokat. Soványéknál kifutott a tej, ajtót kellett nyitniuk, hogy szellőztessenek s Bakóéknál keservesen sírt a fél-éves gyerek. Különben fülledt melegek voltak a lakások, erősen érzett bennük a sok eső meszes nyirkossága.

Az asszonyok félrehúzták kicsit a csipkefüggönyöket s kinéztek az udvarra. Elsápadtak. Mi lesz most itt?

Aztán kiszivárogtak lassan az udvarra. Állottak az eresz alatt vacogva, szótlánul nézték egymást, bekiáltottak olykor a lakásba, nyugtalankodó gyerekeikre s várták, hogy mit intéznek az urak. Érezték, hogy őket mérik ki innen.

Jó negyedóra telt el így.

Akkor odalépett hozzájuk Sugár úr. Most köszönt csak, mintha eddig nem is látta volna őket.

S azt mondta:

— Kérem, eladom a házat. Ezek az urak veszik meg.

Az asszonyok torkán elszorult a lélegzet, beszélni szerettek volna, de csak riadt szemükre ült ki a kérdés: mi lesz velünk?!

Egy alacsony, kövér úr szólt rájuk:

— Lebontjuk a házat. De ne féljenek, szerzünk lakást maguknak.

S mentek kifelé vitatkozva.

A krizantémok hajlongtak a szélben, két asszony kilépett a sáros udvarra, mintha utánuk akart volna futni.

De megragadt minden mozdulat a döbönt csendben.

Csak Vargáné rohant be ijedten a konyhájába, mert felsírt a kislát. És a ház fölött fekete varjakat dobált a szél.

2.

Az udvaron gyerekek futkostak elnyűtt, kopott bútorok körül, kint volt már minden, por és penész szaga táncolt a levegőben. Rozoga társzekér hordta őket, az urak fizették, a vállalat, amely megvette s lebontani készül a házat. Most már senki se törődött a virágágyakkal, letapostak mindent, szekrényeket és ágyszékeket állítottak a megölt növényekre. Bent a lakásokban előtűntek a penészes, nedves foltok, melyeket eddig bútorok takar-

tak el. Mintha felszabadult volna az a fekete ördög, melyet hosszú esztendőkön át olyan gondosan rejtegettek önmaguk elől. Igen, ez a ház félig-meddig temető volt, most már nyíltan beszéltek, hogy ez vitte sirba gyerekeiket s ez ölte meg az öreg Gáborékat két esztendővel ezelőtt. A ház. Szinte élő valaki lett hirtelen a szemükben, gyűlölték már, örültek, hogy megszabadulnak tőle s kényszeredett, hideg nevetésük mögött mégis keserűség bugyborékol, mint egy olfojtott forrás erőszakos vize. Sírní tudtak volna, hogy vége mindennek, amit megszoktak és megszerettek ebben a házban. Májusi esték szépsége villant fel a képzeletükben, fiatalos ének, nevetés és meleg csókok buktak fel új gondjaik mellett. Mind, mind emlékek s mind a ház, amely most úgy fekszik itt a csúnya, őszi időben, mint egy fekete koporsó.

De menni kellett.

A kocsi minden családdal jó két és fél óra alatt fordult. Szétdobálta őket a vállalat a város különböző széleire, az asszonyok hangosan búcsúzkodtak s ha mással nem tudták, azzal foltozták a régi hálót, hogy nagyon őszintén ígérték: meglátogatják majd egymást.

Délben legtöbbször állva s hideget ebédeltek az udvaron. De volt, aki nem is evett. Irtóztak attól, hogy benézzenek a régi lakásba. Kinyitották az ablakokat, mintha emléküket akarták volna kisdortatni a széllel. Tegnap még fájt, hogy el kell menniük, ma futni szerettek volna. Hangosan szidták a gyerekeiket, csomagoltak, rettegve óvták silány holmijukat és lesték az utcát, mikor fordul a kocsi.

Egyik-másik egészen nyíltan arról beszélt már, hogy örül ennek a költözködésnek. Mintha eddig sohase látták volna, goromba hibákat fedeztek föl a lakásokban, kényszeredett nevetéssel hívták egymást, hogy nézzék csak, milyen itt a padló s mennyire kiállanak ott a téglák.

A férfiak nagyrésze munkában járt ezalatt. Akik otthon voltak s a költözködésnél dolgoztak, nem tudták átvenni az asszonyok szeszélyes hangulatát. Cipelték a terhet, úgy érezték, hogy amint átlépik a küszöbököt, belemarkol kabátjukba a lakás és húzza őket visszafelé. Bosszúsak, szótlanak voltak, tisztán érezték, hogy felelni szeretnének a falaknak, az esztendőknak, melyeket legyúrtak közöttük, de ügyetlenek, suták voltak, legjobban goromba mérgelődés csöppent a szájukon. Csak a gyerekek vihogtak gondtalanul. De azoknak is hidegebb, erőltetettebb volt most a nevetése. Szertelenül

fickándoztak a bútorhalmok között, beosontak a megfosztott lakásokba, hulladékot kerestek, gombokat, rozsdás apróságokat kotortak ki a poros pókhálótömegből, úgy száguldoztak a rikácsoló asszonyok körül, mint szilaj rablók, akik a tulajdon szép emlékeiket szeretnék összelopkodni az időből, szemétből.

A vállalat urai közül senki se nézte végig ezt a szomorú hurcolkodást.

De estefelé, mikor az utolsó család kotródott, megjelent az udvaron egy úr s azt mondta az embereknek:

— Ha dolgozni akarnak, jöhetnek, szívesen fővesszük magukat a bontáshoz . . .

Ez az ember aztán vitte a hírt a többieknek.

És november végéig üresen állott a régi ház. Az ajtókat, ablakokat leszedette róla a vállalat, úgy festett, mint egy megcsúfolt, lefokozott nagyság. Szél nyerített az üres nyílásokon, elvadt macskák húzták meg magukat éjtszakánkint a sarkokban s bevert az eső minden régi szobába.

Az idő is gyászéneket zengett. Mennyi boldogság, szomorúság, élet pezsgett ezekben a fészkekben s most fekete semmi, pusztulás!

Nehéz elhinni, de sírt a szél a falak között s ez a sírás nemcsak a szépszavú emberek kitalálása volt, hanem érezhető valóság. Ha megállott valaki este az udvaron, amint bebizonyosodott, hogy egyik-másik lakót visszahúzta a múlt, ilyen titkos találkozásra, szóval, ha besurrant valaki párperces látogatásra, úgy markolt lelkébe a ház gyászos sírása, olyan kábítóan szép és fájdalmas volt az a muzsika, hogy sírnia kellett és futni, futni. Ahogy csak a maga multjának síró zenéje elöl s mégis feléje rohan az ember.

3.

A lebontásnál öten vállaltak munkát a nyolc lakó közül. A négy kőmives s egy napszámos, aki különben mindig ilyen munkáknál dolgozott.

Éppen beköszönt az első fagy, mikor nekifogtak. Az udvar tócsáin szálkás hárttyát hagyott az éjtszaka, de reggel kilenc órára elolvadt minden.

Dohos, fullasztó por szállott a megbontott házból. Régi téglákat fejtettek ki a szerszámok, gerendák durrantak a fekete földön s levert vakolatszemetet púpoztak fel a krizantémok helyén.

Az öt ember, aki e falak között élt valamikor, nagyon csendesen dolgozott. Mások hangoskodtak, még énekeltek, füttyörészttek

is, ezek csak nézték, hogyan fogynak a falak. Igen, itt éltek ők, itt születtek gyermekeik s olyan érzés volt most a falak lerombolása, mintha a madár széttúrná és szélnek eresztené fészket, amelyben szerelmesen dalolt a párjának s leste a fiókák kikelését. Elérezékenyültek ezek a kemény, otromba emberek. Nem beszéltek erről s nem is akarták nagyon kimutatni, de ott rezgett a szemükben, hogy sohase bontottak épületet ilyen megrendült lélekkel. Pedig tudták, hogy más régi házat is életek után kellett eltakarítani, sokszor beszéltek arról ilyen munkájuk közben, hogy vajjon hányan születtek s hányan haltak meg a halálraitélt falak között.

Most gyengébben koppant a kalapácsuk, csákányuk, most magukra gondoltak.

S délben, mikor megnézte a munkát a vállalat mérnöke, egyikük odament hozzá.

— Mit tetszenek ide építeni, nagyságos úr?

Nem tudta pontosan megfogalmazni, de visszakíváncozott. Hátha. Hátha olyan ház lesz . . . vagy hasonló . . . csak egy szoba . . . itt a régi helyén.

S a mérnök azt felelte:

— Bérpalota . . .

Akkor köszönni akart az ember, emelte is kezét a sapkája felé, de nem jutott el addig.

Hideg verejték öntötte el a homlokát. Bolondság, gondolta, azt tesznek ezzel a telekkel, amit akarnak . . . De összenézett társaival, akikkel együtt lakott e falak között. Összenézett s benne volt minden azok szemében is, amit ő érzett.

Motyogott révedezve:

— Bérpalota . . .

Az utolsó lakás faláról akkor mállott le egy darab vakolat s nagy porfelhő puffant bele a szürke levegőbe.

4.

Télen, szétszórtan a város különböző pontjain, új kályhák és új falak mellett sokat beszélgettek még a régi lakók a házról. Akkor már magas hó állott a helyén, az udvar deszkaajtáját beszögelték, hátul csavargó macskák és kóbor kutyák osontak be a feldőlt udvarra, reménytelenül szaglászta a régi tűzhelyek helyét, orruk rezgéséből azt lehetett leolvasni, hogy éreznek mindent a régi életből. Érzik, hogy konyhák, szobák állottak itt, emberek

éltek a sivár földön, zsíros húsokat sütöttek és ettek, szinte átítatták életük szagával a talajt.

Jeges szél verte ki innen a kóbor állatokat.

S az emberek tudták már, hogy kora tavasszal megint munkába állhatnak. Építeni. Bérpalotát.

Nagyon készültek erre. A tél megnyúzta erejüket, megfeszítette idegszálaikat, dolgozni kívántak. Lelkük mélyén kicsit marta őket a furcsa düh és vád, hogy kitúrták életüket a helyéből s rangosabbak rakodnak oda, még hozzá az ő keserves munkájuk segítségével.

Februárban kezdhették el az építkezést. Ott görnyedtek az első földmunkától egészen az ablakok felrakásáig. S ha nem is beszéltek arról egymás között, egyetlen pillanatig se tudtak úgy dolgozni az új házon, mint más házakon dolgoztak. Az érzést nehéz lett volna szavakba önteni, de biztos, hogy kiolthatatlan gyűlölet, irigység és megalázottság feszítette koponyájukat.

S mikor készen állott a ház, vállukra csapták foltos kabátjukat s úgy mentek el, mint akik fészket raktak díszesebb madaraknak, a maguk sírján.

5.

Négy lakó költözött az új házba. Háromszobásak voltak a lakások, fényes konyhákkal és fürdőszobákkal. A mész és festék teljesen elfojtotta már a régi ház korom és nyomorszagát, illatos asszonyok virágoztak a világos szobákban, gyerek is volt, egy-kettős az egyik lakásban kényes szobakutyát tartottak. Külön világban éltek ezek valamennyien, nem ismerték s nem is akarták ismerni egymást, mégis tudtak mindent, mert cselédjeik összebarátkoztak s hordták a híreket. Tartózkodóbb, hidegebb világ született a régi helyén s a föld alázatosan tűrte, akármit műveltek a hátán. Az új lakókhoz vendégek jártak olykor, körülnéztek a lakásban, tapogatták az új falakat s ha megkérdezték, hogy mikor épült a ház, azt felelték a lakók:

— Egészen új. Valami nyomortanya volt a helyén. Képzeljétek, mennyire épül a város, egészen kiszorulunk!

Csóválták a fejüket, még újabb nagy építkezésekről beszéltek s belenyugodtak, hogy itt tartanak!

Csak az egyik emeleti lakó jegyezte meg egyszer:

— Terjeszkedünk, elsöpörjük a külvárosokat, de messze vagyunk még attól, hogy a kisembereknek is teremtsünk valamit.

Ez az úr bölc s volt, nem nagyon figyeltek rá, pedig e beszélgetés keretében egész oldalakat idézett John Steinbeck könyvéből, hogy milyen gyilkos háborúban ölte meg az amerikai gép, a tőke a farmert, millió holdak nyomorult sok gazdáját. A nagy, a kisembert.

Mikor ezeket mondta, elnéztek a feje fölött, motyogtak, hogy igen, igen, ez a világ rendje s közben keresték már a legsárgább szivart az ezüstdobozban.

6.

A bölc s úr pontosan föltérképezte magában ezeket az embereket. Tudta, hogy milyen ház állott itt a bérpalota előtt, szeretne volna ismerni lakóit, de nem volt ideje sorrajárni őket. Így csak magában értekezett velük.

Ült egy este az íróasztalánál, fehér papír feküdt előtte, furcsa figurákat rajzolt, mert így tudott csak gondolkozni.

S a következőket futotta át rövid fél óra alatt:

— Itt, ahol most a ház áll s az első is állott, évezredek óta váltogatják egymást az emberek. Örök építő és rombolólánchban. Nemzedékek nevelkedtek föl, nemesedtek, vagy satnyultak, kopott, mállott a ház, aztán lebontották. Lehet, hogy hosszú időn át csak gaz uralkodott a földön, aztán megint házat raktak reá, új emberek, új szokások, új harcok, örömök, szenvedések és megint elkopott a ház. Így haladt a világ, így jutottak el eddig . . .

Akkor beszólt neki a cseléd, hogy tessék vacsorázni, hát felugrott s átment a másik szobába.

Hatan ültek az asztalánál, letelepedett hetediknek. S mikor megkérdezték hízegő vendégei, elmondta röviden, tömören, amin az előbb íróasztalánál gondolkozott.

Illó tisztelettel csodálkoztak s nem értettek, nem értékelték belőle semmit.

Illatos ételt hozott a személyzet, összefutott a nyáluk, enni szerettek volna.

S akkor megszólalt a bölc s úr:

— A rombolás, építés tulajdonképpen nem természetellenes folyamat. Akkor, ha minden lerombolt tétel helyén egészségesebb, tökéletesebb valamit építünk. Ami a házakat, tehát a külsőt illeti, itt nem is látok különösebb bajt. A belső tartalom, maga az ember azonban egyformán satnya, gonosz, sőt talán még gonoszabb

maradt. Az az érzésem, hogy e sok szép külsőséggel egyre szaporodó belső hibáinkat akarjuk kendőzni.

Most már megrezzentek kicsit a vendégek, egyik-másik minden tudatosság nélkül Steinbeckre gondolt, volt olyan is, aki templomi prédikációkra emlékezett hirtelen.

De ettek. Fényes falak között, jóízű vacsorát. És ettek valahol a régi ház lakói is. Szerény falak között silány vacsorát. Mind ezt persze csak a bölcs látta át ilyen széles távlatban.

Sajnos senki se törődött vele, mert e pillanatban ettek s talán nem is emberek voltak, hanem falánk állatok.

„SZÜLŐFÖLDEM SZÉP VIDÉKE . . .“

— Vajda János váli kapcsolatai. —

Irta: NÉMETH LÁSZLÓ.

Budapesten született, de egész életében Vál, a váli erdő gyermekének vallotta magát:

*Oh lelkem gyönyörűsége,
Boldogságom menedéke,
Szülőföldem szép vidéke —*

sóhajt vissza feléje és haláláig hontalannak, idegennek érzi magát a fővárosban.

Vajda János életútja Válból indult a halhatatlanság felé. A gyermekkorának a későbbi életre kiható élményeit és benyomásait itt kapta. E boldog kor emlékeit azonban eltemette az idő, belepte a feledés pora. Nagyon kevés az, ami még ráemlékeztet. Egy házikónak a falai, egy behorpadt sír a temetőben, egy sírkövön a baráti részvét néhány vigasztaló szava:

*Szeretnek fáj itt a halál
S halottjáért ontja könnyeit,
De a remény szebb hazát talál,
Sír felett legerősebb a hit.*

Erről a sírversről Kerekes György is említést tesz kitűnő Vajda-életrajzában, de magát a verset nem közli, valószínűleg azért, mert annak szövegét nem volt módjában megszereznie. Magam is hosszú ideig kutattam utána, míg sikerült ráakadnom egy földbe süppedt mohos kis sírkövön. Békesi, egykori váli tisztartó 15 éves fia nyugszik alatta, akinek családjához a közeli barátság kedves emlékei fűzték a költőt.

Vajda pár hetes csecsemő korában került Válba. Atyja, Vajda Endre, előbb a Kocsi Horváth családnál Pettenden, majd Szüts Lajos ráckereszturi birtokán, mint uradalmi gazda kereste a ke-

nyerét. Szütsnek a fővárosban is volt háza, az év egy részét ott töltötte, így került Vajda Endre Pestre, ahol csakhamar Ürményi országbíró huszárja lett, s mint ügyes, hű és megbízható ember, urát utazásaiban is elkísérte. Itt ismerkedett meg Veleczky Lidiával, aki az országbíróéknál szobalány volt, s akit csakhamar feleségül is vett. Pestről kerültek Válba, ahol először mint „jáger“, később pedig mint főerdész állott az Ürményiek szolgálatában. Házasságukból kilenc gyermek született, de magas kort csak a költő és két nőtestvére, Giza és Róza éltek.

Az elemi iskolát a költő Válban végezte, s anyai dédapám, Tillmann Ferenc tanította a betűvetésre. A költő azután is, hogy Pestre került, gyakran járt ki Válba, ott bolyongott, vadászfegyverrel a vállán, az erdő mélyében, és ott írta egyik legszebb költeményét is, a „Vaáli erdőben“ címűt, az egyszerű, eseménytelen élet utáni vágyakozás örökszép himnuszát.

Néha elballagott apjával a közeli szőlőhegyre, ahol csöndes poharazás közben elbeszélgettek az ország állapotáról:

*Gyászoljuk a hont kis házunk alatt,
Mely e hazában minden vagyunk,
Elkönnyezünk e jó nép bajain,
S eszünkbe nem jut önnön nyomorunk!*

*S épen azért siratjuk a hazát,
Mert rajta nem tudunk segíteni . . .
Hol a pohár? Igyunk hamar . . . hamar . . .
Csak ezt lehetne, ezt felejtteni!*

A szabadságharc leverése után, mint bujdosó honvédhadnagy, itt húzódott meg egy darabig a váli erdőben.

„Pesten születtem ugyan, — írja naplójegyzeteiben — de szüleim azonnal, pár hetes koromban Vaálba költöztek, hol atyám uradalmi főerdész volt, és ahol egy magányosan álló, még ma is létező, de már düledező nádfödeles házban nevelkedtem és ama benyomásokat nyertem, melyek írói működésemre elhatározók voltak. Még budapesti szerkesztő koromban is otthonomnak tartottam az erdei lakot, ahova évenként gyakran hetekre kirándultam. Az itt töltött napokra emlékezem legörömostebb vissza. Szüleim 1863-ban elhaltak, azóta nem voltam Vaálban.“

A szülők tragikus körülmények között haltak meg. Szőlőjükből hazamenet a megbokrosodott lovak elragadták őket és a felborult kocsi alatt mindketten szörnyethaltak. Megnéztem a plébánia anyakönyvét, ahol a következő bejegyzést találtam: „A kocsi

már a szőlőbe induláskor eltört. Napszállat után hazatérőben a templom melletti ereszkedőnél felfordultak. Az asszonynak feje szétloccsant és azonnal meghalt. A férfi feje betört, agyrázkódás következtében elvesztette eszméletét. A lakására szállítva a nélkül, hogy többé magához tért volna, éjjel 11 órakor meghalt. A szerencsétlenek egy és ugyanazon órában, egy sírba temették el.“ A szerencsétlen eseményt az akkori váli plébános megfestette és a képet a templom sekrestyájében helyezte el. Ott függ ma is, mint érdekes és ismeretlen emléke Vajda legszomorúbb életese-ményének.

Kopott, meghajlott kőkereszt jelzi a váli temetőben egy behorpadt gondozatlan sír fejenél, hogy ott pihen: „VAJDA ENDRE és nője szül. VELECZKY LIDIA. 1863. szept. 17. gyászos véletlen következtében egyszerre kimult feledhetetlen szülőik emlékezetének hálás gyermekeik JÁNOS, MIHÁLY, ANNA, RÓZA, GIZELLA.“

A testvérek közül Róza 1921. augusztus 10-én halt meg hetvenkilencéves korában, nagy szegénységben. Gizella sorsa még szomorúbb. Válból Vértesacsára vetette az élet, ahol öregsége és betegsége következtében a legnagyobb nyomorban tengődött. A jószívű szomszédok szánták meg néha egy kis meleg étellel. Végre ráterelődött a hatóságok figyelme, és így került az özv. Gróf Esterházy Mórícné által fenntartott csákvári szegényházba, ahol 1927-ben meghalt. Vértesacsáról való elszállítását — az ottani jegyző közlése szerint — csákvári apácák végezték, akik egy nemzeti-színű szalaggal átkötött íratcsomót is magukkal vittek, amelyben néhány könyv és a költőtől származó levelek és kéziratok voltak. Ezek az ismeretlen Vajda-relikviák valószínűleg az Esterházy levéltár birtokában vannak Csákvárott.

A fent említett festmény, valamint az a körülmény, hogy a szerencsétlenség a templom közvetlen közelében történt, a nép száján arra a mende-mondára adott alkalmat, hogy Vajda atyja istentelen és vallástalan ember volt. Isten büntetésének tulajdonították a szerencsétlenséget. Móríc Zsigmond is, Vajda származásáról és életkörülményeiről elmélkedvén, kérdezi: „Ki tudja, ki volt ez az atya, s milyen jellembeli és életbeli viszontagságokon ment keresztül . . . a mély erdészlakban mennyire és hogy érintette meg lelkét az Ürményiek cselédjének az enciklopédisták hatása ebben a távoli fészekben . . .“ A templomépítő és szívük mélyéig vallásos Ürményiek „cselédjét“ Voltaire és az enciklopé-

disták deizmusa nem érintette. Ez a szellemi áramlat hatékonyan nem jutott el a váli erdészlakig. Vajda atyja, amint már említettem, sokat utazott, értelmes és önművelés útján a körülötte élők-nél műveltebb ember volt, de nem istentagadó és vallástalan. Ilyen ember az Ürményieknél nem boldogult volna. A falusi néppel szemben kissé rátarti és kenyéradó gazdájának javait erélyesen védelmező erdésznek kevés barátja és sok titkos ellensége akadt, és a falusi öreg nénik hamar magyarázatát találták a templom melletti tragikus elmulásnak.

Vajda Jánosnak az 1897. január 17-én bekövetkezett halála a váli járás közönségét a költő emlékének megörökítésére indította. A mozgalom élén a járás vezető emberei állottak. 1897. október 21-én megalakították Válban a „Vajda-emlékbizottság“-ot, és a szükséges anyagiak előteremtése céljából országos gyűjtést indítottak. Átlapozva a gyűjtőíveket, szomorúan tapasztalja az ember, milyen gyéren történt az adakozás. A liberális irodalmi élet jól elködösítette az „Önbírálat“ és a „Polgárosodás“ írójának emlékét. Alapos munkát végzett. Tizenegy hosszú esztendő kitarító munkájával tudta a lelkes és nem csüggedő társaság azt az összeget előteremteni, ami szükséges volt egy egyszerű emlékmű felállításához. A szobor Holló Barnabás alkotása. Leleplezése 1908. szeptember 6-án volt helyijellegű szerény ünnepség keretében.

A neve alatt működő irodalmi társaság tagjai, élükön Móricz Zsigmonddal és Kárpáti Auréllal 1934. május 27-én emléktáblát helyeztek el a kis erdészlak falán, ahol a költő gyermekéveit töltötte.

Születésétől száz esztendőnek kellett elmulni, hogy írói hagyatékára felfigyeljünk. Most már sokat emlegetik, hivatkoznak és esküsznek rá, eltemetett írásait tisztogatják a feledés porrétegétől. Verseit szavalják, tanulmányokat írnak róla, de műveinek összegyűjtésével, komoly kritikai kiadásával önmagának adósa a nemzet.

GAÁL FERENC:
A DUNÁNTÚL DICSÉRETE.

Más keressen gazdagabb vidéket :
Én éneklek a dunántúli rétet.
Más bámuljon fenyvest, zord hegytetőt,
napfényes pusztát, hol a gond se fáj.
Én ittmaradok, szívem egybenőtt
véled, mosolygó dunántúli táj,
egybenőtt véled csendes életem,
s lobog, mint pipacs tarka réteden . . .

II.

Ez az én hazám : néhány domb és pár rét,
de hidd el, hogy százszor szebb a Sárrét,
mint a hegyek, s puszták birodalma,
és higgyétek el, ha mondom : a bölcs
fenyőknél jobb a keresztúri alma,
mifelénk ízletesebb a gyümölcs . . .
Magasabbra nőttek a jegenyék,
ideges levelük szebben zenél.
Törzsük felfelé törő remek ék,
olykor azt hiszed, az égig is felér.
Nő, csak nő, hogy egyre messzebb lásson,
s ne szívjon fullasztó útszéli port.
Ó, költő fák, néktek megbocsájtom,
ha néha ágatokra ül a hold . . .

III.

S az akácok ! Az öreg púpos fák.
Álmos, tüskés bokrokat terelnek.

*A szérűskertben fáradt, bús boglyák
már pilledten, szótlantul hevernek.
A hűs parton öreg anyó mozdúl,
vízben áztatja poros lábait.
Mögötte három éhes malac túr,
s dermedt a zsibbadtlábú deszkahid . . .
Pölyhös libák lihegnek ijedten,
aranyló testük megriadt motor.
Vigyázzatok reájuk ti ketten :
száraz galagonya- s bodzabokor . . .*

IV.

*Fülledt csend van, mindenki elaludt.
Féllábon egy lomha gólya vigyáz.
A meleg fény eléri a falut,
s árnyékba szalad a sok kicsi ház.*

*Leheverek a sárréti gyepre.
Vállam alatt, karom alatt pázsit.
Virágok közt gondolkodom egyre,
hogy az élet milyen nyugodt, s más itt.
Szelid az ég : báránnyfelhő ásít.
Álom lesz majd a zord elmúlás itt . . .*

V.

*Más meneküljön a nagy hegyekbe.
Én maradok. Örökre e táj tart.
S ha egyszer a halál rámtalál majd,
Országába szeliden megyek be.*

*E réteken, s dombokon lépek át :
Új Dunántúlt keresve, új hazát . . .*

KINEK A TRAGÉDIÁJA AZ EMBER TRAGÉDIÁJA?

(Tanulmány-részlet.)

Irta: CSEH ISTVÁN.

Madách nagy művének megjelenése óta megállapodott a vélemény, hogy benne — természetes kiegészítőjével, Évával együtt — Ádám az emberi nem képviselője. Tehát ez ítélet s a mű címe szerint csakis az ő tragédiájukról, átvive: az emberiség tragédiájáról, lehet szó. Ha azonban nem állunk meg a nyolcvan esztendő, immár alaposan begyökerezett felfogásnál, hanem kutató szemmel belenézünk a mű lényegébe, s egyebek mellett megkeressük a tragikus hőst, különös fölfedezésre jutunk. Ezen a nyomon azután a műnek s eszméjének igazibb, helyesebb megértéséhez közeledünk.

Kutatásunkhoz kétezeréves lámpát, a tragikum elméletet vesszük elő. E szerint: a tragédiának alapeleme a tragikum. A tragikum pedig a hős bűnhődése, bukása. A fizikai vagy legalábbis az erkölcsi megsemmisülés. A vétkezésnek önhibából kell történnie, mert különben legfőbb baj, szerencsétlenség, végzet s nem tragédia, ami előttünk lefolyik. Ezért a tragikumnak lényegéhez tartozik a beszámíthatóság, a felelősség, ami *egyéni* tulajdon. A felelősség megszlik, áthárítható a tömegben, benne az egyén a magáé alól kibúvik. Nem lévén benne kérdőre vonható felelős, a tömegnek nincs is felelőssége. A tömeg, vagyis az emberiség helyett az egyének felelősek. Amennyiben kiki részes a mulasztásban vagy a helytelen, a rossz, de mindig *tudatos* vagy tudni köteles — cselekvésben. Az ember tragédiáját drámai alapon nem az emberiség, hanem az *egyén* felelőssége szempontjából kell vizsgálnunk.

Tudjuk, a tiszta tragikum törvénye szerint a bűnösnek meg kell kapnia a méltó büntetést. Vagy helyesebben: a *bűnösnek* kell megkapnia a büntetést. Keresni kell tehát a tragédiában: ki a

bűnös, miben, s ki bűnhődik. Ki tehát a tragikus hős? Ádám? — Nem. Ádám csak *drámai* hős. Vétkezett; teli az élete drámaisággal: feszültséggel, cselekedettel, bukdácsolással, de végül önerejéből megtisztul és — boldogul. Minden bukdácsolása és talpraállása érdemszerző, hiszen életelve: a küzdés. Évával együtt a legmagasabb isteni jutalom részesévé lesz, illetve lehet.

Az ember tragédiájában egyedül Lucifer bukik. De ő aztán a tragikum törvénye szerint tiszta tragikummal — tökéletesen. Hogy Ádám drámaiságát és Lucifer tragikumát fölfedhessük, boncoljuk a művet. Lássuk, mi történik benne.

Az Úr a legfőbb hatalom. Műve, a teremtés a legnagyobb tökéletesség, szépség. Mindenki elismeri ezt, csak Lucifer nem. Ő gőgjében ócsárolja a művet. Alkotóját kicsinyli, vakmerően magával egyenrangúnak mondja. Érdemes egész figyelemmel elolvasni Lucifernek gúnyolódó kritikáját a teremtésről:

S mi tessék rajta? Hogy néhány anyag
Más-más tulajdonokkal felruházva,
Miket előbb, hogysem nyilatkoznak,
Nem sejtettél bennök, úgy lehet,
Vagy, ha igen, másítani nincs erőd,
Néhány golyóban össze-vissza gyúrva,
Most vonzza, úzi és taszítja egymást,
Néhány féregben öntudatra kél,
Mig minden megtelt, mig minden kihült
És megmarad a semleges salak. — —
Az ember ezt, ha egykor ellesi,
Vegykonyhájában szintén megteszi.
Te nagy konyhádba helyzéd embered
S elnézed néki, hogy kontárkodik,
Kotyvaszt s magát Istennek képzeli.
De hogyha elfecsérli s rontja majd
A főztet, akkor gyúlsz késő haragra.
Pedig mit vársz mást egy műkedvelőtől?
Aztán mivégre az egész teremtés?
Dicsőségedre írtál költeményt,
Belé helyezted egy rossz gépezetbe
És meg nem únod véges-végtelen,
Hogy az a nóta mindig úgy megyen.
Méltó-e ilyen aggastyánhoz e
Játék, melyen csak gyermekszív hevülhet?
Hol sárba gyúrt kis szikra mimeli
Urát, de torzalak csak, képe nem;
Végzet, szabadság egymást üldözi
S hiányzik az összhangzó értelem. —

A vakmerő gőgnek és elbizakodottságnak e támadása az Úr ellen Lucifer tragikus vétke. Tiszta kiindulás, mert egyesegyedül a maga fennhézázó szelleme viszi rá. S még tetézi: a vita során jogot követel és bizonyítani akar. Mivel? Magával az emberrel!

Az első színben van a mű expositiója. Határozott, éles: támadás az Úr ellen, meginduló párbaj *Lucifer* és az Úr között. Ez a tragédia alapja.

Ebben az első színben Ádám nem szerepel, csak szó esik az emberről, mint teremtett lényről. Az ember pusztá tárgy, eszköz a párviadalt vívó felek kezében, aki erről mitsem tud. Hogyan lehet ebből a tiszta tragikum törvényei szerint Ádámnak, az „embernek“, tragédiája? Sehogy. De mégis lett: fölszines ítéletből, csúsztatással. A kritikusok méltóan elég figyelmet nem szenteltek a műnek, inkább a maguk gondolatát vitték belé, a helyett, hogy a benne levőt keresték volna.

Ebben a műben kettős drámai vonal van. Az egyik Luciferé; kezdődik az első színben, az Úr elleni támadással. A másik Ádámé és Éváé; megindul a második színben — engedetlenséggel. Lucifer drámája, az Úrral való viaskodása, mint egy hatalmas boltozat íveli át az 1—15. színt. Az ív egyenletes és merészen emelkedő, az utolsóban tragikus töréssel. Ezalatt alacsonyabb ívben, a 2—14. színben izgalmas bukdácsolásokkal folyik Ádám másodrendű drámája. Ádám az utolsó színben fölemelkedik. E két drámai vonal különálló, azokat egybefonni, összekuszálni nem szabad. Köztük közösség nincs is, legföljebb annyi, hogy Lucifer Ádámon, az ő *szuverén* cselekedetein keresztül, vívja párbaját az Úrral. Az is, hogy e párbajról Ádámnak sejtelme sincs, a különállást bizonyítja.

Ádám — bár Lucifer indítására — a maga elhatározásából vétkezik, aminek következtében elveszti a Paradicsom boldog életét s a halhatatlanságot. Cselekedeteibe később még kevesebbet avatkozik Lucifer, csak mint egy hatalmas *szuverén*, álomban előre láttatja a sorsukat, hogy így Ádám, a „rosszul alkotott“ boldogtalan teremtmény, kiábrándultan bukják, s így kiderüljön Lucifer igaza az Úrral szemben.

Ádám a maga harcát tisztességgel megvívja. Nemes eszmékért, eszményekért küzd, s az Úr megengesztelődik iránta. Érezzük: győzni fog, vagy legalább is győzhet. De nem így Lucifer. Az ő végzete, mint maga mondta, a bukás. Nem ugyan *végzetszerűen*, mint hiszi, hanem tragikummal, méltán. Gőgjében nem ismerte

föl az Úr erejét, nem helyesen értékelte, az Alkotóéhoz mérte a magáét. Eszével nem tudta felfogni a teremtetést, s benne az ember lényegét és sorsát. Elbukott, mert tudatlan göggyében nagyobbra vállalkozott, mint amekkorát szelleme átfogni tudott.

Hogy Lucifer bukása egészen tökéletes legyen, az ő bizonyítási szándékával szemben az Úr bizonyít — a történetekkel. Nemcsak Ádámnak szól, Lucifer is érthet abból, amit az Úr az utolsó színben mond az *ember-sorsról*. Ez az isteni szózat valójában megfejtése az emberi sorsnak, s egyben felelet Lucifernek első színbeli vádbeszédére is:

Ne kérdd

Tovább a titkot, mit *jótekonyan*
Takart el istenkéz vágyó szemedtől.
Ha látnád, a földön mulékonyan
Pihen csak lelked s túl örök idő vár:
Erény nem volna itt szenvedni többé.
Ha látnád, a por lelkedet felissza:
Mi sarkantyuzna, nagy eszmék miatt
Hogy a muló perc élvéről lemondj?
Mig most, jövőd ködön csillogva át,
Ha percnyi léted sulyától legörnyedsz,
Emel majd a végetlen érzete.
S ha ennek elragadna büszkesége,
Fog korlátozni az arasznyi lét.
És biztosítva áll nagyság, erény.

Nem elhibázott teremtmény tehát az ember! Az emberi „nagyság és erénynek“ további glóriás ízekre szedése, tette buzdító utolsó útmutatás az angyalok záró kara (ellentételül az Isten fölségét dicsőítő első színbeli karnak). Szintén érdemes jól elolvasni. Nem díszítő kórus ez, hanem a teremtő gondolatnak vitát eldöntő kifejezése:

Szabadon bűn és erény közt
Választhatni, mily nagy eszme,
S tudni mégis, hogy felettünk
Pajzsul áll Isten kegyelme.
Tégy bátran hát és ne bánd, ha
A tömeg hálátlan is lesz,
Mert ne ezt tekintse célul,
Önbecsét csak, ki nagyot tesz,
Szégyenelve tenni másképp;
És e szégyen öntudatja
A hitványat földre szegzi,
A dicsőet felragadja.
Ámde útag felségében

Ne vakítson el a képzet,
Hogy, a mit téssz, azt az Isten
Dicsőségére *te* végzed,
És ő épen rád szorulna
Mint végzése eszközére :
Sőt te nyertél tőle diszt, ha
Engedi, hogy tégy helyette.

Ezt a teremtésbeli gondolatot, persze, hogy nem érthette föl Lucifer, az anyagnak csak ésszel koronázott gőgös szelleme. Ez a szellem a „végzet és szabadság üldözésiben az összhangzó értelem hiányát“ láthatta csak, mert nem akarta meglátni, hogy mindenek fölött áll az Isten kegyelme. S aki alázatos szívvel ezt elfogadja, él vele : az győz, boldogul.

Kell-e több megnyugtató Ádám sorsát illetően? Nem igen. De, esendőségére való tekintettel, még többet is ad az Úr. Figyelmezteti Ádámot : ha „tettdús élete zajában elnémulna az égi szó“, akkor

E gyöngé nő tisztább lelkűlete
Az érdekek mocskától távolabb,
Meghallja azt és szíverén keresztül
Költészetté fog és dallá szűrődni.
E két eszközzel álland oldaladnál,
Balsors s szerencse közt mind-egyaránt,
Vigasztaló, mosolygó génusz.

Ezzel a drámában s az életben egyaránt hátrább szoruló nő megkapja a maga nagy elégtételét : kiegészítő voltának a harmóniához és a boldogsághoz szükségességét s elismerését. S ereszt Ádám fölé emelését.

Látható : akiket eddig az *ember* képviselőjének ismertünk és fogadtunk el, Ádámnak s Évának sorsa nem tragikus. Luciferé azonban tragikus. Sorsa a teljes megsemmisülés. Aki az első színben a teremtést rossz gépezetnek, az Urat játékos aggnak, magát a teremtés részesének vallja, hallhatja sorsát :

Te Lucifer meg, egy gyűrű te is
Mindenségemben, működjél tovább :
Hideg tudásod, dőre tagadásod
Lesz az élesztő, mely forrásba hoz,
S eltántorítja bár — az mit se tesz —
Egy percre az embert, majd visszatér.
De bűnhődésed végtelen leend
Szünetlen látva, hogy mit rontni vágyol,
Szép és nemesnek uj csirája lesz.

Ennél teljesebb és tökéletesebb igazságszolgáltatás drámában nem lehet. Lucifer tragédiája tetőzött. Az ő küzdelme drámai és tragikus. Amit föltett, el nem éri; amiben hibás, vagy bűnös, abban bűnhődik.

De, ha — íme — Lucifer tragédiáját látjuk, hogyan lehet beszélni az *ember* tragédiájáról, mikor a szokványos szemlélet Lucifert ördögnek könyveli? És méginkább: hogyan lehetne *rajta* keresztül az emberiség, vagy az ember tragédiájáról beszélni? Ez a gondolatlánc átvezeti a kérdést a közösségi síkról az egyénire, egyetemességében pedig fölemeli a természetiből a természetfölöttibe, a gondolatiba.

A tragikum-elmélet szerint tömegnek, emberiségnek tragédiája nem lehet, csak szerencsétlensége. Tragédiája csakis cselekvő felelős egyénnek lehet. Mint *egyén* pedig a luciferi *gondolkodás* a felelős. Ádám, a közért élő érzelmi ember, egyé olvadván embertársaival, mint rész, a tőle független közért, magasabbért él, így felelőssége nem egyéni, hanem korlátozott tömegi, faji — tehát *természeti*. Így valamelyes természeti korláttal, természeti elfogultsággal lát s ezért nem láthat a problémák végére. Ádám lehangoló bukásai ellenére is boldogul. Egyrészt, mert mint érzelmi ember hibás, de nem bűnös; másrészt, mert megtalálta a fölemelkedés útját. Érzelmi volta lelkesedésre, küzdésre ösztönzi, Istenhez való vonzalomra, megtisztulásra készíti, éppen azért, mert nem mindent lát, viszont gyöngeségének érzeténél fogva ösztönösen iparkodik megkapaszkodni Istenben.

Az értelmi ember, vagy helyesebben: az emberben az értelem — épen, mert értelmével a dolgok *végire* láthat, — *köteles* odanézni, kutatni, a helyeset kihüvelyezni. Az emberi rendelkezés a mindenség rendjéből meglátható, kihüvelyezhető, az ész tehát e szerint tartozik cselekedtetni, különben felel. Az észnek kísértője önmaga, fényének elhomályosítója, önmagának árnyéka — a gőg. Ezért az értelmi ember külön és súlyosan felel. A gőg nem enged Istenhez, a legfőbb hatalomhoz térni, ezért bukásba visz.

Így bukott felelősen és tragikusan Lucifer. S így bukik mindenkor az értelmében elbizakodott, gőgös, Istent és kegyelmét elvető — *luciferi ember*. S ez a bukás az *ember* tragédiája.

A KULCS.

Irta: vitéz SOMFAI LÁSZLÓ.

Az eső könnyörtelenül paskolta az utcát. Az aszfalton tócsák csillogtak, az elsurranó gépkocsik nyomán szétfroccsent a piszkos lé. A virágzó fák fázósan gubbasztottak a kerítéseken túl, meg a kis parkban.

Ez a kis sétány feküdt közte, meg az épület között. Ahogy a kapu alján már félóra óta bámulja merően a hatalmas fekete háztömeg egyetlen világító szemét, egy égő villany fényét az első emelet egyik szárnyán, úgy múlnak rajta a percek, úgy órlik, lökik, hajszolják egymást, hogy arra eszmél, kilenc óra már és vacog a foga. Odaát nyugodtan, biztosan, hetykén és cinikusan ég a lámpa, s alatta ott ül valaki a puha karosszékben, valaki, a folytatás a természet örök rendje szerint, az új ember.

Most talán nem is érzi a szíve fájását, ami pedig benne él hetek óta, s nem hagyja szabadon lélekzeni, betölti minden pórusát, rángatja rozzant inait, reszketős kezét, törtfényű szemében is benne ül, szavában beszél, egy vele. A fájás, amely valahol a szíve fölött kezdődött egy napon, kezdetben csak úgy jelentkezett, mint tompa nyomás a kulcsontja alatt, de aztán belefészkelte magát egészen, elhatalmasodott, eluralkodott a szívéen, s abból szétlükett az egész emberbe.

Negyedik este állt óramű pontossággal, alkonyattól kimerülésig, fönt a lakásban az ablaknál. Alatta a tavaszba-szédülő kis park, amelyben e napokban már májustköszöntő párok keresték az üres padok megértését. Negyedik este bámult a szemébe tűző fényre. Az ágyból kelt fel ezekre az ablakjelenetekre, de arra még nem gondolt, hogy mi lenne, ha egyszer felöltöznék és lemenne, közelebb menne.

Most aztán itt áll az utcán. Leplezi az eső. Nekidől a falnak, lezárul a szeme is fáradtan, mint öreg kapu. Amikor újra felnéz,

már sötét a nagy fekete épülettömb. Belekotor a zsebébe. Ott a kulcs, évtizedek beidegzett rendje szerint.

Csak az első lépések esnek nehezebbre. Szinte csikorog a térde, mint kenetlen kerék. Az első lépéseiben ólomsúly lapul, minden erejét össze kell szednie. De megy. S mind könnyebben. Mert erő van az állában, ahogy összeharapja a fogait, és zsebében úgy szorítja a rozsdás kulcsot, mintha az üdvössége függne tőle. Igen, a kulcs maradt meg számára egyedül a negyven év munkájából, az iskola hátsó bejáratának kulcsa, amelyet nem adott át az utódnak.

Ahogy átbetorkál a kocsiuton, a vaskerítés mellett, be a kisajtón, s megkerüli az épületet, feltűnnek szeme előtt a búcsúztatás képei is. Az egész intézet ünneplőben, a miniszter kiküldöttje, főigazgató, a város vezetői, kollégák, növendékek sora. Beszéddek, kitüntetés, könnyek.

Hazúg, csupa hazúg komédia, gondolja, s most, a sötét udvaron baktatva újra érzi, mennyire hidegen hagyta az egész. Hiszen zsebében akkor is ott volt a kulcs, s míg az megvan, addig itt minden az övé.

Beilleszti, fordítja, egyet, kettőt. Belép, Újra beteszi, magára zárja. Negyven esztendő megszokott kézmozdulata kattantja föl a villanykapcsolót. Megy föl az emeletre, itt balra fordul az iroda felé. Itt a folyosón is kivilágít.

. . . A fehér fény belevág a szemébe. Most kissé meghököl, meg is kell állnia. Megtámaszkodik. Mi ez? Nincs több erő? Mi van hát vele? Idáig bírta, s most egyszerre vége? Hiszen hátra van még valami, a búcsú. Az igazi. A falaktól, képektől, bútoroktól, könyvektől: a halottaktól. Amik vele mennek majd a föld alá is, mert belemaródtak a húsába, szemébe, agyába, szívébe; amik nem szónokoltak színes áradatban, nem hozták a kitüntést, legfelsőbb kézszoritást, de amik mégis a legsajátosabban csak az övé voltak. Amelyek némán beszéltek, érthetően, világosan. Amik egyek voltak vele. Amik az életét jelentették.

Most, hát most tudja végre, miért volt üres számára a búcsúztatás, miért nem tudott elszakadni innen.

Összeszedi magát. Ideje is, mert körülötte élet kezd nyüzsgögni. Először a folyosó másik végéről tör felé egy hang. Szólítja. Halkan. Másodszor hangosabban. Megfordul. A nevét még nem tudja a beszélőnek, hiszen tömve a folyosó. Nehéz is lesz a hang tulajdonosát kikeresni a sokezer közül. Tereánszky, Avar,

Balázsik vagy Vincze? Vagy ki hát? De a hang csengése a legédesebb muzsika füle számára.

De nem ér rá keresgélni a nevek között, mert újabb arcok sűrögik körül. Kollégák. Ez Major, az örökké vasalt nadrágú, aki egy életet töltött el csokornyakkendőben. (Hogyan, hát ez is itt van, döbben föl, hiszen a csokornyakkendőt három éve eltemet-tük?!) Most meg Viránszky áll előtte. Most is késik. Öt percet, nem többet, csak ötöt, de harminc éven keresztül mindennap öt perc, az nagy idő; egyszer ki is számíttatta vele, mennyi. Ekkor még Viránszky is megdöbbsent . . . Itt meg a kisöreg, a kis top-rongyos Bartha. Békának hívták generációk. Ma sem tudja, miért.

Ő, nem lepődik meg cseppet sem ezen a sokadalmon. Már tudja, hogy az ő kedvéért jöttek el. Búcsúztatják. Igazán.

Azután az íródája előtt áll. Itt már csend van, ide nem kö-veti senki. Ezt egymagának kell elintéznie. A szokott mozdulattal balkézzel felnyúl a kulcsért a szekrény tetejére. Kinyítja, belép.

Persze, az új ember, az utód ott ül az íróasztal előtt. Így is a rendje. Arcán most is az a hetyke fölény, amit sohasem szeretett benne. Annak sem örült, hogy ez ül a helyére. Szólni is akart ez ügyben, de senki sem volt kíváncsi a véleményére.

— Ön eljött? — szólott hozzá csodálkozva az új ember. — Nem számítottam rá, hogy egészen őszinte legyenek. Hiszen szépen elbúcsúztunk, felsoroltuk az érdemeit . . . Mivel lehetek szolgálatára?

Ezt azért nem így gondolta. Mindenre számított, csak erre az utóbbi kérdésre nem. S a legnyomasztóbb érzés, hogy nem tud válaszolni rá. Mit mondjon hát? Megérti, megértheti ez az ember, hogy miért jött?

Hazudott. Tudta, hogy bűn, de hazudott.

— Valamit ittfelejtettem akkor . . .

— Erre kíváncsi vagyok!

Ezt mintha már egy másvalaki mondta volna. Szeme helyett sötét üreg, arcára ráaszott a bőr, feje kopasz. A halál! Ez tehát a halál, ijedt meg benne a gondolat. S szívéhez kapott, mert bele-szúrt.

— Igen, ittfelejtettem valamit — makacskodott, ahogy legyúrte a csontarcútól való félelmét. — A füzeteim . . . Meg volt nekem itt egy kedvenc . . .

— Folytassa csak! — Már megint az új ember ült a székben. S ő, előtte olyan gyámoltalanul, mint a sok kis lurkó, aki az évek láncolatában ebbe a szentélybe beléphetett.

— . . . Meg . . . volt egy kedvenc tollszáram. Benne van a monogrammom is. Ráismerek . . . Meg azután . . . egy nagyon-nagyon szép könyv. Itt feküdt mindég ezen a polcon. Ottokár úr írta. A tavasz harmata, virágok illata, madárkák szárnyzuhogása volt ez a könyv . . . Itt volt mindig a polc szélén. Kéznél. Ha megcsüggedtem, egy lapot elolvastam belőle. Elég volt . . .

Most felállt az új ember. Mint ítélethírdetésre a bíró. Egy lépést előre. Közvetlen szembe vele. És megszólalt.

— Nézze kérem . . . Én megértem magát, mert nem az vagyok, akinek hitt. Az elmúlók mindig frigyek kissé az újakra. Mert az újak előtt még ott a nagy vadászterület, de ők már nem várhatnak semmit. Ezért rosszat látnak bennünk . . . Egyszer maguk is itt álltak, s végül mi is ide jutunk. Kettőnk között egy emberöltő. Egy vízcsepp az óceánban. Előttünk s utánunk milliók sora. Ki számol egyetlen sorsot? Vagy kiét? A magukét vagy a mienket? De ha mégis van valaki, aki számol, az arra is kíváncsi, hogy odaadjuk-e egymásnak a — kulcsot! Minden titkok zárjának kulcsát. S önnek megvolt ez a kulcsa . . .

A kulcs! — riad föl. Ezért jött ide, mostmár tudja. A zsebében most is itt hever. Benyúl érte. Hideg, kemény testét megsimogatja. Azután kiveszi, és leteszi az asztalra.

— A kulcs . . .

*

Reggel az altiszt megdöbbenve látja, hogy a hátsó bejárat nyitva áll, s a nagy épület minden villanya ég. Az irodában az asztalon kulcs hever.

Egy óra múlva ijedten szalad szét a hír, hogy az éjjel meghalt valaki a kis parkon túl a sárga házban. Az arca még akkor is mosolygott.

TANKA JÁNOS:
TEMETÉS AZ ÖREG-UTCÁN.

*Megint temettünk, megint Öreg-utcán,
megint egy megroskadott öreget,
végigsírjuk az ősi éneket, —
s megint falat bontunk egy díszes kriptán.*

*A temetőnkben mennyi már a márvány!
S hogy csendesül nálunk az iskola!
Hogy kong vasárnap az Úr temploma!
És nincs kancsó a keresztelő-tálcán . . .*

*Öreg-utcák, rejtőző bűnök fészke:
az életek óh, be hasztalan,
a jövődők ó, be magtalan,
s a hallgatástok fölkiált az égre!*

*Öreg-utcák, magyar törzsökök ágya:
szivetekig ér már a temető,
a házatokban nincs keresztelő,
csak a rögzítés öngyilkoló vágya.*

*Öreg-utcák, ha meghal egy-egy gyermek, —
egyért egyet adtok egy év után:
de nézzetek végig az iskolán,
és lássátok meg, mily szörnyen temettek!*

*Öreg-utcák, a zsíros falatokban
nincs benne minden, nincsen a jövő: —
van lélek is, magasba feltörő,
s van nemzet is e pusztuló romokban!*

*Öreg-utcák, temettünk ma is újra,
s visszahullt rátok a sírásotok
vádként, — s egyszer majd, jól vigyázzatok:
nem lesz, ki földet húzzon rá a holtra . . .*

TAVASZODIK.

*Köszönöm neked ezt a percet,
én Istenem, hogy víg vagyok,
hogy hó olvad a lány barázdán,
a mogyoró is bomlik sárgán,
s az égből azúr-illatok*

*felhője csap szívem tavába,
s vitorláit ezernyi cél
hajrázó hittel újra bontja;
mint türelmetlen fésző bodza —
melegszem napod fényinél.*

*És azt hiszem, magamba mentem
szent önzéssel, mind a napod:
mert valami pótolhatatlant,
valami nagyot, halhatatlant
kell tenni most, míg fény ragyog;*

*mintha egy boldog titkot várnék —
lám, olyan régen állok itt:
nem is tudom már, mit akartam,
csak simogatom szent zavarban
az árva bodza ágait . . .*

A PARASZTSZEKÉR ELÉGIÁJA.

Ott volt a színben zörgő, ócska jószág,
a fűz vessző-kas benne hallgatott.
A vén akácok alján Badár, Csillag
ropogtatták az ízes abrakot.
A vén szekeret mindig tisztogattam :
az volt a házam és játszó tanyám,
és álmaimban felhőkön túl jártam
Badár és Csillag álmofogatán.

A kanapén már ébredtem hajnalban
s hallgattam : kint a két ló hogy dobog ;
füttyös rigók csalták a fényt az égre,
tülköt riogattak a pásztorok ;
a nagyanyám levendulás kertjében
a virágokkal már beszélgetett ;
langy-édes tejszag szállt az asztalszékről,
s kint lány kacagta a legényeket.

A szérűn most a Csillag fölnyerített,
megcsörrentek a szekérekerekek.
Nagyanyám suttog : csitt ! csak lassan fogjál,
hogy fel ne ébredjen rá a gyerek . . .
Öltöztem már, hiába volt a szép szó :
lelkem báránya, te maradj velem . . .
Felugrottam a bojtosalmák közé,
s ostort pattintott fázós kis kezem.

Robogtunk szembe a hajnali széllel,
hogy a szememből kicsurrant a könny.
A Kállópartról varjak riadoztak,
a nyáj most széledt szét a friss fűvön ;
a kertek alján megcsapott az illat :
virágzó fürtök mézes zamata ;
harangoztak valahol . . . s én kacagtam,
hogy estig nem kell menni már haza.

*Aztán elhagytunk mindent, csak a pusztá
szent végtelenje ragyogott körül,
a kék azúr tavát a felhőnyájak
szürcsölgették, és azokon fölül
pacsirta zengett részegen a fénytől :
boldogságában tán földet sem ér ;
harmatot dörzsöltek a kék katángok
szemükből, hogy megzörgött a szekér.*

*— — S én azt hittem, hogy ez lesz majd az élet :
örökké menni fényes úton,
a végtelenre rányitni a lelket,
fölinni mindent fényreszomjazón,
és szóba állni szélel, földdel, éggel,
a pacsirtával együtt zengeni,
szeretni mindenkit és lenni jónak,
mert jó, aki a szépet keresi . . .*

*Ó, rozzant vén szekér . . . Badár és Csillag,
ó, fénytől duzzadó, szent hajnalok :
az álomfogat be mély ködbe hullott,
be kifosztottan, egyedül vagyok . . .
S most azt a látást keresem örökké,
amely enyém volt, vidám gyermeké, —
s ahogy az évek mindjobban elmossák,
mind azt hiszem, hogy közelgek felé . . .*

NE MENJ EL . . . !

— JEGESI JÓZSEF elbeszélése. —

No, nem történt semmi olyan különös, csak éppenhogy valami csuda fényár borította el a világot, a vén föld kérges ráncaiból ifjító, üde színek serkentek elő, és egyszerre bizsergető, nyugtalanító meleg illatok kezdték körülhullámozni a falut: kitavasodott.

Csuda-e, hej, ha Palit egy ilyen fénybenébredt, gyöngyharmatos szép reggelen csak mellbevágta valami, még pedig belülről: hej, te legény . . . ! — S hogy Pali aztán nem is mulasztott el egyetlen lehető alkalmat sem, hogy úgy a kertek alatt közel ne kerüljön ahhoz a portához, ahol hiszen, ni csak, olyan gyönyörködtetően szép, mosolygós, halvány piros rózsaszál virított ki ebben a csuda tavaszban. Mert a leányok is úgy virítanak ki tavaszszal, mint a kiskert virágai . . .

Kinek köll azt magyarázni, hogy milyen nyughatatlan idők következtek el Palira? Pedig ám minden este megbizonyosodhattott róla, hogy azt a szál rózsát a jó Isten is az ő számára virította ki . . . Mézes volt annak a leálynak a szája, és Pali megérezte a vékony blúzon át: a szíve ugyanarra az ütemre vert, ahogy az övé. Az ám, de még hogy milyen különösen összedobbantak, azt mondja, hogy: döbb, dobb, döbb, dobb . . . A leány szíve az ijedős-remegős döbb, az övé meg a nehezebb, férfiasabb, rázuppanó dobb . . .

Lehetetlen volt ezt így soká bírni. Tisztára lehetetlen.

Ennek okából Pali egy reggelen — mindig ezek a harmatfényes, rigófüttyös reggelek . . . ! — gondolt is egyet és nemkülönben merészet, amint éppen az istálló porát mosta ki magából a kút vályújánál. A nap akkor gurult föl a föld tetejére és csak szétdőlt belőle a fény, mint a kibomlott búzakéve. Az udvaron kiscsirkék kergették egymást és rá-rágaskodtak órá is. Szép volt

ez így, Isten ugye', nagyon szép volt. — S akkor, abból a bizonyos harmadik szomszédból csak fölcsirrent egy mosolygón ébredt leánylélek nótája . . .

Pali úgy érezte, hogy maga se tudta, mit érez, csak megfordult és bement a hajlékba, ott megállt az apja előtt egyszerű, nagy magabiztossággal.

— Idesapám!

Az öreg éppen a zacskóba gyömiszkélte bele az aznapi dohányporciót, megfordult és ránézett egykedvűen:

— No?

— Én azt gondoltam, hogy . . . — nagyot nyelt itt Pali s csak azután szorította ki: — azt gondoltam, hogy megnősülnék.

Az öreg ránézett és felhúzta a szemöldökét?

— Megnősülsz?

— Hát.

Kicsit álltak egymással szemben. Aztán megszólalt az öreg:

— Iszen jól van, fiam. Minden rendes ember megházasodik egyszer. Csakhogy egy a bökkenő: voltál-e már katona?

Erre Pali is pillantott egyet. No lám. Erre nem is gondolt. De nem is akart gondolni. Mivelhogy bizony katona még nem volt.

Az öreg hát még rápislantott imolygós egykedvűséggel, aztán az ablakhoz ment, ahol a pipamiegymása volt lerakva.

— No látod, fiam. Előbb ess át a katonaidőn. Aztán majd szóba keríthetjük a dolgot.

Persze, Paliba nem olyan lábakkal vetette meg magát a szerelem. Kimerevítette magát keményen és azt mondta magyarul:

— Én pedig most akarok erről szót érteni. — Így.

Az öreg megfordul erre. Ránéz a fiára.

— Olyan sürgős?

— Olyan sürgős.

— Talán el akar szökni előled az a bizonyos? Mer' attól ne félj ám. Van még a fajtájából öleg.

— Abbul a fajtából, amelyik nékem való, csak ez az egy van.

— Úgy? Aztán ki volna az a böcsös fehérnép?

— A Rozi. Innen e.

— Ja, a Nádi Rozi. Ehen. — Nagyot bólintott az öreg, aztán most már egészen szembefordult a fiával. — Aztán te. Ha már így ki is választottad a magadét: annak a lánynak van-e legalább húsz hold földje?

Ez az. Ez az, amire szintén gondolni kellett volna. Hanem, ugyan-bizony, szerelmes fiatalembernek szokása-e a gondolkodás?

Pedig az öreg nehezen enged, azt látni az álla alatt gőgösen kimerevedő kis tokájáról. Mivelhogy ő is kerek húsz holddal dicserheti jó sorsát, meg öregpapa iparkodását . . .

Ámde Pali is amolyan apjafia, meg meri már szegni a nyakát ő is.

— Húsz holdja nincs néki, meg egy se, de én nem is húsz holdat akarok elvenni, hanem leányt.

Harag felhője futott föl az öreg homlokára, de aztán mégis imolygás rándult meg a bajusza tövén.

— No iszen jó. Dehát, ha például el köll menned katonának, mi lesz a feleséggel?

Pali megenyhült kissé. Ej, talán mégis . . .

— Az se lesz olyan iszonytató nagy baj. Ide gyühetne addig a házhoz. Énhelyettem úgy is elkél a dolgos kéz arra az időre.

Hanem az öreg mégis csak mást gondolhatott, mert akkor az ábrázata hirtelen kemény és kérlelhetetlen ráncokba futott össze, mint a gatyakorc.

— Már pedig, fiam, én csak azt mondom, az a lány menyemnek az én hajlékomba nem gyühet.

— Aztán mér?

— Azér, mert nekem az nem tetszik. No.

— Nem tetszik? Hát édesapám akar szeretni nekem feleséget?

— Nekem is van ehhez szavam, kölök, mer apád vagyok, ha meg fölfordulok, birtokot hagyok rád.

Ezen mód.

Ekkor aztán nagy, kemény elszántság szorult belé Paliba is, és a szemébe meredt az apjának letörhetetlen daccal:

— Hát először is, aki minden áron így akarja útját állni a fia boldogságának, az nem igazszívű apa, másodszor meg, ha az a birtok is akadálya az én boldogulásomnak, akkor én meg azt mondom, hogy nem köll belüle egy barázda se! Tudja?

Súlyos és tiszteletlen szavak voltak ezek, dehát . . . uramfia . . .

Az öreg csak nézi a fiát egy-két pislantásig elkerekedett szemmel. Ez így még soha nem beszélt . . . Aztán hirtelen meglendül a keze a levegőben és elordítja magát:

— Taknyos! Taknyos kölök!

Ekkor hirtelen mozdulattal előrelép Pali is, és elkapja az apja feléje sújtó kezét csuklóban:

— Meg ne üssön! . . .

Néznek egymás szemébe hirtelen földurrant indulattal: apa és fia . . . Fogak csikordulnak, és érzik egymás tüzelő lehelletét . . . s az öreg csaknem fölszisszen, ahogy a fia fiatal vasmarka rászorul a csuklójára. Jó fogása van a gyereknek . . .

A konyhából az asszony is berontott a dulakodásra, és sikítozva próbálta magát a két ember közé fúrni:

— Apjuk . . .! Pali, csak nem emelsz kezet apádra . . .!?

Pali ujjai ernyedten tágulnak szét, és lehullanak az öreg csuklójáról.

— Igaz . . . üssön meg inkább . . . üssön meg, de én akkor is csak a mellett maradok . . .

Az ajtó felé fordult.

Az öreg azonban nem lépett utána. Valami nagyot zökkenhetett benne . . . Olyan gyerek volt ez a Pali . . . jobbat, hűségesebb gyermeket . . . ej . . .

Pali hátrament az istálló elé. Megállt az eláradó nagy-nagy ragyogásban. Fény, fény, tiszta, meleg, simogató, aranyos fény! Hát nem boldogságra, ujjongó, egyszerű öröme rendeli az Űristen is az ilyen világot? Fény, fény, tiszta reggel, a falú úszik a megfoghatatlan pezsgő arany lében. A fölfelé törő napból finom aranyos szálak vonják át a világot, és lent a kertekalatti réten tücskérezik két kis csikó, csengőjüknek gingilingije úgy hallatszik ide, mintha valaki ezeken a finom, aranyos húrokon cimbalmozna. Persze, amikor meg ott, a harmadik szomszédban újra föltillilázik az a lélekbőlszottyant vidám leányhang . . . akkor meg mintha valami csudálatos kéz vonóval játszana az aranyos égi húrokon.

Fény, fény, ujjongó tavasz, boldogság! . . . — Paliba végtére is nagy elhatározás kerekedett ki. Bement a szobába. Nem volt bent senki. Elővette az ünneplőjét és magára öltötte. Volt egy kis összegyűjtött pénze is, azt is zsebredugta. Aztán levágott egy jó karaj kenyeret és melléje darab sunkát, beledugta a kistáskába. Kiment újra az istálló elé. Olyan erőt érzett fiatal két karjában, hogy tenyerén föl tudta volna emelni a falut mindenestől. Nem találna ő helyet a világban? Nem lehetne ő még valaki?

Körülpillantott az udvarban. A kokas szaporán kurjongatott hívei között a ganajdombon. A Rüszi az akolból kukoricáért rőfögött feléje. Récék, libák, kiscsibék zsvajogtak körülötte. De lám,

néhány óra mulva már egészen más világ nyüzsgése keríti majd körül: elmegy ő Pestre! Pestre, a mindenféle lehetőségek csodavárosába! — Fordul a ház felé, és akkor azért azt mondja meghajtott fejjel magában:

— Isten áldja meg . . . Isten áldja meg őket . . .

Még látta, ahogy az istállóból kivillogott a két ló gömbölyű, fényes fara, az egyik, a Madár utána is nyerített. Aztán már lent járt a kertek alatt, a réten.

Közben csak szólt az a nóta, csicsorászott onnan, a harmadik szomszédból, hogy Palinak majd a szíve gurult föl a gégáján. Felelni is szeretett volna rá, szintén nótában, de akkurát olyanformán, ahogy azt szindarabokban is megjátszották a télen, csak éppen, hogy a nagy érzelemben nem akart kiférni a torkán.

Elindult hát a harmadik szomszédék irányába, hogy ott is búcsút vegyen. Elindult, ekkor azonban fölnyerített a kertaljai réten két kis csikóhang, és megcsörrent két üvegtiszta csengőcske. Pali nagy szégyennel fordult vissza. Hát ezekről meg el is feledkezett. Ejnye . . . Erről a két taknyos kis jószágáról, amelyikeket isz ő nevelt, ő gondozott, ő dédelgetett olyan szeretettel, hogy lelopta volna az utolsó szem zabot is a padlásról nekik, mikor az öreg szűkmarkuskodott az abrakkal.

Hát úgy elmenjen, hogy ezektől meg el se is búcsúzzon? Aj már no!

— Macikáim, kis macikáim, az anyátoknak azt a kis buksi-fejű csokoládéját, macikáim, ide gyertek hát no!

A macikák oda is rugtattak örvendő nyerítéssel, körülhizelegtek, hozzádörzsölöztek, s az egyik, a kis kanca még föl is ágaskodott a vállára, mintha meg akarta volna ölelni. — Nagyon érzékeny búcsút vitt végbe velük Pali, hogy majd a szíve szakadt meg, mikor újra nekiindult.

A kicsikók belecsíptek a fűbe, majd utána bámultak Palinak, fölhegyezett füllel. Aztán, mikor Pali már ott járt a Roziék hátsó kapujánál, egyszercsak elnyikkantják magukat, megcsörren nyakukban a csengő, belerugtatnak a levegőbe, és uccu, utána Palinak!

Pali megáll és imolyog rájuk nagy kedvteléssel.

— Az anyátok herkentyűit!

Arra már elhallgatott a nóta is a kertben, és nagy sebtlen le-surrant egy leány a kapúhoz.

— Pali! . . .

— Rozikám!

— Hová indulsz ilyen ünneplősen?

— Elmegyek én . . . tudod, világgá indulok . . .

Dehogy is képzelhet el az ember érzékenyebb búcsúzkodást, mint ami ott a kertek alatt végbement.

De azért szívszakadás mégse lett belőle, mert Rozit hamarosan bekiabálta az anyja.

Pali meg akkor csak nekivágott az útnak, a réten át, toronyiránt a vasútállomásnak.

A kiscsikók egy darabig csak néztek utána mafla tűnődéssel, fülüket előre-hátra billegetvén, majd gondoltak egyet és elkezdtek ballagni Pali után.

Pali már jól előre járt a rétségben, mikor nekibúsult mélaságában észrevette a mögötte gingallózó csengőszót. Rájuk is ráncolta homlokát.

— Hahaj! . . . Ez nem jó lesz ám, hej! Hát tik minek gyüttök? Ki hítt benneteket, mi?

Megállt, gondolkozott. Hogyan térítse ezeket most vissza?

— Ne te! Csett ne! Maci ne!

Próbálta riogatni őket, hadonászott feléjük.

Hanem hiszen majd azok ijednek meg Palitól! Hát bántotta-e valamikor Pali ezt az aranyos két kis állatot? Mikor még az is rosszul esett néki, ha valaki csunyán nézett rájuk . . . Nem is lett az ijesztgetésnek más eredménye, minthogy a csikók odamentek hozzá, beléje dörzsölöztek, és incselkedve tépegették a ruháját.

Megpróbálkozott aztán még néhányszor, de hiába.

— Macikáim, az Isten álgyon meg benneteket, méregbe gyüvök ám mingyár!

Messziről, a bakterház felől harangütések kondultak át a rét fölött. Jön a vonat nemsokára . . .

Pali kétségbeesetten nézett a vasút felé, majd meg a csikókra. Mit csináljon, ugyan mit csinálhatna itt most? A csikók el nem maradnak tőle a szentnek sem! A vasútig pedig nem jöhetnek vele. Hogy még valami galiba történjen a butákkal!

Hogy miért is lehet már ekkora nagy szeretet ilyen kis jószágokban az ember iránt!

— Macikáim, hát ilyenent csináltok tik nékem?

Pali hirtelen gondolt még egyre, ahogy ott állt a csikókkal szemben. Lecsatolta a nadrágszíját, kétrét fogta és fölemelte:

— Most már Isten bizony megharagszom rátok, rondák!

Már meg is suhintotta a szíjat, de keze mégis csak lebecsáklott.

— Dehogy teszek én ilyet, no. En verjem meg őket azért, hogy ennyire szeretnek? Inkább száradjon el a kezem . . .

Visszahurkolta a szíjat, aztán megindult búsan visszafelé. Mögötte nyihorászva, fickándozva, vidáman gingilingiző csengőszóval a két kiscsikó.

Hiába, nem lehet innen elmenni . . .

Egy fújásra megállt Roziék kapuja előtt. Az udvarról a kert aljáig vezető út mellett két sor szőlő, aközött be lehet látni az eperfa-alatti asztalig, ami mellett egyik végről ott ül a leány, de nicsak, a kötényébe szipogva, a másik végén pedig az anyja metél csalánt a récéknek. S idehallik az asszony beszédje is, azt mondja:

— No, mit szörtyögsz? Azér még nem köll rínod. Ha elment, elment. Biztosan most már le akar rázni magárul. O gazdag gyerek, te meg szegény leány vagy. Ennyi az egész, tudom én azt úgy is. De ne búsulj, majd akad ám másik, ha nem is ilyen húszhódas. A Fodor Pistinek például nem köllene más, mint hogy a kisujjod mozdítsd meg feléje.

Pali megszottyant fejjel ballag be az udvarra. Lám, hát húzza ki a lábát innen . . .

A szalmakazal mögött lopakodik vissza a ház felé. A disznó-ólnál meg füleli ám, ott meg az ő anyja porválja az embert:

— Látod apja, te mindig ilyen hertelenbubos vagy. Mér köll olyan kegyetlennek lenni ahhoz a szegény gyerekhöz? Ha szegény leányt szeret, hát Isten neki . . . Tisztességes, templomos, jóra való családból való ezért az. Éhen meg úgy sem halnának, attól nem köll félni.

Besurran Pali a házba. Leteszi a táskát és hozzá akar kezdeni az ünneplőruha átcseréléséhez.

Akkor azonban belép az apja is. Belép, ráveti szemét is, tekintete bizonyosan megakad az ünneplőn, de azért úgy csinál, mintha semmi különöset észre nem vett volna, egykedvűen odamegy az ablakhoz, ahol a dohánya áll az ócska szitában. És hangja maga a belátó, megbánó szíves engedelem, ahogy megszólal:

— Ergye, fiam, a kertek alá, kaszáljál egy kis zódet a teheneknek. Ott a Roziék kapujánál van jó gyöngve vadherés, azt igen szeretik . . .

Roziék kapujánál . . .! — Pali egyik kezében tartotta az ünneplő kabátját, a másikkal pedig nem tudta hirtelen, azt a nedvességet nyomja-e szét, ami a szemén kezdett kitolakodni, vagy pedig az apja kezét kapja el, hogy megcsókolja. De a tejfölösszá-

júságból már gubódkodik benne a férfiasodó paraszti méltóság, és csak ennyit felel rá mély, köszönő alázattal:

— Megyek, édesapám . . .

Persze, Rozi sem lett volna igaz szerető, ha meg nem ösmerte volna, ki az, aki a két kis csikó aranyos-vidám csengője közt olyan hívó diadallal feni a kaszáját a kertjük alatti réten.

— Pali . . . Pali . . . !

— Rozikám . . .

— Hát te nem mentél el?

— Nem én.

— Aztán hogy-hogy?

— Hogy-hogy?

Rozi elé ösmerősként ballagott oda az a két kis csikó, ahogy kilépett a kapun, és hizelegve húzogatták köténye fodrait. A leány meg játszódba, évődve rázogatta meg a nyakukba himbálódó csengőt.

Pali ránkönyökölt a kaszanyélre és arrafelé nézett, ahonnan egy hosszú jegenyefa tetejéről az egész világot megfoghatatlan finom arany húrokkal szövik át, és mintha ezeken a húrokon cimbalmozna ki most ez a leány csuda, csuda hangokat . . .

— Hogy mér? Hát el lehet tetőletek menni? El lehet innen menni?

Ekkor azonban az aranyos égi húrokat hirtelen magába szívta egy ronda fekete felhő, amely aztán rossz illattal terült el a szép, virágos rét felett, —alatta pedig zúborogva rontott ki a messzeségből a személyvonat, és bolond vágóban iparkodott a város felé.

A KAPITÁNY.

Irta: KINIZSI ANDOR.

I.

Különös ember volt a kapitány.

Főlényes bátorság, meleg szív, becsületes jellem és erős akarat, szóval mindaz, amit annyiszor mondunk, de kevésszer találunk meg: igazi férfi. Fekete hajába már beleturkált az ősz. Arcát barnára sütötte le a nap, és szárazra szította ki a sós levegő, amelybe bámulva, évek óta irányította a hajók útját. Szeme a messzi távlatokat kutatta, mintha a hullámokat látta volna maga előtt, amelyekeken biztosan és gögösen járt, mindig egyedül, társ és asszony nélkül.

Sohasem házasodott meg.

— A tenger vőlegénye vagyok — mondotta néha, amikor néhány hetes szabadságra Budapestet választotta ki pihenőül, és magányos, esti kóborlásaihoz engem hívott kísérőnek. — Igen. A tengernek olyan a színe, mint az asszony szeméé: szürkésen szunyadozik, azután kékesen villog, és zöldes árnyalatban szépül teljessé. A tenger is végtelen, mint a női szív, amely anyásan ringat, de sohasem éred el mélységét. Minél lejjebb jutsz benne, annál káprázóbb csodákat mutat, egyszer aztán azt veszed észre, hogy sötét van körülötted és egyedül maradtál . . .

Igy mondta, és erősen mellére szívta a pácolt angol cigaretta illatos füstjét, mintha egyenesen a vérébe akarta volna oltani a nikotin kábulatát.

— Egyszer talán beszélni fogok neked az asszonyról — ígérte sokszor, de nem folytatta. Csak a tengerről mesélt, a csendesen mosolygó és viharosan őrjöngő messzeségről, amelynek árnya ködöt vont a lelke elé. E fátyol mögé temetett el mindent, az éleket, fájdalmat, szerelmet.

Erről mindig hallgatott a kapitány . .

II.

Mikor a megbeszélte időben bementem a dunaparti étterembe, már ott ült a csillogó asztalnál. Lágy zene permetezett a levegőben, amely terhesen illatozott a pálmák, a felgyöngyöző pezsgő, a füst, a szeszélyesen összekevert női parfümök és prémek párájának egyvelegében.

— Már vártalak — üdvözölt a kapitány.

Ránéztem. Remek szmokingja felett mintha kissé sápadt lett volna az arca. Gint ivott, és méregerős cigarettát szívott.

— Csak nincs valami baj? — kérdeztem.

— Nincs! — kongott a szava. — Itt van ő is . . .

— Kicsoda?

— Majd . . . később. Mindent elmondok. Előbb azonban vacsorázzunk.

Alig evett valamit. Inkább a nehéz vörös bort itta, hallgatagon, ideges szomorúsággal a lelkén. A szomszéd teremben táncoltak, s a biborfüggöny mögül kellemes muzsika zsongott ki. Azt figyelte a kapitány. Olykor öntudatlanul maga is dúdolgatta az ismerős dallamot, aztán hirtelen elhallgatott. Ideges volt, fáradt és összetört.

— Előtted negyedórával érkeztem — kezdte a fekete után tompa hangon. — Pár perc mulva jött ő. Két férfivel van, azt hiszem, az idősebbik a férje. Bementek a grillbe táncolni . . . Tíz éve nem találkoztam vele. Ma is ugyanolyan sugárzóan szép és tiszta, mint akkor volt, amikor elmentem tőle . . . És most megint minden az eszembe jut!

Zavarosan a messzeségbe nézett. Aztán bugyogva kiömlött szívéből a mult, amelyet újra feltépett egy asszony suhanása.

— Ő nem ismert meg. Mosolyogva ment el az asztalok között, be, a táncterembe. Az első pillanatban utána akartam sietni, mégis itt maradtam. Miért? A kettőnk élete tíz évvel ezelőtt befejeződött. Nekem jutott a magány és a tenger, neki a család és a boldogság . . . Figyelj ide, elmondom.

Koccintottunk. Egy hajtásra kiitta poharát.

— Keménykötésű, fölényes fickó voltam — szólalt meg ismét a kapitány. — Ő is ezért szeretett belém, mert más voltam, tudtam más lenni, mint a körülötte lebzselő, társaságbeli gavallérok. Az apját ellenforradalmárként végezték ki a vörösök, egyedül maradt az anyjával. Akkor még én sem tudtam, hogy merre és hová

vet el a sors, leszerelt tengerészként bolyongtam Budapesten. Sokat nélkülöztem, de . . . fiatal voltam. Huszonnyolc éves, Marietta tizennyolc mult.

Csillogott a szeme, ahogy beszélt.

— Nagyon szerettük egymást. Másfél évig tartott ez a bolond, gyermekien őszinte szerelem. Nagyon összeillettünk. Előre eltaláltam gondolatát, sokszor ugyanazon percben indultunk el egymás felé, és mire kérdezhettem volna tőle valamit, már felelt is rá. Istenem, mit kérdezhet egy fiatalember a leánytól?!

— Szeretsz?

Különös, éneklő hangon, amelyben benne dalolt a félelem, boldogság, tavasz és alázat, mindig ezt felelte:

— Hát persze . . .

És ekkor nevtünk, mert egymással volt tele a szívünk.

— Aztán megkaptam a hajóra a behívót. Érdekes véletlenek folytán és a háborus érdemeimre való tekintettel, magyar fiú létemre felvettek egy olasz hajóstársasághoz. Boldog örömmel rohantam el hozzájuk. Fecsegetem össze-vissza, a férfi ujjongásával, aki hosszú tétlenség után újból munkát kap kezébe. Ő velem örült, azután elkomorodott:

— Elmész . . .

Rádöbbsentem, igaza van. Ha elmegyek, itt kell hagynom őt. Két napig vitakoztunk, gyötörtük egymást. Fogadkoztunk, hogy sohasem feledkezünk meg a másiktól, várunk és kitartunk . . . Azután nehéz és kiszáradt szívvel elutaztam . . . Levelek jöttek, levelek mentek . . . Másfél évig. Amikor megkaptam első szabadságomat és száguldva hazarohantam, elég volt egyetlen pillantás a szemében. Ezt ragyogta:

— Hát peccersze!

Később mégis megdöbbsentem attól, amit láttam.

Nagyon rosszul álltak. Édesanyja özvegyi nyugdíja parányi volt, adósságuk kezdett felgyülemelni, Mariettának gépírónői állást kellett vállalnia fillérekért. Nekem rettenetes volt ezt tudnom, aki a legnagyobb fényűzést láthattam hajónkon, amely unatkozó amerikai és angol misszeket vitt Egyiptomba. Mariettáék majdnem nélkülöztek.

Öt nap mulva az anyja fogadott délután. A leány még nem jött haza, egyedül voltunk. Az özvegy akkor így szólt hozzám:

— Kornél, szeretnék őszintén beszélni magával.

— Tessék?! -- kaptam fel ijedten a fejem.

— Ne haragudjék, de ez nem mehet tovább, Észrevehette, hogy milyen szegények lettünk . . . Fáj a szívem, amikor ezt nyíltan megmondom, de maga csak évek múlva jut olyan helyzetbe, amikor már eltarthat egy asszonyt. Azt mi nem tudjuk megvárni . . . Van itt egy vagyonos ügyvéd, nagyon tetszik neki Marietta . . . Magának meg kell értenie engem, és szabad kezet kell adnia a leányomnak . . .

Azt hittem, hogy vége mindennek! Tusáztam vele, magammal, a szívemmel, mert Mariettának nem szóltunk. Neki nem volt szabad megtudnia, hogy áldozatot hozok érte. Úgy kellett elmennem, mintha én akarnám. És négy nap múlva, amikor visszautaztam, teljesítettem az anyja kérését . . .

Nem írtam és nem néztem többé feléjük. Egyszer később, amikor már akkora lett a fizetésem, hogy nyugodtan eléje állhatam, megkíséreltem felkutatni: akkor született meg a gyermeke. Késő volt.

A kapitány maga elé bámult.

— Hát így volt? — mondtam halkán.

— Így.

A táncteremből lágyan szűrődött ki a divatos dallam:

*„Csak te, egyedül te vagy a minden,
Ki betöltöd köröttem a szobát . . .“*

Nagyon nagy csend volt a szívünkben . . .

III.

Ebben a pillanatban a kapitány kiegyenesedett.

A bíborfüggöny mögül két férfi kíséretében karcsú, magas asszony lépett ki, könnyedén fogva össze vállán a kékróka belépdőt. Fekete ruhát viselt, amelyből csak a kétsoros gyöngynyálánca villogott ki. Nem volt szép asszony, de csodálatos báj és tisztaság sugárzott le róla, amint ringó léptekkel áthaladt az éttermen. Mindenki utána nézett.

A kapitány felállt.

Arca sápadt volt és hideg, a látszólagos nyugodtság alatt azonban feszülten rángatózott minden idegszála. Éreztem, hogy fejtől a lábáig egyetlen visszafojtott remegés. Így várta, hogy az asszony elsuhanjon asztalunk előtt.

Az asszony arcán kedves mosoly simult szét. Talán öt mé-

terre lehetett tőlünk, amikor észrevette a mozdulatlan szoborként álló kapitányt. Ebben a percben megváltozott a tekintete: ijedtség, öröm, feltörő boldogság, fájdalom és könnyes alázat cikkázott át a szemén. Pilláját egy villanásra lehunyta, azután tágra nyílt a szeme, hogy szomorú mosolyával végigsimogassa az előtte tisztelgő férfit. Alig észrevehetően biccentett a kapitány felé, aki ekkor meghajtotta fejét. Így borulhat le mélységes alázattal a japán a virágba bomló cseresznyefa előtt, amely a multat, a jövőt, a szépséget és az életet jelenti számára. Így köszönheti a férfi az emléket, amely örökre elsuhant mellette.

— Ő volt az! — súgta rekedt, fáradt hangon a kapitány. — Azt hiszem, hogy utoljára láttam.

Visszaült helyére. Tekintete ismét a messzeségbe tévedt, káprázva és könnyesen, mintha nyitott szemmel nézett volna a sugárzó napba, amely többé nem fog rásütni. Soha sem.

KERECSENDI KISS MÁRTON:
ÉNEK A TŰNT KEDVES UTÁN.

Reám borulsz a télben,
mint a hó, puhán.
Hangod pihegve száll, mint
sóhaj csend után.

Üzensz nekem tavasszal,
küldöd a rügyet.
A kis füvek belőled
nyujtják kezüket.

Ragyogsz az érett nyárban,
szagos asztagon,
neved buzavirág közt
felmagasztalom.

Véled borong a lágyszősz,
a rozsdás avar.
Leomlok én is hozzád
alkonyaival.

RÉVEDEZŐ.

*Völgyben fekszem,
szálldosnak fölöttem
hazatérő madarak s dalok,
mig a dombon egy árva fenyőfa
felnyársalja
a kövér napot.*

*Puha kendőt
terít a csendesség.
Füvek vágyát emeli a szél
a réteken. Dongója a nyárnak
már csak bennem
zümmög és beszél.*

*Rózsaszínü pénzt
tesz a szememre
hamvas ujjával a szürkület,
nem látom a felhőket, csak sejtem
lomha, gomolygó
ezüstjüket.*

*Mint játékos kölyök-
kutya, lágyan
harapdál az álom a fűvön,
vigyáz reám százezernyi élet
s elosztódom
apró szívükön.*

*Megébredek.
Hunyorgok az égre.
Találgatom, hogy ki ballag ott?
Ősz fejjel a Mennyei Tanító
s kérecednek
a kis csillagok,*

SZERETETT AZ ISTENADTA.

*Azt akarom elmondani,
hogy megjárta Balog Jani.*

*Kovács Eszter szeme szép volt,
kéken nyilott, mint az égbolt.*

*A kiskapu megcsikordult.
Balog János kése csorbult.*

*Hű kutyája elkísérte.
Saroglyával mentek érte.*

*Pünkösd reggel, itt a patak
partján lelték, a fűz alatt.*

*Szeretett az istenadta,
föld felette, föld alatta.*

„MIENK EZ A MŰVÉSZ!“

Irta: PALLAY JÓZSEF.

Lehet-e kelet és nyugat országútjának egyik városában, tatárjárás, törökdulás, szegénység s állandó fegyverzaj kísérete mellett művészi vonatkozásokat keresni: fehérvári művészetéről beszélni?

Ne induljunk olyan csapáson, mely családfák kutatásával próbálja bizonyítani, hogy egyik másik művésze az országnak „voltaképen“ fehérvári, mert vakdülőbe jutunk.

Tekintsünk mélyebbre, tegyük túl magunkat kicsinyességeken és hiúságon, legyen bátorságunk őszintének lenni, — mint ahogyan őszintén merjük a romokat mutatni a városunkba jövő idegennek, s ezzel mégis mindennél többet mondunk Fehérvárról — s akkor nem nevek kerülnek elénk, hanem valami más, ami csodálatosan ragyog, világít, sugall és éltet, mert akkor megérezzük ennek a városnak, ennek a helynek szellemét, a genius loci-t. Itt Szent István szelleme szól hozzánk, itt Szent Imre fogja az ifjúság kezét, itt Mátyás király igazságáé a döntő szó. Akik ezt meghallják, akik ezt megérik, azok az igazi fehérváriak. Mi sem természetesebb, minthogy a kiválasztottak, a többenél érzékenyebb lelkűek, a művészemberek hallották és hallják meg elsősorban ennek a városnak szavát.

Michelangelót minden vele foglalkozó joggal nevezi római művésznek, s valóban lehetetlen, hogy ne érezze valaki, aki Rómában járt, Michelangelo elválaszthatatlanságát az örök várostól. Bizony nevetséges lenne Capreset — ezt a kis toscanai városkát, ahol Michelangelo meglátta a napvilágot — úgy emlegetni, hogy ez adta a világnak a Szent Péter-templom kupolájának alkotóját, vagy a Sixtus-kápolna freskóinak mesterét. Az Isten kifürkészhetetlen akaratából Michelangelóban olyan képességek rejtőztek, amelyek őt képessé tették örökértékű remekművek megalkotására. De ehhez nem elég megszületni, ehhez nem elég a tehetség birtokosának

lenni, ehhez a képességek kifejlésére alkalmas talaj, ösztönzés és sugallat is kellett. És mindezt Róma adta meg Michelangelónak. Nem véletlen, hogy az örök szó igazi értelmét a piramisépítők óta talán senkisem tudta úgy felfogni, mint Michelangelo. Hozzá az örök város szólt, — igaz, hogy e város szavának II. Gyulák és Medici pápák voltak a tolmácsai — s őt az Isten olyan képességekkel áldotta meg, hogy nemcsak meghallotta, de ki is tudta fejteni alkotásaiban az örök város szavát, szellemét. Csodálatos találkozás ez: az Egyház, melyen a pokol kapui sem vehetnek erőt, s Michelangelo a zord titán, aki emberfeletti feladatokat old meg. Kérdezem hát: van egyáltalán köze a szülővároskának Michelangelóhoz? Michelangelót az Isten közelsége, az Egyház szelleme, Szent Péter sírjának sugallata, zseniális pápák ösztönzése, egyszóval Róma adta a világnak.

Vagy nem csodálatos-e az, hogy Candiában, Kréta szigetén a XVI. század közepén megszületik egy görög ember, névszerint Domenico Theotocopuli, aki később Olaszországba kerül, ott a nagy olaszoktól tanul, Tiziantól, Tintorettótól, Paolo Veronesetől, ezektől a ragyogó velenceiektől, s azután harminc éves korában — máig is kideríthetetlen, hogy miért — Spanyolországba kerül? Letelepszik Toledóban, s abban a Spanyolországban, ahol akkor a rafaelli piktúra hódít, ott ez az idegen, akit a spanyolok származásáról *el Greco*-nak — görögnek — neveznek el, ez a görög kezd spanyolokat festeni, spanyol tájat, spanyol embereket, spanyol témákat; s ami a lényeges: nem etnografiai érdekességeket gyűjt, hanem a spanyol szellemet, a spanyol lelket, az igazi, a legtisztább spanyol művészetet adja; s ne higgyük, hogy ez csak az idegenek vagy a későbbi kor belemagyarázása, mert korának spanyoljai is így vélekedtek róla. Valóban a spanyol extázist sem előtte, sem utána senki így kifejezni nem tudta. Egy tekintet Szent Ferencére, vagy Magdolnájára, s mi ma 1942-ben úgy érezzük, hogy az ő művein keresztül tudjuk megérteni igazán az alkazári hősöket, a vértanúk rendíthetetlen hitét, a spanyol háború megszámlálhatatlan sok mártírját. Nem kiáltó példája-e Greco annak, hogy van genius loci, hogy van helyi szellem, csak kellő érzékenységű lélek kell hozzá, hogy meghallja a szót; s istenadta tehetség, hogy ki is tudja azt fejteni?

Vitatkoznak a művészettörténet adatkeresői azon, hogy a Pisanok közül melyik született valóban Pisában, s melyik vette fel nevéhez a városnak nevét, Andrea, Giovanni, Niccolo vagy Nino-e, egyet

elvitatni nem lehet, — s ez a lényeges — hogy örökre összeforrtak lélekben a márványtornyos csoda városával.

Ha mármost ebből a szemszögből nézzük a fehérvári vonatkozású művészeket, akkor boldogan mondhatjuk, — nevek emlegetése nélkül — hogy vannak sokan olyanok, akikhez ez a hely szólt, s akik e hely sugallatára, ösztönzésére alkottak remekműveket. Olyanok is, akik bár idegenbe szakadtak, de a lelkük itt formálódott, olyanok is, akik idegenből jöttek, de itt szólaltak meg. Szent István királynak névtelen kőfaragói, freskófestői, ötvösei, ha olaszok, vagy más nemzetiségűek voltak is, itt mégis a királyi gondolatnak lettek megteremtőivé, mint ahogyan az olasz Gellért a legszebb magyar liliumot nevelte Imre hercegből. Egy remekmű megalkotásának annyi összetevője van, hogy azokat kielemezni igen nehéz, sokszor lehetetlen, de egy bizonyos: minden adottság mellett alkotójának lelkülete a döntő fontosságú.

Ilyen megvilágítás mellett érdemes lenne összevetni egy Sambach vagy Maulpertsch magyarországi, vagy éppen fehérvári munkáit máshelyütt, mások ösztönzésére festett remekeivel. Úgy érzem, nem lenne meddő kísérlet ez, s olyasvalamire világíthatna rá, amely figyelmen kívül nem hagyható akkor, ha egy műalkotás létrejöttének rejtélyes körülményeit vizsgáljuk. Ezért van, hogy egy-egy munkájukon keresztül fehérváriaknak érezhetjük a külföldieket is. Téves az a felfogás, hogy: jöttek, néhány év alatt megfestették templomaikat, megfaragták szobraikat, elkészítették oltárképeiket, azután aranyokkal megrakodva visszamentek. Ez a megállapítás csak az iparosokra, a mesteremberekre vonatkozhatik, a művészekre soha! Hogyne éreznénk hát magunkénak Aba-Novákot a nélkül, hogy el akarnánk venni másoktól! Nem az én feladatom, hogy az ő nagyságát méltassam itt, én csak azt szeretném itt leszögezni s mindenki elé állítani, hogy Aba-Novák elválaszthatatlan Fehérvártól, mert ez a város adott ösztönzést, sugallatot ahhoz, hogy nagy lelkének érzéseit alkotásokban kifejezésre juttassa. Miénk ő annyira, mint ahogyan Kerekes József a miénk volt mindig, s ne botránkozzék meg azon senki, ha azt mondom, semmi különbség a kettő között akkor, ha fehérvári szemszögből nézem őket. Mindketten hallották e város szavát, meghallották, megértették s nekünk alkotásaikon keresztül átadták. Ebből a szempontból mérlegelve mellékes, hogy az egyik hatalmas tudású, zseniális képességgel és fölényes művészi kifejezőképességekkel rendelkező, tudatos mester volt, aki itt elsősorban a magyar történelem szavát hallotta

meg, a másik pedig ösztönösen érző, szebb feladatokra hivatott halk szavú lírikus. Nem azért valljuk magunkénak egyiket, mert itt festett freskókat, s nem azért fehérvári a másik, mert ennek a városnak határában festette képeinek javát, hanem azért a miénk mindkettőn, mert ez a város, ez a hely sugallta műveiket, s ebből a szempontból mellékes, hogy az egyik Székesfehérvár városának történelmi nevezetességeit adta hatalmas freskókon, a másik pedig a Sárrét és a fehérvári zsellérházak lelkét szólaltatta meg kisméretű vásznain.

Tudatosan kerültem, hogy szóljak az élőkről is. Nem hírverés a célja ennek a pár sornak, hanem az, hogy rávilágítson valamire, amit hajlamosak vagyunk figyelmen kívül hagyni, s mindenáron tudományos, kutató módszereket alkalmazunk ott, ahol annak nincsen helye. Mert sokszor elfelejtjük, hogy az igazi művészet ott kezdődik, ahol magyarázni nem lehet.

Ez a város reneszánszát éli. Itt nem új szellem alakult, hanem az igazi újult fel. Szent István városa önmagára eszmélt. Ez a város nem nevet ragyogtat, hanem szellemet sugároz, s bizony-bizony nem a matricula bejegyzései, hanem a lélek, a szellem, az örök a maradandó.

SZERENÁD.

Irta: B. SZABÓ ISTVÁN.

A grófkisasszony a Széchenyi-utcában lakott. Két szeme egy-egy csokor frissen nyílt nefelejcs, két arcocskáján a rózsaujjú hajnal pírja dereng, két ajka feslő, tűzpiros rózsabimbó, a haja színarany, termete nádszál, a Hosszúsétatér mentén a legszebb virágszál.

Eme nem egészen eredeti leírás után bevallhatom, hogy Dóra konteszbe szerelmes volt az egész nyolcadik osztály, melynek padjaiban magam is meghúzódtam. Május volt akkor is, és így érthető, ha az alkonyati órákban az egész nyolcadik osztály a Széchenyi-utcának évszázadok köszörülte, bütykös flaszterét koptatta. A kontesz sűrűn ki is tekingetett az ablakon, és meg kell adni, nem fukarkodott a mosollyal.

Nem is csodálható ez a pazar bőkezűség. Az akkori nyolcadik osztály nem holmi tejfölösszáju tacsókókból állt. Varga Pistinek például olyan fekete bajusz kunkorodott az orra alatt, hogy némelyik huszárkáplár is megirigyelte tőle. Birecky Ferinek is gyönyörű bajusza volt, még ma is azt sajnálja legjobban, hogy miért kellett neki azt örök időkre leborotváztatnia. Simon Lacinak csak amolyan libapihe ütközött a szája két peremén, de az édesapjától elcsent "Tiszaujlaki bajuszpedrő" segítségével már két parányi dárdat tudott összesikeríteni a szája szögletében. — Dóra kontesz mégis Simon Lacira mosolygott a legsűrűbben és legkedvesebben. Hja, a női szívek hajlandóságának görbéi kiszámíthatatlanok.

Simon László nem tartozott a kiváló matematikusok közé — legalább Ereky tanár úrnak ez volt a véleménye, — mégis kiszámította ezt a szív-görbét.

Összetoborozta az osztály nyolc legjobb dalnokát, és duplakvartettet szervezett belőle. A Birecky Francinak olyan tenorja volt, hogy hallatára a női szívek megolvadtak a gyönyörűségtől, a Varga

Pisti basszusa pedig úgy zúgott, mint a Náci-harang a ciszterciek tornyában.

Nos — dictum-faktum — betanultunk néhány divatos nótát, a legdivatosabbakat, hogy aszongya: „Megkondult a kecskeméti öreg templom nagy harangja...“, meg azt, hogy aszongya: „Szőke kislány csitt, csitt, csitt...“ Úgy csittegtünk-csattogtunk, mint nyolc fülemüle. Kiállottunk azután a Hosszúsétatérnek arra a pontjára, ahová a Dóra konteszék kertje nyílt, egy magas jegenyefa alá, és minden este szerenádot adtunk. A kontesz a kerítésen belül kuncogott, krárogott, köhögött, így adván tudtul nekünk, hogy hallja, élvezi és megéri a szerenád.

Csendes májusi est volt. Ott álltunk a hosszúsétatéri jegenye alatt, és átszellemülve fújtuk a divatos dalt.

*Jaj, de szép az aratónak,
Mikor forró nyár hevében,
Egy magányos bükk tövében,
Pihenni s nyugodni tér,
Jaj a szerelemböhónak,
Jaj a szeretőtartónak,
Nincsen álma, nyugta, éjtszakája,
Ki boldogabb az aratónál,
Sorsát más nem élvezi,
Nem élvezi, nem élvezi.*

Simon Laci átszellemülten dirigált, a szíve, a lelke ott lüktetett a dalban. Amikor a strófa közepére értünk és elzokogtuk, hogy:

Jaj a szerelemböhónak,

a jegenyefa mögül előlépett Kalocsay tanár úr, az osztályfőnök. A fehér-fekete reverenda úgy lebegett rajta, mintha kísértet lenne. A torkunk összeszorult, és a következő verssorból már csak a „jaj“ fért ki rajta. Kalocsay tanár úr végignézett rajtunk és biztatólag szólt:

— Fiaim, csak énekeljete!

Mi tudtuk nagyon jól, hogy ez a mondat nem a hazafias líra egyik termékének röpké idézete, hanem keserű-gúnyos jelzője az elkövetkező eseményeknek. Ezért úgy rebbentünk szét, mintha ott sem lettünk volna.

Másnap reggel olyan drukkolások között mentünk a gimnáziumba, aminőre még nem volt példa gimnazista korunk nyolc esztendeje alatt, pedig adódott alkalom erre azelőtt is bőven. Az első óra matematika volt. Ereky tanár úr nagyon mosolygó ábrá-

zattal szállta meg a katedrát, és kinyitotta a félelmetes noteszt. Azután ezt rebegé:

— Simon László édesfiam jöjjön ki, hozza magával a logaritmus könyvet, a karmesteri pálcát azonban hagyja a padban, arra most nem lesz szükség.

Simon László kiállt a pad elé. Ereky tanár úr szemöldöke felszaladt a feje tetejére, a két fülcimpája vésztojóslóan mozogni kezdett, azután diktálta a feladatot.

— Álljon kedves ifjú a táblához. Adva van egy 7 méter magas jegenyefa, mondjuk a Hosszúsétatéren. A jegenyefa derékszöget alkot a talajjal. A hold fényesen világít. Az árnyék hegyesszöget alkot a fa csúcsával. Az árnyék a kertben fekvő épületnél végződik. A fa tövében ifjak énekelnek. Kiszámítandó, hogy hány másodperc alatt ér el az ének hangja a ház ablakáig . . . ! Ismétlje el a feladatot.

— Jaj . . . !

— Ne „jaj“-gasson kedves ifjú — szölt a tanár úr — ez nem szerenád, hanem trigonometria, háromszögtan kedves ifjú. Ezt nem énekelni kell, hanem tudni.

Mit kertelgessünk? A feladatot nem sikerült megoldani, és Laci beszekundázott annak rendje és módja szerint.

A második óra bölcsészettan volt. Vas tanár úr arca most is a szigorú jószág örök derűjét sugározta. Ő Birecky Francit szólította ki a katedra előtt elterülő vesztőhelyre. Egy cédulát vett elő és olvasni kezdett:

*Jaj, de szép az aratónak,
Mikor forró nyár hevében,
Egy magános bükk tövében,
Pihenni, nyugodni tér.
Jaj a szerelemböhónak,
Jaj a szeretőtartónak,
Nincsen álma, nyugta, éjtszakája,
Ki boldogabb az aratónál,
Sorsát más nem élvezi.*

— Ismeri ezt a gyönyörű költeményt?

— Ismerem . . . — nyögte Franci keservesen.

— Nos, szíveskedjék nekem kifejtteni, hogy hova rejtette a költő ebben a versben a logikát. Szerelmes volt-e az arató? Szerlemböhó és szerelemtartó volt-e? Ha igen, miért volt neki szép, amikor nem volt álma, nyugta, éjtszakája? Miért jaj tehát a szerelemböhónak? És ha jaj neki, mégis, miért nincs boldogabb az aratónál, és sorsát más miért nem élvezzi?

PUSZTA SÁNDOR:
HAJNALI LECKE

*Mi volt ma reggel nem tudom, de
Megbolondult egy rigó.
A nyitott ablakon beszállt
S kezdődött a ribilió.
Levert egy vázát és a virág
A szőnyeg porára hullt
Ha akt helyébe lépne élő —
Most láttam, milyen kifakult.*

*Élni kezdett ezer virág,
Bolondul vert a szívem,
Nem tudom mérges vagyok-e, vagy
Csak rettentőn irigyelem
Ezt a bolond állati bölcset,
E tollbazárt kicsi tavaszt,
Puskámra szállt és kajánul,
Bután babrálta a ravaszt.*

*Rádió szólt nagy kevélyen:
Hálló, hálló itt Budapest!
Visszafütyült, mint egy kamasz.
Na, nézd a kis kotnyelest,
A könyvespolcon tollászkodik,
S mélytűzű szép szén-szemén
Nincs szemüveg, de okosabb,
Fogadok, mint te vagy én.*

*Aztán sirrsurr, fittyethányva
Kiszállt a nyitott ablakon,*

Francit kiverte a hideg veríték, de néma maradt, mint az éj, mit nem ver fel a szerenád csendje.

— Nos . . . ? — kérdezte a tanár úr — nem beszél? Láska kérem, ha a jövőben nem lesz nyugta, éjtszakája, inkább a filozófiával foglalkozzék, ne szerenáddal, akkor nem fog úgy beszekundázni, mint most.

A következő német órán Berger tanár úr arca a szokottnál is vörösebben fénylett, és cvikkere alól haragos hullámokat szórt a légürbe. Varga Pistire került a kivégzés sora.

— Maga, barátom, igen rossz viszonyban van a német nyelvvel. Azért egy egész könnyű kis verset adok önnek fordítás végett.

Az első padban mögötte ült a tiszta jeles Karpelesz Rudi. Hátranézett, mintha mondani akarta volna :

— Most súgj, ha Istent ismersz !

— Olvasom a szöveget, — folytatta Berger tanár úr. — Jaj, de szép az aratónak !

— Ajvé . . . — sugta Karpelesz.

— Ajvé . . . — mondotta Pisti.

— Figyelmeztetem, barátom, hogy német óra van és nem héber. Tehát fordítsa németre. Jaj, de szép az aratónak !

Súgott a Karpelesz :

— Vájgeschrien . . .

— Vájgeschrien, — nyögte Pisti, — wie schön ist dém Strohschneider . . .

— Hát kedves barátom, a Strohschneider az nem arató, hanem szecskavágó, a schön meg schön, a felelete pedig szekunda. Most már mondhatja, hogy vájgeschrien . . .

Mit szaporítsam a szót. Mindnyájunknak kijutott egy-egy szekunda azon a napon, kik dalárai valánk az emlékezetes dupla-kvartettnek.

Sajgó szívvel, de egy-egy szekundával gazdagabban gyűltünk össze a Széchenyi-utca flaszterén, és megállapítottuk egyrészt, hogy egy szekunda nem a világ, másrészt, hogy a kontesz eny nyit legalább is megér. Egyszer csak közelünkbe ért egy pár. A kontesz jött egy aranypitykés, pengő sarkantyus ulánushadnagy karján. Észre sem vett bennünket, keresztül nézett rajtunk, mintha üvegből lettünk volna.

Mikor elnyelte őket az alkonyat, összenéztünk . . . Azután nyolcan nyolc felé mentünk szóltanul. És abban a percben kirepült szívünkéből a szerelem, mint a felszakított ajtajú kalitból a kismadár.

*De visszajött, mert bánta, hogy
Én a rádiót hallgatom,
S újra kezdte a mókáit,
Egy képrámán hintáztatott,
Nem is tudta, mit tett velem,
Mennyire megbolondított.*

*Egyszerre láttam e rút kor
Csődjét, az embert, a beteget,
Ki megöli lassan magát,
Hogy megőrizze az életet!
Hogy megőrizzen s megelőzzön
Elmulás . . . jaj, valamit . . .
Bolond rigó, ne ijesztgess,
Hangod, mint a dinamit*

*Robban fel most a szobában,
Szétrepedt a vak világ,
Köszönöm, te kiabáltad
Ki az élet igazát:
Hogy szárnyunk van és jön a tavasz,
Ki se tud nekünk ártani . . .
Már kintről trilláz s hívogat, hogy
Jöjjenek én is játszani . . .*

A LEGYŐZÖTT.

Irta: HENDI REZSŐ.

I.

Kovács úr az udvaron állt és gyönyörködött újonnan kikelt csibéiben. Gyermekesen lelkesült fejlődő gazdaságáért. A nyugdíjából élt, szerényen, de gondtalanul, a hosszú hivatalnokoskodása fegyelmében megszokott takarékossgal.

Eddig az irodák levegőjét szívta, és háta, amely most annyi gyöngédséggel hajolt a kis csipogó állatkák fölé, negyven eszten-deig görnyedt a száraz ügyiratsomók tetején. Ennyi unalomban és gépszerű robotban lerótt évig kellett fényesítenie nadrágjait, amíg kiülte magának egyetlen álmát: a gazdasági-udvarral és kerttel körülvelt kis viskót.

Úgy vonult ki irodájából, mint valami fásult, bukott fejedelem. Amikor utoljára lépett el íróasztala mellett, gőgösen félrefordította a fejét. A küszöbön megállt ugyan egy másodpercre, de aztán betette maga mögött az ajtót, anélkül, hogy csak egyetlen pillantást vetett volna is vissza.

II.

A házikó vidáman, fiatalosan állt a reggeli napfényben. Az udvar kékespárás szegletei még szunyókáltak a nyugodt csendben, de Kovács úr már talpon volt, és hozzálátott a munkájához: szép, megszokott sorrendben, mint minden reggel, ugyanebben az időben. Most az etetésnél tartott.

A kotlós jól megtermett példány volt, fontoskodó, zsémbes és erélyes.

— Mint a Boldizsárné, — gondolta.

Kovács úr körül vagy tizenöt apró, pelyhes csibe ugrándozott,

csipogott, egymás hegyén-hátán rohantak gyügyögő hívására, apró szárnyukat boldogan széttárták és szaporán szedegették a finom adományt. Anyjuk tompa torókhangon kínálgatta őket, el-elasztította a túlbúzgókat, adogatott szemet a szerényebbeknek, eligazította, rendben tartotta őket, egyszóval szigorú, de igazságos volt.

— Sokkal különb, mint a Boldizsárné, — bólogatott Kovács úr, — nincs nála különb anya faluszerte . . . Jössz vissza, huncutja . . . — kiáltott egy eltévedt kis pihésre, — . . . nézd, nézd, erre, no . . . csakhogy megértetted végre . . .

Hosszan elnézte a kotlóst:

— Boldizsárné veri a kölykeket és zavarja őket munkára, de táplálásukról gyalázatos módon gondoskodik. És olyan rongyosan szalajtja őket, hogy szájalom rájuk nézni . . . Ebben meg . . . állati jóság lakik . . .

Mosolyogva siklott szeme a kis nyűzsgő hadra, és öregesen rázogatta a fejét:

— Mennyivel különbek, mint a Boldizsárék . . .

III.

Elmúlt vagy másfél hónap.

Kovács úr nézeteiben bizonyos változás állt be.

Most is ott állt az udvar közepén és etetett, de már egészen más kép tárult eléje, mint nemrégiben. Két hétig nem járt itt, az ágyat nyomta hűléses betegségével. És a kotlós e közben közönséges tyúkká vedlett, érzelemnélküli, szürke szárnyassá, többé nem szépítette meg az aggodás és a jóság. A maga begyét tömte a hónon összekapkodott eleséggel. Ivadékai megnövekedve, nekitollasodva ugrándoztak elő az udvar minden zúgából, idegenül egymás iránt és ellenségesen az anyjukkal szemben. Az egyik helyen, ahová nagyobb halom ennivaló hullott, még dulakodás is támadt.

Akár csak a Boldizsárék . . . Hess innen, ocsmány féрге, — hessegetett egy nagy barna csibét, — nem tudsz emberségesen viselkedni! Nézd, a nyomorultját, még szemtelenkedik is . . . Visszajön és újra marakodik . . .

Lódított egyet a karján, újabb eleséget szórt a földre. Néhány csibe köréjesereglett. A nagy barna otthagya zsákmányát és loholt a többi után. Erősebb volt azoknál, könnyen szétzavarta őket. Néhány toll repkedett a levegőben.

— Te gyalázatos, — rivalt rá Kovács úr felháborodva.

A barna félreugrott, de a következő pillanatban megint ott volt az eleségnél, és máris taréjon csipte egyik testvérét.

Kovács úr nagyot fújt mérgében.

— Utálatos jószág! — mondta rekedten.

IV.

Ettől kezdve mindig szemmeltartotta a gömbölyű, barnatollú csibét, de hiába próbálta magához édesgetni, hiába szólt hozzá szelíden, türelmesen, az csak arcátlanul viselkedett továbbra is. Önző, fukar és kegyetlen volt. Hol a többi csibét kergette, hol az anyjával rúgta össze a port, hol a veteményeskertbe szökött, és a fejlődő palántákban pusztított, hol meg a konyhaablak párkányára tett levesestálat taszította le. És evett, szorgalmas kapkodással, amennyit csak el tudott harácsolni a többiek elől. Rövidesen akkorára gömbölyödött, hogy az anyja csak árnyalatokkal maradt természetesebb.

Egyszer Kovács úr nagy rikácsolásra riadt fel az udvar végébe helyezett heverőjén, ahová ebédutáni szunyókálásra dőlt le; észrevette, hogy a barna harciasan viaskodik egyik satnya testvérével, tépi, ráncigálja, ahol éri, az meg kétségbeesett együgyűséggel védekezik és menekülni akar.

— Nyomorult! — üvöltött fel Kovács úr, — megdöglesz!

Úgy elöntötte a harag, hogy szinte beleszédült. Felpattant és körülnézett. A kerítés mellett hevert néhány zöldbabnak és paradicsomnak szánt karó. Hirtelen felkapott egyet, és teljes erejével odahajította. A karó nagy port vert fel az alaktalan gomolyag körül. Éles krákogás és néhány tompa szárnycsattogás hallatszott. Egy pillanattal később pedig megdöbbenve látta, hogy a kis satnya csibe élettelenül, véresen fekszik a porban elnyúlva, míg a gonosz barna már az udvar másik végén szalad, és épen egyik szokott alagútján akar a veteményeskertbe jutni.

Bambán nézett utána, majd a kis véres hullára. Ide-oda járt a tekintete. Egy lépést tett a menekülő felé, és már egy új karót szemelt ki, de aztán megállt. Megint a kimúlt jószágra nézett.

— Szegénykém, — sóhajtott.

Odament hozzá, felemelte és hosszasan, bocsánatkérően simogatta. A kert hátulján ásta el.

Amikor befejezte, letörölte a verejtékét, és lassú, fáradt mozdulatokkal indult befelé a házba.

V.

Kimondta a halálos ítéletet. Megparancsolta, hogy másnap reggel nyakazzák le a barnát.

— Én eszem meg, — mondta dühösen, — és semmi más nem kell hozzá. Magatoknak készíttetek, amit akartok, de ezt az átkozott férget én falom fel az utolsó porcikájáig. Legalább addig bosszút állok rajta, amíg rágom a húsát.

Megtörtént a gyilkosság. Amikor a pecsenye már javában sistergett a tűzhelyen, Kovács úr bekandikált a konyhába, és szétágult orrlyukkal szaglászta az egész helyiségben szétáradt illatot.

A család még nem készülődött az ebédhez. Most nem törődött vele, ma nem követelte meg, mint rendesen, hogy egyszerre üljenek az asztalhoz. Örömtől csillogó szemmel telepedett le. Görcsös sietséggel ragadta meg az evőeszközt. Falt, nyelt, szinte rágás nélkül, mohó, étvágytalan étvágygal, vak győzelemittassággal. A figyelmeztetések sem használtak. Ne egyék ennyit, hiszen máskor csak csipegeti az ételt, mint egy kis veréb, most meg úgy lakmározik, mint valami tizennyolcéves kamasz. Nem kér tanácsot, tudja, hogy mit csinál.

Tíz perc alatt végzett az ebéddel.

Kiállt a ház ajtaja elé, szétvetett lábbal és összefont karral, mint ahogy a számúzótt fejedelmek szoktak, amikor visszanyerik hatalmukat országukban. Egészen bent valahol egy kissé mégis megriadt. Valami nehéz súlyt érzett a gyomra tájékán. Eh, majd elmúlik, sétál egyet.

A nyomás egyre elviselhetlenebb lett. Elmúlt egy negyedóra, odabent épen ebédeltek, senkinek sem jutott eszébe, hogy iránta érdeklődjék.

Néha szédülés fogta el és levegőért kapkodott. Betámolygott a kertbe, de ott már úgy elhagyta az ereje, hogy le kellett ereszkednie a káposztapalánták közé. Riadt tekintettel nézett körül, jön-e valahonnan segítség.

— Győzött, még most is győzött, — suttogta elhaló hangon. — Te rosszindulatú féreg, te . . . csak azért voltál a világon, hogy másoknak árts . . .

Fájdalmasan felnyögött:

— Még a halálod után is . . . te . . . te . . . gonosz . . .

Sápadtan, megverten, legyőzöttén hajtotta le lüktető homlokát a porhanyós, gőzölgő göröngyökre.

GOSZTHONYI SÁRI:
BRONZTESTŰ EMBER A TAVON.

*Távoli zöldelő hegyeknek ölné,
A tó vibráló aranytükörén
Száz hullám vonaglón szerte hever,
Száz színt a színekbe locsogva kever.*

*Az Isten ragyogó jobb tenyerén
Szunnyad az ember kis csónak ölné,
Hullámok ritmusos ringató rendjén.
Napégett bronzarany bársonyos testén,
Vízgyöngyök opálos zöld tüze csillan,
Szemében azúros nyárege villan,
Vonuló felhőkre messze mereng,
. . . Valahol epedő sellő dala zeng.*

*Csendcsókok mámoros halk muzsikája,
Ábrándok himbáló nyáréjtszakája,
Tűzöntő nappalok érces szava,
Ostromló hullámok vészes tava,
Átremeg, átizzik bronzarany testén,
Ezen a ringató, sugaras estén*

*Bókoló falombok súgnak az éjben,
Virágok levele reszket a kéjben,
Álmodó pillének rebben a szárnya,
Siető felhőnek lebben az árnya,
Titkon az emberre lengeti fátylát,
Remegve öleli bronzarany vállát.*

*Riadó sirályok ezüstje kereng,
Valahol messze sellő dala zeng.*

MIÉRT KELL SZÜLETNI?

*Miért kell születni
Könnyekkel, vérrel, fájdalommal?
És növekedni,
Ezer riadó anyagoddal.*

*Miért kell virulni
Álmokban, lázban, szenvedéllyel,
S embernek lenni
Síró viharban, szenvedésben?*

*Miért kell hervadni
Néma, szomorú megadással,
És lehullni,
Szürke, borongó elmúlással? . . .*

A Z A L M A.

*Szenvedsz?
Tudom, mert én is szenvedek,
És szenvednek mind, akik emberek.*

*S tudod, mi rántott
Könnyek tengerébe?
Egy alma volt, az első nő kezébe' . . .*

NÉPZENÉNK ALAPFOGALMAI.

Irta: dr. SZEMERE GYULA.

A *népdal* fogalma a zenei folklóre területén járatlanok előtt meglehetősen zavaros. Bartók Béla, aki 1924-ben megjelent „A magyar népdal“ c. művében először foglalta tudományos rendszerbe a magyar parasztzenét, a népdalkincsben mindazon dallamok összességét látja, „amelyek valamely nép parasztosztályában kisebb vagy nagyobb térbeli és időbeli elterjedtségben, mint a parasztok zenei érzésének ösztönszerű kifejezői valaha éltek, vagy jelenleg élnek.“¹⁾

Semmikép sem szabad összetéveszteni e dallamokkal a *népies mődalokat* („*nótákat*“), amelyek olyan szerzők alkotásai, „akik bizonyos zenei műveltséget sajátítottak el, és műveikben hazájuk parasztzenéjének egynemely sajátosságát a magasabb műzenéből kölcsönzött sablonokkal keverik.“²⁾ A megkülönböztetés nem azért fontos, mert a népdal szerzőjét általában nem ismerjük, a népies mődal alkotója ellenben a legtöbb esetben kimutatható, hanem azért, mert a mődalból csak igen-igen ritkán lesz népdal, olymódon, hogy a parasztság dallam-, ritmus- és szövegbeli átalakítások után ösztönösen a magáénak vallja.

A népdal — nemcsak nálunk, máshol is — az írástalan, száj-hagyomány fenntartotta kultúra terméke. Csak a gyűjtő foglalja írásba; a maga természetes életében kóta nélkül, hallás útján terjed „szájról szájra“. A hagyományozásnak ez a módja kétféle következménnyel jár:

1. Egyes népdalok az őrző és hagyományozó réteg kihalásával megszűnnek. Pl. az 1910 táján élt, de azóta meghalt öregek dalait már nem éneklük.³⁾

1) Bartók: A magyar népdal. 1924. Rózsavölgyi. — V. lap.

2) U. o.

3) Kodály: A magyar népzene. 1937. Egyetemi nyomda. — 13. l.

2. A szájhagyomány útján terjedő népdal térbeli és időbeli vándorlása során változásokon megy át.

Ez utóbbi jelenség oka részben a hagyományozó egyénekben van, részben magában a népdalban. A dallam- és szövegőrző emlékezet ingadozásain kívül azt is megfigyelték folkloristáink, hogy a parasztságban erős átalakító hajlam él.¹⁾ De megvan a variabilitás néven ismert természeti törvény a népdalban is. Átalakító hajlam és átalakulási lehetőség együtt eredményezi az u. n. *variánsdallamokat*, ugyanazon dal vidékenként és egyénenként eltérő változatait. Előfordul, hogy a variánsokban az eredeti dallamnak csak a legfőbb lényege marad meg, s gyakori eset, hogy a gyűjtő csak nehezen döntheti el, vajjon egy-egy felbukkanó új dallam csupán variánsa-e egy már ismert másiknak, vagy önálló egyed.

Ha a variánsok egymáshoz földrajzilag közelebb fekvő vidékekről valók, akkor a dal jellegében kisebb fokú a különbség. Egymástól távolabb eső vidékek variánsdallamainak összevetése azonban gyakran arról győz meg, hogy a dal jelentős dallamszerkezeti és ritmusbeli módosulásokat mehet kereszttül. Az eddig gyűjtött anyagban vannak ugyan variáns nélküli dallamaink is, de nem ritka az olyan népdal sem, amelynek 20—25 változatát ismerjük.

Ha ezek után a népi dallamkincs egészét tekintve, vázlatos keresztmetszetet akarunk készíteni a magyar népdal életéből, a következőket állapíthatjuk meg:

Bartók idézett művének sajtó alá rendezése idején (1921. okt.) kb. 7800 dallam volt a gyűjtések eredménye. (Variánsokkal együtt!) Kb. 2700 dallamot gyűjtött Bartók, ugyanennyit Kodály, a többi Vikár Béla, Kodályné, Molnár Antal, Lajtha László és Garay Ákos gyűjtéséből került elő. A gyűjtött anyagnak kereken 30 % -a (2479) volt törzsdallam, tehát átlag 3 variáns jutott egy dallamra. Az 1921-es állomány napjainkig csaknem megkétszereződött.

E tekintélyes gazdagságú népdalkincs dallamszerkezet, ritmus, hangterjedelem, hangsor tekintetében különböző típusokba sorolható egyedeket foglal magában. Túlnyomó többségben vannak a 4 soros dallamok. (Bartók a variánsok figyelembevételével nélkül számított 2479 dallamban mindössze 76 két és 79 háromsorosat talált.)²⁾

Ritmus tekintetében két főtypust találunk. Dallamaink vagy

¹⁾ Bartók: I. m. VI. 1.

²⁾ U. o. LXV. 1.

giusto- (feszés, tánc-) ritmusúak, vagy *parlando-rubato* (a kötetlen beszéd szabad ritmusát követő) dallamok.

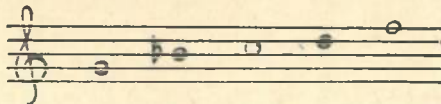
A dalok *hangterjedelme* általában elég szűk, legtöbbször be-
érik 8—9 hanggal, a decimát ritkán lépik túl. (Bartók 320 jelleg-
zetes szemelvénye közül csak 1, a 132. sz., mozog a nagy szekszet
terjedelmében.)

Gazdag változatosságot mutatnak dallamaink a *hangsor* tekin-
tetében is. Találunk bennük egy sajátságos, félhangnélküli ötfokú
(pentaton) hangsort, másokban a dur- és moll-rendszer mutatkozik,
ismét mások egyházi hangneműek.

Bartóké az érdem, hogy a hatalmas anyagban nem a káosz
zürzavarát, hanem az eleven szervezet lüktető életét látjuk. A dal-
lamsorok záróhangjai, valamint a dalok szerkezete és hangsora
alapján, Ilmari Krohn finn zenefolklorista eljárását tökéletesítve,
olyan rendszert dolgozott ki, amelyben minden dal pontosan a
maga helyére kerül, s a változatos egyedek közös belső törvény-
szerűségekre mutatnak. Népdalkincsünkől Bartók rendszerében
3 réteg válik ki:

- I. a régi stílus dallamai,
- II. az új stílus dallamkincse és
- III. egy vegyes stílusú dallamcsoport.

I. A régi stílus dallamainak száma 1921-ben variánsok nélkül
181 volt. Jellemzőjük a 4 egyenlő szótagszámú (*izometrikus*) sor
és az ötfokúság. U. n. *pentaton* hangsoruk a kelet- és középpázsiai
zenék (kínai, japán, mongol stb.) hangrendszeréhez hasonlóan 5
lépcsőből áll:

A hiányzó 2. és 6. fok (a^I , e^{II}) is előfordulhat ugyan, de
csak mint átfutó hang, hangsúlytalan ütemrészen. Sorzáróként
soha. A következő dallam a tiszta (idegen-hang nélküli) magyar
ötfokúságot mutatja be:

Giusto. Gyimesközélpatak (Csik. u.), Lejtőn gyűjt.

Szárny fábul könnyű hidat onnal-ai, faj de bajs szép szeretőt talál-ai!

Találtam én szeretőre, de jőre, ki elviszen a bánatos hajóra.

A négy dallamsor mindegyike más zenei tartalmú, a dallamhangok egymásutánja különbözik. Ha a dallamsorokat betűkkel jelezzük, megkapjuk a *dallamszerkezet* képletét. Ez a fenti dalban: ABCD. A régi stílus területén gyakori még az ABBC-forma: a 2. és 3. sor tartalmilag azonos.

Különösen jellemző szerkezet nemcsak a régi stílusra, hanem egész népzeneinkre az A^5B^5AB -forma. ($A^5=A$ -nál egy kvinttel magasabb dallam.) Minthogy itt a 3. és 4. sor $\bar{5}$ hanggal mélyebben ismétli az 1. és 2. dallamát, az ilyen dalokat *kvintelő* (ötödölő) *dallamoknak* hívjuk. Például:

Giusto. *Baracs (Fejér m.), Bartók gyűjt.*

Béreslegény, jól megrakd a szekert, Szajna-híske böködi a telyered!

Mennél jobban böködi a telyered, Annál jobban rakd meg a szekeredet.

Bartók még csak „széljegyzetben“ mert „azzal a kissé merész feltevéssel foglalkozni“, hogy az A^5B^5AB -forma „a magyar parasztdallamok legősibb szerkezete“¹⁾, Kodály azonban bebizonyította, hogy Bartók feltevése tudományos tény.²⁾ Kodály kimutatta, hogy minden második *cseremisiz* népdalban (400 közül 192-ben!) az említett forma uralkodik. A *cseremiszekkel* a finn-ugor nyelvesség korában (Kr. e. a III. vagy II. évezredben) éltünk népi egységben. A kvintelő dallamszerkezet: finn-ugor örökség. Északi zenefolkloristák (Krohn, Vasziljev, Lach stb.) számos olyan *cseremisiz* dalmot jegyeztek föl, melyek pentatonikájukban, dallamvonalaik irányában, sőt dallamhangjaik egymásutánjában is sok közösséget mutatnak magyar népdalokkal. Szemelvényünk egy ilyen magyar-cseremisiz testvér-dallam első sorát mutatja be.³⁾ (Alul a *cseremisiz* megfelelő.)

Giusto. *Karcfalva (Gik m.), Bartók gy.*

Jaj Is-te-ném, ki-re vá-rok, Megyék Pon-da-pest-re, ...

¹⁾ Bartók : XXI. I. (Jegyzetben.)

²⁾ Kodály : I. m. 21. l.

³⁾ A szemelvény Kodály i. m.-ből v. 16. (22. l.)

Ime: két legalább 3000 esztendőös dallam! Vajjon ősi nyel-
vünkön kívül kultúránk melyik területén tudunk még ehhez ha-
sonló faji értékre mutatni?

A régi stílus dallamanyagában Bartók 4 *zenedialektusterületet*
különböztet meg.¹⁾ Ezek: 1. a dunántúli, 2. a felsőmagyarországi
(a Dunától és Tiszától északra), 3. az alföldi és 4. az erdélyi terü-
let. Az utóbbihoz tartoznak a csángók dallamai is.

Régi stílusu parlando-rubato ritmusú dalaink jellemző saját-
sága a dallamhangoknak cifrázatokkal való ékesítése. Ilyen *orna-
mentikában* különösen az erdélyi terület dallamai gazdagok. Vala-
mikor sokkal általánosabb volt a dalok ékesített előadása. Ma ez,
többek között a népies műdal hatásaként, kiveszőben van.

A régi stílus dallamai alkotják a magyar népzene legősibb,
fajlag is legtisztább rétegét. Felbecsülhetetlen értékű nemzeti kin-
csek, amelyeket azonban már nem vesznek át a fiatalok a kiháló
öregebb nemzedéktől. Egyik-másik dallamot szinte életének utolsó
óráiban mentette meg a fonográfhengere kultúránk számára.

II. Bár az ősi stílusréteg kipusztul, mégsem tűnik el nyomta-
lanul a parasztzeneből. Az egyre nagyobb tért hódító *új stílus* dal-
lamaiban számos sajátos éle tovább. Az újabb népdalokban (Bar-
tók szerint 771 dallamban) *hétfokú* hangrendszerek (dór, phryg,
mixolyd, dur és moll) uralkodnak. De ezekben is bőven vannak
ú. n. *pentaton-fordulatok*. Különösen jellemzők e tekintetben a
gyakori kvartlépések.

Giusto. "Öcsény (Tolna m.), Lajtha gy.

Az öcsényi templom piros bádoga, Az én kedves kis angyalom de magos.
Ha magos is, nem kell arra gondolni, Maj lehajul, ha meg akar csókolni.

Ez a dallam az újabb stílus egyik jellegzetes szerkezetének is
példája. Képlete: AA⁵BA. Az új stílus dallamainak legfontosabb
jellemvonása az „architektonikus“ szerkezet: AA⁵A⁵A, AABA (pl.
A csitári hegyek alatt . . .), ABBA; az 1. és 4. dallamsor vala-
mennyiben azonos tartalmú. Különösen gyakran fordul elő az
ABBA-forma.

1) Bartók: I. m. VIII. 1.

Gusto. Vészto (Békés m.), Bartók gy.

Faj de szépen esik az e-ső, Faj de szé- pen zöl- dül a mező,
Köze- pi- bé le- gel a ju- hóu,
Katoná jár é'- des galambom.

Az új stílusú népdalok — a régi stílusúakhoz hasonlóan — 4 izometrikus dallamsorból épülnek. Vannak ugyan heterometrikusak is, de ezekben is kimutatható az azonos szótagszámú sorokból való fejlődés.¹⁾

III. A régi és az új stílus dallamai határozottan elválasztható rétegek népdalkincsünkben. Van azonban egy igen gazdag csoport (Bartók szerint 1521, variánsok nélkül számított dallam), melynek egyedei részben a régi, részben az új stílus sajátosságait mutatják ugyan, de olyan tulajdonságaik is vannak, amelyek miatt nem sorolhatók sem az egyikbe, sem a másikba. Csak egy példát tekintsünk:

Gusto. Kibéd (Muroz-Torda m.), Bartók gy.

Ve-tet-tem vi-o-lát, Várom ki-ke-let-jét, Várom a ba-báimnak
Ha-ta-jö-ve-ta-lét.

Dur-hangsor, izometrikus versszak szerkezet, — mégsem új stílusú dallam, mert dallamszerkezete (ABCD) nem architektonikus. A „vegyes osztály“ dalaiban kisebb-nagyobb idegen (tót, cseh, morva, ukrán, rutén) hatás mutatkozik, sőt átvételek is kimutathatók. Bartók szerint ennek az anyagnak csak kb. harmadrésze tekinthető „magyar képződmény“-nek.²⁾

Végül szólnunk kell még az általánosan „magyar nótá“-nak nevezett népies műdalról is.

¹⁾ Bartók: XLV. 1.

²⁾ U. o. LXVIII. 1.

Először az a kérdés merül fel: miért nevezik e műfaj termékeit *magyar nótáknak*?

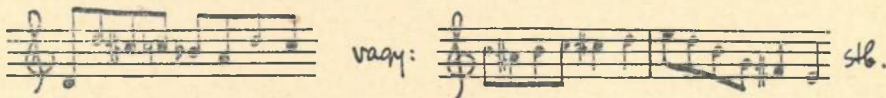
Tárgyalásunk során csak zenei szempontból vizsgáltuk népdalainkat; szövegproblémákkal nem foglalkoztunk. Ezért a nóták szövegét is figyelmen kívül hagyjuk.

Mi hát a magyar a nóták zenéjében?

A népies műdalokban vannak bizonyos vonások, amelyek a népdalra emlékeztetnek. Ilyen pl. a cigányos rubato, amely egy kissé hasonlít a népi parlando-hoz, ilyen a csárdások tempo giusto-ja, ilyen az AA⁵BA és egyéb dallamszerkezet.

Ezzel szemben lényeges különbségek vannak a nóta és a népdal dallamvonalában, a dallamhangok egymásutánjában, vagyis azon a területen, ahol a zene faji vonásai a legtisztábban jelentkeznek. A népdalok jellemző hangsorairól fentebb szóltunk, itt még azt kell hozzátennünk az elmondottakhoz, hogy a parasztdallamok igen megválogatják a hangközöket. A nagy távolságoktól (pl. a szeptimugrástól), a bővített és szűkített hangközöktől, a kromatikus dallammenetektől idegenkednek. Mintha a pentatónia ősi öröksége a nyugatról jött hangrendszerekben is eleve meggátolna vagy megkövetelne bizonyos intervallumokat és dallammeneteket.

Az efféle dallam tehát

semmitől sincs messzebb, mint a magyar zenei gondolkozásmódtól.

Persze vannak olyan népies dalok is, amelyek közelebb állanak a népzene világához. Ezeket — mint bevezetőben említettük, — esetleg át is veszi a nép. Bartók érdekesen mutatja be, hogyan változott át Szentirmay Elemér közismert „Csak egy kislány“ kezdetű dala szentimentális műdalból „keményvágású, erőteljes, valódi parasztdallam“-má.¹⁾

Ezekben foglalhatjuk össze a magyar népdalra vonatkozó legfontosabb ismereteket. Vizsgálódásaink eredményeként megállapíthatjuk, hogy parasztságunknak *ősi zenei anyanyelve* van, dalai-ban évezredek hagyományokat őriz. Ez az örökség (pentatonika, izometrikus szerkezet stb.) az idők folyamán elpusztíthatatlan erejűnek bizonyult, s idegen hatások szakadatlan áramlásában is lehetővé tette faji jellegű zenei idiómánk fennmaradását.

¹⁾ Bartók: V. I. m. 92. l.

HEKELE ISTVÁN:
SZOMBAT ESTE.

*Hat köznapon, mint gályarab, a munkapadhoz kötve
Inaszakadtig húz igát, színt' vére csorg a földre,
Nem fűti testét, lelkét szent, magasztos égi eszme,
Hogy ezt a munkát Isten rendeléseként szeresse,
Lélektelen, mint gépe, mely körötte zúg mogorván,
S csak tettetés, hogy ő legyen első a munka ormán,
Előtte ködlik, imbolyog a szombat-este képe,
Amely, szerinte, fényt derít csillagtalan egére,
Ahol nem is rég asszony- s gyermekszem tűze parázslott
És záporozta tört izmára a szépséges álmot . . .*

*De jó barátok jöttenek . . . Csak egy pohárra hívták . . .
S lassan kinyíltak a lefojtott szenvedély-kalitkák,
Előbb csak gyenge szárnypróbálgatás kalitka mellett ;
Később szabadságvágyai már röpke szárnyra keltek,
S amint övéi arcáról naponként tűnt a rózsa,
— Mert hát nyomornak s szenvedésnek arc a hordozója —
A mámorittas lélek immár lázadozni kezdett,
Mert csak nyafognak nyűtt nyakán az asszony és a gyermek,
Bágyadt szemük, mint hervadó virág a rőt avarban,
Könyörgő szájuk, bár csak suttogó, de szinte harsan . . .
És mégsem ébred öntudatra lelkiismeretje,
Hogy mind e bajnak kútfejét csak önmagán keresse . . .*

*Ó, észveszejtő szombat-estek, lázas álmú éjek,
Olcsó gyümölcse éhes ajktól elvont drága pénznek !
Hazúg szerelmek, csókok, míg a pénz tart és a mámor,
S aztán ? Röpítik, mint a rongyot korcsma ajtajából,
Nyakát ha szegné, tán nem is veszítne senki véle . . .*

De, mint a gyermek, ha zuhan, hull őrangyal ölébe,
Úgy fogja föl a nyomorúltat hitvesének karja,
Ki szombat este étlen-szomjan ezt a posztot tartja,
Hogy mentse azt, mi menthető, — csak egy falat kenyérkét,
Nem is magának, gyermekének, kit gyötör az éhség,
S viszi loholva, esve-kelve, sárba² hemperegve,
Szidalmakat tűr s föl se szisszen durva ütlegekre, —
És ágyba rakja és takarja, jaj, hogy baj ne essék.
Igy gyógyítgatja szenvedély gyötörte gyatra testét . . .

S mámor köde, ha fölszakad, ha visszatér a lelke,
Alázatosan kérleli, jó útra, hogy terelje,
A Boldogságos Szűzet is imával ostromolja,
Térítené e szörnyű bajt immár a régi jóra . . .

És szombat este jön, s megyen egyik után a másik,
A kis családban hat napon közöny unalma ásít,
És szombat este jön . . . Rohan a férj az ócska bárba,
A rongyos asszony, éhes asszony újra posztját állja ;
Kitart az eskü mellett mindhalálíg, s hordja terhét,
Recseg, ropog bár épületjükön minden ereszték,
De hisz, s reméli, érzi, tudja, jön még szombat-este,
Mikor nem posztot áll korcsmák előtt rongyban remegve,
De büszke fővel, kéz a kézben templomokba járnak,
Hálát rebegni a csodás, kegyelmes Szűz Anyának,
Kinek szeméből harmatként hullt biztató ígéret,
Bár drága szíve gyötrelmeknek hét sebéből vértett.

KÉT TESTVÉR.

Irta: vitéz SZARKA GÉZA.

Ott feküdt a szárnyék mellett Isten szabad ege alatt, és egész éjjel le nem hunyta a szemét.

— János bácsi, alszik kend? — hallatszott ki a szárnyékból.

— Nem.

Öveges volt, az öregbojtár. Hogy is tudna aludni ez is, mikor a pusztát huzzák ki a lábuk alól?! Jönnek majd az inzellérek az emeletes ókulával meg a mérőszalaggal . . ., jön az eke, és te, szegény pásztor, te sehonnai, rideg legény, köthetsz utilaput a talpad alá! Mehetsz hónaposnak, pallérok kutyájának! Vagy elmehetsz kondásnak! . . .

Kasornya rántott egyet a subáján, ahogy a gondolat hányta. Kondás?

Igen, azt mondta a tanácsos úr, mikor a multkoriban összerugtak:

— Hát elmegy kondásnak, Kasornya, ha mást nem tanál! A város parcelláztat, oszt felosztja a maga gulyáját! Mi mást tehet?! Maga egy évi kommcenciót kap végkielégítésnek! . . .

Egy évi kommcenció! Ez a fizetség, amiért harmincöt eszten-deje szolgálja a várost?! A tanácsos úr ránt egyet a ceruzájával a papíron, oszt pusztulhat a gulya, pusztulhat a számadó meg ez a szépséges pusztá, ahol pedig — Uramisten, — kétszer akkorára nőnek meg a csillagok, mint egyebütt! . . . Ezért a pusztáért mondott le az asszonyról, és maradt szabad, rideg legény. Pedig Istenem, de soká tudta elfelejteni Veron finom arcát, hangja édes mézét!

Öveges durván felkacagott odabenn:

— Majd kereshetik reggel a jószágot a tanácsosék meg a húsgyári urak! . . .

Úgy egyeztek meg előző este a gulyások, hogy szétverik a gulyát bitangba, hadd törje a rossznyavalya az urakat!

Kasornya ledobta magáról a subát és hirtelen felült. A keleti égalja meghasadt már, és kigyúlt a nap hideg máglyája. A jószág megszondult. Úgyes, a komondor, megrázta a bundáját és hangosat ásított.

Kasornya megtömte egylovas pipáját, aztán elővette a kovát meg a taplót a derékszíjára kötött erszényből, és rácsiholt. A többieknek már öngyújtója volt, de a számadó úgy csinálta, mint az apja valaha.

Lassan végigjárta a szállást.

— Mégse verjük ki a jószágot, — itélkezett aztán. — Marad minden a szárnyékban.

A bojtárok felröföntek:

— Hát a tegnapi egyesség?

— Csend!

Kasornya szeme megvillámlott. A félvad, rideg bojtároknak senki sem parancsolt: se törvény, se zsandár, — csak a számadó szeme. Valami rettenetes erő izzott ebben a fekete szemben. Megkötözte az embert meg az állatot, akár a varázslóé.

A bojtárok leszegték fejüket, és befelé morzsolva a káromkodást, hozzáláttak az itatáshoz. Csak Öveges próbált ágaskodni, de csak úgy szörmentén, inkább magához adresszálván a szót:

— Szóval megadjuk magunkat!

— Szóltál?!

— Nem!

— Azér!

Kasornya kihúzta a derekát. Valami szilaj öröm lobbant fel a szemében. Ha a bojtárok tudnák, mit forral ő a fejében?! . . .

Lassan odakövetkezett Gyehennához, a bikához. Kalodába volt zárva. Az orrában karika, a karikában lánc, a nyakában irgalmatlan kötél, a hasa alatt pedig heveder, melyet meg lehet rántani, ha a bika megszűdik.

Már régen el kellett volna pusztítani Gyehennát, de a számadó nem engedte. Két pásztort agyonnyomott már, tavaly megszétdöntötte a szárnyéket. A tanácsos úr akkor ki is mondta a halálos ítéletet, de Kasornya kikönyörögte: ilyen bika nincs az egész pusztán, ilyen utódokat, ilyen testállást, ilyen tejelőképességet semmiféle bika nem tud átörökíteni, csak a Gyehenna . . .

A tanácsos úr megkegyelmezett neki akkor, de bezáratta ide a kaloda börtönébe.

A számadó vad gyönyörrel nézte a fenséges bestiát. Búsa

feje kormából perzselően villogott ki gyilkos, apró szeme, kormos marja majd a földet seperte, óriási cimere pedig dacosan dőft az ég felé. Kasornya most érezte világosan, a búcsúzás perceiben, amit eddig csak ösztöneiben érzett: azért nem engedte elpusztítani a bikát, mert az ő egytestvére. Egy anya szülte őket: a pusztá. Ők ketten uralkodnak ezen a végtelen világon: a bika az állatokon, ő meg az embereken.

Odalépett a szörnyeteghez és megveregette a marját. A bika másra átcsapott volna, de a testvért nem bántotta.

— Ne te ne, Gyhenna! — enyelgett a számadó.

Aztán szembenézett vele, és elfátyolosodott a szeme.

— Te a husgyárba, Gyhenna? . . . én pedig a kondához!
— motyogta fojtottan.

A bika, mintha megértette volna, sikkantva bődült fel.

— Soha!

Soha!

Kasornya loppal körülnézett. Nem, most senki sem látja. Gyakorlott kézzel kioldotta a jászolcövekből Gyhenna láncát, és meglazította a hevedert. A kötél tart még, de ha felingerlik, játszva elszakíthatja . . .

Igy. Most jöhetnek az urak. Kasornya lassan odament a szárnyékhoz, és magához intette a pásztorokat. Subája alól elővette a kulacsot, egy kortynyit kiloccsantott az anyaföldnek, majd jót húzott a finác nemlátta törkölyből.

A kulacs kézről-kézre járt. Mindegyik azt mondta, mielőtt ivott volna:

— Vállék!

Többet nem szóltak. Élvezték a törköly bizsergető melegét. Egyszer csak felkiáltott Öveges:

— Ahun a!

Az akácás felől porgomolyag gurult feljük. Nemsokára kocsik feslettek ki belőle. Megjöttek az urak.

— Kasornya! — recsegte a tanácsos — látom, a szárnyéknál maradtak. Jól van, Kasornya!

Ösztöke-végű somfa-botjával gépiesen böködte ki a földből a tövises gilicét. Gyhenna felvágta a fejét és felbődült vészes fejangján. Ez volt a gonosz-hangja. A kutyák meglapultak, a tanácsos úr bosszúsán morzsolgatta a foga között:

— No várj csak, te dög! Nemsokára még a vágóhidra!

Aztán valami idegen nyelven mondott valamit a társaságnak.

Kasornya nem értette. Csak azt látta, hogy nem a húsgyári urak jöttek ki. Hiába kereste Steinmann úr hasbavállas alakját, meg Csontos urat, egyiket sem látta. Ezek valami furcsa, ugató nyelven beszéltek, és menkü-nagy fényképezőmasinát cipeltek a kocsin.

— Ma még nem számolunk fel, Kasornya, — mondta lassan a tanácsos. — A filmművész hölgyek és urak kíváncsiak a szűzgulyára . . . Majd délben bogrács-gulyást főz, érte?! Ott a hús a kocsin!

A vén számadó úgy állt ott, mint a villámütött fa. Az élet lehervadt róla, keze-lába holtta üszkösödött a rémülettől. Mi lesz most a Gyehennával? A gyelve szájába dagadt. Pedig szerette volna elordítani magát:

— Meneküljete!

Egy fehérnép már ott süntörög a rettentő állat körül. Kacag, csilingel, mint a karácsonyi angyal. Kasornya még nem látott ilyen ezüstbőrű, lenhajú asszonyt, talán nem is földi anya szülte, hanem a csillagokból röppent ide hajnalhasadtával. Veron villant agyába egy pillanatra, neki volt ilyen bizsergetően édes hangja.

Hirtelen felszakadt a torka, mintha a láthatatlan vasmarok elengedte volna:

— Kisasszony, félre onnan! Megvadul!

Már késő volt. Gyehenna nagyot hördült, megrázta a nyakát, megfeszítette a farát, és a kaloda recsegve nyomódott széjjel. A bika feltartott farokkal, hörögve perdült a leány felé.

Szempillanat alatt szétrebbent a férfihad. Ki a szárnyék mögé, ugrott, ki a kut kávája mögé. A tanácsos úr is óvja százkilós életét, miközben izgatottan kiáltja:

— A puskám a kocsin! A puskámat! . . .

Csak a csillagarcu asszony nem menekült velük. Elvesztette a fejét, mint a csirke, ha autófénybe kerül. Darabig körbe futott a bika előtt, aztán megállt a csorda-fa előtt és sikoltozva ölelte át.

Kasornya, aki pedig az éjjel nyáleresztő gyönyörűséggel színezte ki magában a Gyehenna itéletét, odaugrott a bika elé, és ráordított:

— Gye—henna!

A bika megtorpant egy pillanatra. Az ismerős hang áthatított vére dobolásán, mint a távoli villámcsattanás a felhőszakadás hangfüggönyén.

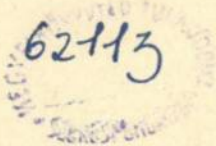
Szembenálltak egymással a pusztá urai: a két testvér. De ez a régi törvény csak pillanatig kötötte meg a bika dühét. Nyakan

megmerevedtek a szörnyű izomcsomók, a szarvát pedig a homokba vágta. Így támadt rá a meggyávult, áruló testvérré.

Kasornya elkésett egy pillanattal. Karikását rácserdítette ugyan a szörnyetegre, de a távolságot rövidre szabta, és az ostor sudara a bika szarvára tekeredett. Az állat egyet gyökkentett a fejével, és kitepte az ostort a számadó kezéből. Kasornya elzuhant a rándítás erejétől, és Gyhenna iszonyú lábaival megtiporta urát, akit az ítélet perceiben ellágyított egy fehér női arc.

Aztán két lövés dördült el egymás után. Gyhenna megrázódott, és sipuló tüdővel csuklott le a mozdulatlan számadó mellé.

A nap ághegyen állt már, és ezüstbe olvasztotta a megcsúfolt világot.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
<i>Dr. Hóman Bálint</i> : Bevezető sorok	5
<i>Németh Antal</i> : Az új Csongor és Tünde	7
<i>Pusztai Sándor</i> : Óda Vörösmartyhoz. (vers)	10
<i>vitéz Szarka Géza</i> : Székesfehérvár szellemi arca	12
<i>Bódás János</i> : Jegyene a viharban (vers)	16
„ Vessetek ! (vers)	17
<i>Miller József</i> : Vörösmarty Mihály fehérvári évei	20
<i>Lendvai István</i> : Magyar vidék. (vers)	23
<i>Ormos Gerő</i> : A Vörösmarty Társaság tíz éve	24
<i>Marosi Arnold †</i> : Amiről a kövek beszélnek	27
<i>Gaál Ferenc</i> : Tél az Öreghegyen. Savanyú bor (versek)	33
„ Március (vers)	34
„ Napszamosok. Téli hazatérés (versek)	35
<i>Baróti Géza</i> : A porcellánbólény	37
<i>Hajós József</i> : A keresztes sas	41
<i>Pusztai Sándor</i> : Csak elrepedt (vers)	45
<i>Dr. Say Géza</i> : Székesfehérvár művészeti feladatai	46
<i>Schmidl Ferenc</i> : Városszépítés	52
<i>Pálfi István</i> : Kolozsvári képek (vers)	64
„ Egy nemzedék sírfelirata (vers)	65
„ A fehérvári szőlőhegyen „	66
<i>Dr. Csitáry Emil</i> : A ma problémái a múlt tükrében	67
<i>Kúthy István</i> : Új utakon egyházi műemlékeink védelmében	74
<i>Hámori Lajos</i> : A magányosság börtönéből (vers)	83
„ Imádság vonaton (vers)	84
<i>Ormos Gerő</i> : Két ház	85
<i>Németh László</i> : „Szülőföldem szép vidéke . . . . .“	93
<i>Gaál Ferenc</i> : A Dunántúl dicsérete (vers)	97
<i>Cseh István</i> : Kinek a tragédiája Az ember tragédiája?	99
<i>vitéz Somfai László</i> : A kulcs	105

	Oldal
<i>Tanka János</i> : Temetés az Öreg-utcán (vers)	109
" Tavaszdik (vers)	110
" A parasztszekér elégiája (vers)	111
<i>Jegesi József</i> : Ne menj el	113
<i>Kinizsi Andor</i> : A kapitány	121
<i>Kerecsendi Kiss Márton</i> : Ének a tünt kedves után (vers)	126
" Révedező (vers)	127
" Szeretett az istenadta (vers)	128
<i>Pallay József</i> : „Mienk ez a művész!”	129
<i>B. Szabó István</i> : Szerenád	133
<i>Pusztai Sándor</i> : Hajnali Lecke (vers)	137
<i>Hendi Rezső</i> : A legyőzött	139
<i>Goszthonyi Sári</i> : Bronztestű ember a tavon (vers)	143
" Miért kell születni? Az alma (versek)	144
<i>Dr. Szemere Gyula</i> : Népzenénk alapfogalmai	145
<i>Hekele István</i> : Szombat este (vers)	152
<i>vitéz Szarka Géza</i> : Két testvér	154

*

A címlap Nagy Lajos rajza.